

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA MERKEZİ

Elyazması hukukunda

Kamran Əliyev Vaqif oğlunun

Soğuk savaş sonrası NATO'nun genişleme stratejisi

Konusunda

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İhtisasın şifresi ve adı:

060213_Uluslararası İlişkiler

İhtisaslaşma:

Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi

Tez Danışmanı:

Yüksek Lisans Programının Rehberi:

Dr. Elşən Məmmədli

Doç.Dr. Ferruh Tuzcuoğlu

Kafedra müdiri evez:

Öğr.Gör. Yusif Aliyev

BAKÜ 2018

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA MERKEZİ

SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN GENİŞLEME STRATEJİSİ

Konusunda

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

KAMRAN ƏLİYEV

Tez danışmanı

Dr. ELŞƏN MƏMMƏDLİ

BAKÜ 2018

ÖZET

İttifaklar temel olarak ülkelerin güvenliklerini kendi öz kaynakları ile sağlayamamasından ve (ve ya) ortak hedeflerine ulaşmak için maliyetleri azaltma isteğinden ortaya çıkmışlardır. NATO'nun kurulmasında da bu iki etkenin mühim rol oynadığını söylemek mümkündür. İkikutuplu bir uluslararası sistemde ortaya çıkan NATO, Soğuk Savaş döneminde en önemli iki güvenlik aktöründen birisi olmuştur. Batı Bloku'nun güvenliğini sağlayan ittifak Sovyet yayılmacılığının önüne geçebilmiş, Avrupa'nın kalkınmasına yardımcı olmuş ve ABD'nin Soğuk Savaş'tan galip çıkmasında mühim rol oynamıştır.

Üyelerinin Soğuk Savaş'ı sona erdirmeye vizyonunu büyük bir savaş yaşanmadan gerçekleştirmeyi başaran NATO, bir çokları tarafından dünyanın en başarılı askeri ittifakı olarak değerlendirilmiştir. Soğuk Savaş sonrasında kendini yenilemeyi başaran NATO'nun, misyonunu tamamlamış olsa da, mevcudiyetine son verilmemiş, tam aksine Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini bünyesine katarak genişlemeye başlamıştır. NATO'nun genişleme stratejisi ABD'nin Avrupa'daki varlığını sürdürebilmesi için önemli bir formül olmuştur. Avrupa'da da ittifakın genişlemesi istikrarın sağlanması adına genel anlamda olumlu karşılanmıştır. Son olarak 2017'de Karadağ'ı bünyesine katan ittifak halihazırda 29 üyeye sahip olmaktadır ve üye sayısının önümüzdeki yıllarda daha da artması ihtimali söz konusudur.

Bu çalışmada öncelikle bir Soğuk Savaş ürünü olan NATO'nun oluşum süreci, üyeleri için önemi ve kurumsal yapısı incelenmiş, Soğuk Savaş dönemindeki genişleme evrelerine kısaca göz atılmıştır. Daha sonra NATO'ya Soğuk Savaş sonrası katılan ülkelerin üyelik süreçleri araştırılmış, yeni üyelerin NATO için stratejik önemi değerlendirilmiştir. Tez çalışmasında NATO'nun üyeliğe yakın olan diğer Avrupa ülkeleri ile, Rusya'yla ve Azerbaycan'la ilişkilerine de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş sonrası, NATO, ABD, Rusya, Avrupa, NATO'nun genişlemesi, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Romanya,

*Slovenya, Slovaky, Letonya, Litvanya, Estonya, Hirvatistan, Arnavutluk, Karadağ,
BIO, MAP*

ABSTRACT

The alliances fundamentally have been derived from the fact that countries can not provide their security with their own resources and (or) they want to reduce costs in order to achieve their common goals. It is fair to say that these two reasons have played an important role in the establishment of NATO. NATO, which emerged in a bipolar international system, was one of the most important security actors during the Cold War. The Western Bloc's security alliance has helped overcome Soviet expansionism, develop Europe's economy, and played an important role in the victory of USA over the Cold War.

NATO, whose members succeeded in achieving the vision of ending the Cold War without a major war, was considered by many as the most successful military alliance in the world. Although its mission has been completed, NATO has succeeded in renewing itself after the Cold War. Moreover, it has begun to expand into Central and Eastern European countries. Enlargement strategy of NATO has been an important formula for the continuation of the American presence in Europe. Also in Europe, the enlargement of the alliance has been generally welcomed in favor of stability. In 2017, the alliance welcomed its newest member Montenegro. NATO already has 29 members and it is possible that the number of members will increase further in the coming years.

In this thesis, the process of NATO's creation, its importance and institutional structure for its members were examined and the enlargement rounds during the Cold War period were briefly reviewed. Later on, the membership process of countries participating in NATO after the Cold War was researched and the strategic importance of new members for NATO was evaluated. In this thesis, NATO's relations with Russia, Azerbaijan and the European countries which close to the membership are also mentioned.

Keywords: post-Cold War, NATO, USA, Russia, Europe, enlargement of NATO, Poland, Hungary, Czech Republic, Bulgaria, Romania, Slovenia, Slovakia, Lithuania, Latvia, Estonia, Croatia, Albania, Montenegro, PfP, MAP

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

I BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ İTTİFAKI NATO

1.1. NATO'nun Oluşum Süreci.....	3
1.2. NATO'nun Önemi.....	8
1.2.1. Jeopolitik Önemi.....	9
1.2.2. Ekonomik Önemi.....	11
1.2.3. Askeri Önemi.....	13
1.2.4. İdeolojik Önemi.....	16
1.3. NATO'nun Kurumsal Yapısı.....	17
1.3.1. Sivil Yapı.....	18
1.3.2. Askeri Yapı.....	20
1.3.3. NATO'ya Üyelik Süreci.....	21
1.4. NATO'nun Soğuk Savaş Dönemindeki Genişleme Stratejisi.....	25
1.4.1. NATO'nun Birinci Genişlemesi.....	25
1.4.2. NATO'nun İkinci Genişlemesi.....	27
1.4.3. NATO'nun Üçüncü Genişlemesi.....	29

II BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN GENİŞLEME SÜREÇLERİ

2.1. Yeni Hedefler ve Misyonlar.....	32
2.2. NATO'nun Dördüncü Genişleme Süreci.....	37
2.2.1. Brüksel Zirvesi (1994).....	38

2.2.2. Madrid Zirvesi (1997).....	40
2.2.3. Washington Zirvesi (1999).....	41
2.2.4. Dördüncü Genişlemenin Stratejik Önemi.....	41
2.3. NATO'nun Beşinci Genişleme Süreci.....	44
2.3.1. 11 Eylül Saldırılarının Sürece Etkisi.....	46
2.3.2. Prag Zirvesi (2002).....	47
2.3.3. İstanbul Zirvesi (2004).....	48
2.3.4. Beşinci Genişlemenin Stratejik Önemi.....	49
2.4. NATO'nun Altıncı Genişleme Süreci.....	51
2.4.1. Riga Zirvesi (2006).....	52
2.4.2. Bükreş Zirvesi (2008).....	53
2.4.3. Strazburg-Kehl Zirvesi (2009).....	54
2.4.4. Altıncı Genişlemenin Stratejik Önemi.....	55
2.5. NATO'nun Yedinci Genişleme Süreci.....	56
2.5.1. Şikago Zirvesi (2012).....	57
2.5.2. Varşova Zirvesi (2016).....	58
2.5.3. Brüksel Zirvesi (2017).....	60
2.5.4. Yedinci Genişlemenin Stratejik Önemi.....	61

III BÖLÜM

NATO'NUN ÜYE OLMAYAN ÜLKELERLE İLİŞKİLERİ VE GENİŞLEME PERSPEKTİFİ

3.1. Ortaklıklar.....	65
3.1.1. Barış İçin Ortaklık.....	66
3.1.2. Akdeniz Diyalogu.....	68
3.1.3. İstanbul İşbirliği Girişimi.....	69
3.2. “Üyelik Eylemi Planı” (MAP) Programına Katılan Ülkeler ile İlişkiler.....	70
3.2.1. Bosna-Hersek.....	71
3.2.2. Makedonya.....	73

3.3. NATO-Rusya İlişkileri.....	76
3.3.1. Gürcistan Faktörü.....	80
3.3.2. Ukrayna Faktörü.....	84
3.4. NATO-Azerbaycan İlişkileri.....	86
SONUÇ.....	91
KAYNAKLAR.....	94

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AWACS	Havadan Erken Uyarı ve Kontrol Sistemi
BAB	Batı Avrupa Birliği
BİO	Barış İçin Ortaklık
BM	Birleşmiş Milletler
GFAP	Barış İçin Genel Çerçeve Anlaşması
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IFOR	Uygulama Kuvveti
İİG	İstanbul İşbirliği Girişimi
ISAF	Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti
KAİK	Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
KFOR	Kosova Kuvveti
MAP	Üyelik Eylem Planı
MDK	Müttefik Dönüşüm Komutanlığı
MHK	Müttefik Harekat Komutanlığı
NATO	North Atlantic Treaty Organization
PARP	Planlama ve Gözden Geçirme Süreci
SFOR	İstikrar Kuvveti
SHAPE	Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargahı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

NATO kuruluşundan itibaren, Avrupa'daki uzlaşma ortamının temelini oluşturan bölge güvenliğini sağlamakla beraber, bu ülkelerin politik açıdan parçalanmasını da engellemiştir. Soğuk Savaş boyunca üye ülkelerin ortak savunma ve güvenliğinin temeli oluşturan NATO, 1990'lı yıllardan itibaren yeni genişleme süreçlerine girmiş ve Avrupa'da kendi üyelerinin olmakla beraber, diğer ülkelerin de özgürlük ve bağımsızlıklarının güvencesi olmuştur. 1990'lı yıllarda ortaya çıkan bu karakteristik gelişim süreci, NATO'nun "yeniden yapılanması"nı gündeme getirmiştir. NATO, bir yandan üye ülkelerin güvenliğini garanti etmek görevini sürdürürken, diğer yandan genişleyerek diğer Avrupa ülkelerini de kendisinin yeni hedef ve misyonlarına uyarlama çabası içine girmiştir. Yedi genişleme turunun dördünü Soğuk Savaş sonrası geçiren NATO, bu evrede 13 ülkeyi bünyesine katmıştır. NATO'nun genişleme stratejisi günümüzde de devam eden bir süreç olup halihazırda Bosna-Hersek ve Makedonya Üyelik Eylemi Planı'na katılmaktadır. Ayrıca ortaklıklar aracılığıyla kurmuş olduğu ilişkiler de gelecekte üye sayısının daha da artabileceğini göstermektedir. Belirli dönemlerde Gürcistan ve Ukrayna da NATO'ya üye olmaya yaklaşmış fakat politik etkenler nedeniyle bu gerçekleşmemiştir. Azerbaycan da bağımsızlığının ilk yıllarında NATO'ya üye olmaya çalışmıştır.

Bu tez çalışması NATO'nun Soğuk Savaş sonrası genişleme evrelerini kapsayacak şekilde ele alınmış olup, aynı zamanda ittifakın üye olmayan fakat ireliki dönemde katılma perspektifi olan ülkelerle ilişkilerine de değinmiştir. Azerbaycan-NATO ilişkileri de bu çalışmada incelenmiş, ilişkilerde ileriki dönemde yaşana bilecek gelişmelere vurgu yapılmıştır.

Tez çalışması Giriş ve Sonuç haricinde üç bölümden oluşmaktadır.

"Soğuk Savaş İttifakı NATO" başlıklı birinci bölümde, bir "Soğuk Savaş ürünü" olan NATO'nun oluşum sürecine ve Soğuk Savaş döneminde geçirdiği genişleme evrelerine kısaca değinilecektir. NATO'nun üye ülkeler açısından önemi jeopolitik, ekonomik, askeri ve ideolojik boyutlarda incelenecektir. NATO'nun yapısı ve üyeliğe kabul edilmek için gereken talepler de bu bölümde ele alınacaktır.

“Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Genişleme Süreci” başlıklı ikinci bölümde, Soğuk Savaş sonrası ittifakın geçirdiği evrim ve bu evrim sürecinde kabul edilen yeni hedefler, yeni misyonlar değerlendirilecektir. Soğuk Savaş sonrası düzenlenen önemli zirve görüşlerinde alınan kararlara göz atılmış ve bu kararların genişleme süreçlerine gösterdiği etkilere vurgu yapılmıştır. Soğuk Savaş sonrası geçirmiş olduğu dört genişleme turunun da ittifak için stratejik önemine de bu bölümde değinilmiştir.

“NATO’nun Üye Olmayan Ülkelerle İlişkileri ve Genişleme Perspektifi” başlıklı üçüncü bölümde, NATO’nun ortaklık programları (Barış İçin Ortaklık, Akdeniz Diyalogu, İstanbul İşbirliği), NATO’nun genişleme sürecinde çok önemli yere sahip olan “Üyelik Eylemi Planı” programı ve bu program dışında olan fakat ileriki dönemde ittifaka üyeliğe aday olabilecek Ukrayna ve Gürcistan da ele alınmış, son olarak NATO’nun Azerbaycan’la ilişkileri özel olarak incelenmiştir.

Sonuç kısmında ise her üç bölümle ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Konunun “Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Genişleme Stratejisi” olarak seçilmesinde sebep, NATO’nun genişleme stratejisinin günümüzde de güncelliğini kaybetmemesi olmuştur. Daha 2017 yılında Karadağ’ın resmen NATO üyeliğine kabul edilmesi ve Makedonya ve Bosna-Hersek gibi ülkelerin üyelik sürecinde ciddi mesafeler kat etmesi de bunu göstermektedir. Ayrıca Azerbaycan’ın da NATO ile yakın ilişkiler içerisinde olması ve her Avrupa ülkesi gibi Azerbaycan’ın da potansiyel bir NATO üyesi olarak görülmesi çalışmanın önemini arttırmıştır.

Çalışmada konuyla direkt ilgili olan ve çok eski olmamasına özen gösterilen kitaplardan, önemli dergilerde yayınlanan makalelerden ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Kaynakların birincil kaynaklar olmasına özen gösterilmiş, internet kaynakları olarak genellikle resmi dış politika kurumlarının, özellikle NATO resmi internet sayfasının yayınlarında yer alan bilgilerden ve zirve deklarasyonlarından yararlanılmıştır. Çalışmanın objektifliyi için rus kaynaklarına da yer verilmesine özen gösterilmiştir.

I BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ İTTİFAKI NATO

1.1. NATO'nun Oluşum Süreci

İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) henüz yaşanmamışken Avrupa “geleneksel güç dengesinin merkezi” olarak kabul edilmekteydi. Takriben 35-50 milyon kişinin hayatını kaybettiği İkinci Dünya Savaşı 1945 yılında Almanya ve Japonya'nın koşulsuz teslimiyetiyle sonuçlandığında,[102, s.163] Avrupa ülkelerinin maddi ve psikolojik kapasitesi neredeyse tamamen yok olmuş, İsviçre ve İsveç hariç, savaş esnasında Avrupa ülkelerinin hepsi istilaya uğramış ve ekonomileri çökmüştür.[50, s.101] Sonuçta savaş, Avrupa'nın dünya siyasetindeki 500 yıllık egemenliğinin sona ermesine neden olmuştur.[34, s.212] Savaştan ekonomik ve askeri anlamda en az etkilenen Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile 20 milyonun üzerinde kayıp vermesine rağmen gücünü korumayı başaran Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ise bu süreçten “süper güç” olarak ortaya çıkmışlardır. Zıt ideolojilere sahip olan bu iki “süper güç”ün denetlediği dünya, kısa süre içerisinde, Batı ve Doğu blokları ekseninde ayrılan iki kamp şeklinde kutuplaşmıştır. Batı'da kapitalizm ve liberalizmin hakim olduğu yapının liderliğini ABD üstlenirken, Doğu Avrupa'da komünist rejimlerin liderliğini SSCB ele almıştır. 1947'den 1989'a kadar süren bu dönem Soğuk Savaş adıyla tarihe geçmiştir. Bu dönemde her iki ülke, müttefik elde etmek için askeri ve ekonomik güce dayanan, siyasi ve ideolojik mücadele vermişlerdir.[108, s.71]

Avrupa'da büyük bir jeopolitik güç boşluğunun oluşması, güç dengesinin tamamen ortadan kalkması, nükleer silahların icadı ve de küresel otorite iddiasında olan iki süper gücün ortaya çıkması gibi hususlar güvenlik konularının ve aktörlerinin önemini arttırmıştır. Soğuk Savaş döneminde güvenliğin temel aktörleri nükleer güçler ile birlikte, Doğu ve Batı bloğu müttefiklerinin güvenliğini sağlayan NATO ve Varşova Paktı olmuştur. Ayrıca 26 Haziran 1945'de – İkinci Dünya Savaşı bitmek üzereyken 50 devlet tarafından kurulan Birleşmiş Milletler (BM) de, dönemin güvenlik aktörlerinden birisi olarak kabul görmekteydi. Uluslararası ilişkilerde barışın teminatçısı olarak gösterilen BM, tarafsız olduğunu beyan etmesine rağmen,

savaş galiplerinden oluşan Güvenlik Konseyi'ndeki beş devletin (ABD, SSCB, Çin, Fransa, Büyük Britanya) veto hakkına ve savaşa başvurma yetkisine sahip olması yeni dönemde söz konusu ülkelerin başat güç olacağını göstermiştir. Yeniden tesis edilen dünya barışını ve insanlığı korumak, uluslararası ekonomik, toplumsal ve kültürel işbirliğini sağlamak gibi hedeflerle kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Milletler Cemiyeti'nden daha etkili olduğu söylene de, dönemin güvenlik aktörleri arasında başat güç olamamıştır. BM bir savunma örgütü olmasa da, BM Anayasasının 51'inci ve 52'nci maddelerinde, ortaklaşa güvenlik amacıyla bölgesel düzenlemeler oluşturulabilmesi öngörülmüştür. Devletlerin örgütlenmesine meşru yetki veren bu maddeler, NATO (North Atlantic Treaty Organization) ve Varşova Paktı gibi askeri ittifakların hukuki temelini teşkil etmiştir.[108, s.90-100]

İkinci Dünya Savaşı bittiğinde “Alman sorunu” Almanya'nın 4 işgal bölgesine (ABD, SSCB, Fransa ve Büyük Britanya arasında) bölünmesiyle çözülmüş, fakat bunun bedeli yeni bir sorunun – “Sovyet sorunu”nun ortaya çıkması olmuştur.[34, s.212] Avrupa'da ve Asya'da güç dengesinin tamamen dağılması ve jeopolitik güç boşluğunun oluşmasıyla SSCB hem doğuda hem de batıda revizyonist politikalar yürütmeye başlamıştır. Bu da Batı Avrupa ülkelerini güvenliklerini ve bağımsızlıklarını koruyacak çözüm arayışlarına yöneltmiştir. 5 Mart 1946'da İngiltere eski başbakanı Winston Churchill Fulton'da yaptığı konuşmasında yeni bir dönemin başladığına ve Avrupa'nın ortasına bir “demir perde”nin inmekte olduğuna işaret etmiştir. Churchill ABD'yi Avrupa savunma sistemine bağlama teklifini ilk dile getirenlerden biri olmuştur. Kısa zaman içerisinde onun öngörülleri doğru çıkmış ve SSCB, savaşın hemen ardından vakit kaybetmeden harekete geçip Estonya, Litvanya ve Letonya'nın tamamını, Romanya, Finlandiya ve Polonya'nın bir kısmını ilhak etmiştir. SSCB bu yayılma stratejisini Doğu Avrupa ülkeleri üzerindeki kontrolünü artırmaya yönelik politikalarla da desteklemiştir. Kızıl Ordu'nun Avrupa'nın merkezine kadar ilerlemesi sonucunda komünist ideolojinin “ileri cephe” ülkelerine sızması bu ülkelerin (Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Doğu Almanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya) iç dinamiklerini Sovyet tahakkümü altına sokmuştur. 5

Ekim 1947 yılında Kominform kurulmuştur. SSCB'nin savaşın bitiminin hemen ardından BM Şartlarını ihlal etmeye başlaması ve ulusal egemenliklere saygı göstermemesi özgür demokratik toplumlar için kabul edilemez bir durum haline gelmiştir. Özellikle 1948 yılında yaşanan Prag darbesiyle Avrupa'nın demokratik ülkelerinden Çekoslovakya'nın Sovyet tahakkümü altına girmesi, dünyada büyük yankılar yaratmış, Batı Avrupa ülkelerinde "birlikte savunma ve güvenlik" konularında işbirliğinin gelişerek teşkilatlanmasına hız vermiştir.[126, s.18-21]

Avrupa'da birleşme yönünde ilk adımı İngiltere ve Fransa (görünüşte bir Alman saldırısına karşı) 4 Mart 1947'de Dunkerk Antlaşmasını imzalayarak atmışlardır. Fakat SSCB'ye karşı kurulan bir savunma ittifakının caydırıcılık gücünü artırmak için bu ittifakın içine ABD'yi de almak gerekiyordu. ABD'yi de içine alan bir ittifakın ilk belirtilerini Aralık 1947'de bulmak mümkündür; dönemin ABD Devlet Katibi George Marshall'la özel sohbetinde Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, SSCB'nin yakın gelecekte Batı ile herhangi bir makul şartla uzlaşmayacağını, bu sebeple Batı Avrupa'nın kurtuluşunun içinde ABD ve Kanada'nın da olacağı resmi ya da gayri-resmi bir ittifaka bağlı olduğunu söylemiştir.[56, s.2] Fakat ABD henüz böyle bir savunma ittifakına girmek istememiş ve Batı Avrupa ülkelerine, aralarında teşkilatlanarak kendi savunmalarını sağlamalarını tavsiye etmekle yetinmiştir. Zira ABD'nin böyle bir ittifaka girmesi istisnai bir durum olacaktı, çünkü ABD tarihi boyunca barış dönemlerinde asla Avrupa'daki karmaşık ittifaklara katılmamıştır.[34, s.212]

Çekoslovakya'nın komünistler tarafından işgaline tepki olarak 4 Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg temsilcileri Brüksel Paktı'nı imzalamıştır. Bu Pakta göre söz konusu tarihte, adı geçen devletler müşterek savunma sistemi kurmayı ve iktisadi ve kültürel bağlarını kuvvetlendirmeyi taahhüt etmişlerdir. Brüksel Paktı da tıpkı Dunkerk Antlaşması gibi "Alman tehlikesi"ne karşı kurulmuş gözükse de, asıl amacı SSCB'ye karşı savunma sistemi kurmak olmuştur.[121, s.143] Fakat savaş sonrası askeri ve ekonomik anlamda henüz toparlanamamış olan Batı Avrupa devletlerinin, ABD'nin katılımı olmadan bir

savunma örgütü kurmaları, SSCB karşısında denge sağlayamayıp örgütün caydırıcılığını azaltmıştır. Öte yandan, antlaşmanın imzalandığı aynı gün dönemin ABD Başkanı Harry Truman, Kongre'deki çıkışında “hür Avrupa ülkelerinin kendilerini müdafaa etme kararını” memnuniyetle karşılamış ve kısa zaman sonra kurulacak olan NATO'nun ilk sinyallerini vermiştir.[108, s.91] Bu olaydan beş gün sonra ABD, Kanada ve Birleşik Krallık yetkilileri Pentagon'da olası bir ittifakla ilgili gizli görüşmelere başlamışlardır. Bu görüşmelerin dikkat çekici tarafı ise, ileriki dönemde kurulacak ittifakın entelektüel içeriğinin Amerikalı katılımcılar tarafından hazırlanması olmuştur.[105]

1948'de Stalin'in Batı'ya gözdağı vermek için Batı Berlin'i hava yolları hariç tamamen abluka altına alması Amerikalı yetkililerin bölgeyle ilgili endişelerinin artmasına neden olmuştur. Abluka kaldırılanadek kent büyük oranda Amerikan hava köprüsüyle ayakta kala bilmiştir. Stalin, Soğuk Savaşı askerileştirerek aynı zamanda transatlantik güvenlik ittifakının oluşturulması için ABD'ye önemli bir gerekçe daha sunmuştur.[43]

Dönemin Cumhuriyetçi senatörü Arthur Vandenberg ABD'nin izolasyonizm politikasını terk etmesi için önemli hamleler yapmıştır. Onun 1948 yılında hazırladığı kanun teklifinde ABD'nin, milli güvenliğini tehdit edecek herhangi bir silahlı saldırı esnasında, BM Antlaşmasınının 51. maddesi gereğince bireysel veya topyekün meşru savunma hakkına dayanarak toplu güvenlik düzenlemelerine katılması önerilmiştir. 11 Haziran 1948'de Vandenberg'in önderliğinde ABD Senatosu'nun verdiği yetkiyle ABD'nin barış döneminde bir Avrupa savunma sisteminde yer alabileceği belli olunca, bu sistemin kurulması için yapılan çabalar da hız kazanmıştır. 28 Nisan 1948'de Kanada Dışişleri Bakanı Lester Pearson St. Laurent'de Kanada Avam Kamarasında Brüksel Antlaşması'nın yerine Kanada ve ABD'yi içine alan bir Atlantik İttifakının kurulması fikrini ortaya atmıştır.[126, s.22]

Haziran 1948'de Vandenberg'in hazırladığı kanun teklifi Senato tarafından kabul edildikten sonra planlanan Kuzey Atlantik Paktı'nı Birleşmiş Milletler Antlaşmasına'na uyarlamak için beş Brüksel Paktı üyesi ülkenin büyükelçileri bir

aydan kısa bir süre sonra Washington'da Amerikalı ve Kanadalı mevkidaşları ile görüşme kararı almışlardır. 6 Temmuz 1948'de başlayan müzakerelerde böyle bir ittifakın BM Antlaşması'nın yükümlülüklerini zayıflatmayıp aksine güçlendireceği ve üye ülkelerin savunma kapasitelerini artıracacağı kararına varılmıştır.[44, s.11]

Doğudan artarak gelen SSCB tehdidine rağmen, ABD'nin Transatlantik ittifakının müzakerelerine 6 Temmuz 1948'e kadar başlamamasının ana nedenlerinden birisi de, gelecekte Avrupa'da yaşanacak olası çatışmalardan uzak durma çabası olmuştur. 1947'de Truman Doktrini ("komünizm tehdidi"ne karşı Türk-Yunan yardım programı) ve 1948'de Marshall Planı (Avrupa'ya ekonomik gücünü zamanla kazandıracak bir yardım programı) gibi Avrupa'ya geçici askeri ve ekonomik yardım programları yapılsa da barış zamanında resmi bir askeri ittifaka katılma fikri ABD'nin ilkesel dış politikasına ters düşmekteydi. Ayrıca böyle bir ittifaka karşı Kongre'de, Dışişleri Bakanlığı'nda ve Savunma Bakanlığı'nda güçlü bir muhalefet vardı. Fakat Çekoslovakya'nın 25 Şubat'ta SSCB tarafından ele geçirilmesi, Norveç'e yönelik algılanan Sovyet tehdidi ve son olarak Haziran'daki Berlin ablukası ittifak karşıtı muhalefetin azalmasında önemli etkenler olmuştur. Dahası, Batı Avrupa Birliği (BAB) ülkelerinin savaş sonrası anti-militarizme yönelmesi ve ekonomik yetersizlikleri de, ABD'nin katılımı olmaksızın SSCB'yi dengelemenin mümkün olmayacağını göstermiştir. Tüm bu etkenler, İngiltere ve Kanada'nın da ABD üzerindeki baskısı ile bağlantılı şekilde, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa müttefikleri arasında bir askeri ittifak kurmanın yolunu açmıştır.[56, s.2]

ABD, Kanada ve BAB ülkeleri 6 Temmuz 1948'deki görüşmelerden sonra, Ekim 1948'de tekrar bir araya gelmişlerdir. Bu görüşmelerde Kuzey Atlantik savunması ile ilgili paktın esasları konusunda fikir birliğine varıldığı açıklanmıştır. 15 Mart 1949'da görüşmelere beş Avrupa ülkesi daha – Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz – davet edilmiş ve 18 Mart'da kurulacak olan ittifakın antlaşma metni açıklanmıştır.[126, s.22] Nihayet, ABD'nin çevreleme politikasının Batı Avrupa'daki askeri ayağını oluşturan NATO ittifakı 4 Nisan 1949'da, 12 devletin katılımıyla Washington'da kurulmuştur. İttifakın 12 kurucu devletinin ikisi Kuzey

Amerika ülkesi (ABD ve Kanada), diğer onu ise Avrupa ülkesi (Brüksel Paketi üyeleri – İngiltere Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda ve görüşmelere sonradan katılan Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz) olmuştur. Washington Antlaşması olarak da anılan Kuzey Atlantik Antlaşması 14 maddeden ibaret olup tüm üye devletlerin kolektif savunulması ilkesine dayanmıştır. 21 Temmuz 1949'da ABD Senatosu, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın tasdikine dair tavsiyelerini ve onayını vermiştir. Antlaşma aynı yılın Ağustos ayından itibaren yürürlüğe girmiştir. Böylece ABD'nin Avrupa'daki savunma ittifakına resmen katılmasıyla, Batı Bloku kuvvet dengesini sağlamış şekilde, Doğu Bloku'nun karşısına çıkmıştır. Aynı zamanda bu ittifak ABD'nin artık dünyada SSCB karşısında uygulamaya başlayacağı "durdurma" politikasının da ilk adımı olmuştur.[28, s.45-46] NATO bir çok açıdan ilkelere imza atmıştır. Öyle ki NATO, Batı Yarıküre dışında ABD'nin katıldığı ilk barış dönemi askeri ittifakı olmuştur. Ayrıca Avrupa'nın güvenliği de tarihte ilk defa Avrupa dışındaki bir güç tarafından sağlanmaya başlamıştır.[23, s.69]

1.2. NATO'nun Önemi

Kuzey Amerika ve Avrupa arasında oluşan kültürel, ekonomik, askeri ve politik bileşenlerin eşsiz bağlantısı, dünyada başka bölgeler arasında bulunmamaktadır. Bu iki bölge tarih boyunca azımsanmayacak ortak menfaatlere, benzer kültürel değerlere, pek farklı olmayan ekonomik ve demokratik yapılara ve tarihi kökenlere sahip olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan uluslararası politik ortam ise Avrupa-Atlantik bağının daha önce hiç olmadığı kadar güçlenmesine neden olmuştur. Çağdaş Avrupa-Atlantik ilişkilerin kökeni İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında iki temel stratejik hedef üzerine oluşturulmuştur: 1) ileride yaşanacak olası çatışmaları önlemek adına Batı Avrupa'yı siyasi ve ekonomik açıdan dünyaya yeniden entegre etmek; 2) Soğuk Savaş boyunca Sovyet tehdidine karşı kolektif savunma örgütü oluşturmak. Çağdaş Transatlantik ilişkilerin temelini oluşturan bu hedefler hem Avrupa'nın ABD için önemini hem de Batı Avrupa ülkelerinin güvenliklerini sağlayabilmeleri için ABD'ye ihtiyaç duyduklarını ortaya koymuştur.

1949 yılında kurulan NATO, kuşkusuz transatlantik etkileşimin tüm alanlarında ilişkilerin en üst düzeyde ifade ve anlam kazandığı araç olmuştur.[56, s.1-2]

1.2.1. Jeopolitik Önemi

Temelde kolektif savunma örgütü olan NATO'nun asli amacı antlaşmaya üye ülkelerin özgürlük ve güvenliklerini askeri ve politik araçlarla korumak olmuştur.[45, s.120-121] İttifakın bu amacını gerçekleştirebilmesi için dış saldırılara karşı üyelerini kolektif savunma yaparak koruyabilmesi hayati öneme sahiptir.[127, s.39] Kolektif savunma anlayışı NATO'nun temel işlevi olup üyeleri birbirine bağlayan, birbirilerini korumayı, dayanışma ruhunu taahhüt eden benzersiz ve kalıcı bir ilkedir. NATO'nun kolektif savunma anlayışının başlıca işlevi Antlaşma'nın 5. maddesinde açıklanmıştır. Bu maddeye göre taraflardan her hangi birine veya birilerine karşı yapılacak silahlı saldırı hepsine yönelik bir saldırı olarak değerlendirilmiş ve taraflar böyle bir saldırıda meşru müdafaa haklarını kullanarak birbirilerine gerekli desteği sağlayacakları konusunda anlaşmışlardır.[99] 5. madde, ABD ulusal güvenliğinin NATO üyelerinin ulusal güvenlikleriyle eş derecede bağlantılı olduğu iddiası ile dış güçleri Avrupa-Atlantik toplumunun herhangi bir bölgesine yapılacak askeri saldırılardan caydırma amacına hizmet etmiştir.[36] Antlaşma'nın 6. maddesinde ise, üyelerin Avrupa'daki ve Kuzey Amerika'daki topraklarına, "Yengeç Dönencesi"nin kuzeyindeki adalara, bu topraklardaki ve ya Akdeniz'deki işgal kuvvetlerine ve "Yengeç Dönencesi"nin kuzeyindeki Kuzey Atlantik bölgesinde üyelerin kuvvetlerine, gemilerine, ya da uçaklarına karşı yapılan silahlı saldırılarda 5. maddenin uygulanacağı ifade edilerek spesifik bir bölge yaklaşımından kaçınılmakla beraber ittifakın coğrafi sınırlarını ortaya konmuştur.[23, s.69]

Kurulduğu zaman NATO'nun hedefi sadece Sovyet tehdidine karşı ittifak üyelerini savunmak olmamıştır. Ki zaten Kuzey Atlantik Antlaşması'nda da özel olarak her hangi bir tehdit unsuru ve ya ülke adı belirtilmemiştir. NATO Kuzey Amerika ile Batı Avrupa arasındaki ilişkilerin kurumsallaşmasına, dış politikanın yürütülüşünde bir tutarlılık düzeyinin yaratılmasına ve Batı Almanya'nın güvenli bir

şekilde inşa edilebileceği ve gücünün tehdit unsuru olmayacağı şekilde zamanla yeniden silahlanabileceği bir çerçeve sağlamaya da hizmet etmiştir. Soğuk Savaş döneminde NATO'nun rolü, ittifakın ilk Genel Sekreteri Lord Ismay'ın deyimiyile “Rusları dışarıda, Amerikalıları içerde ve Almanları aşağıda” tutmak olmuştur.[56, s.4]

Batı Avrupa'nın güvenlik mimarisinde NATO yaklaşık kırk yıl boyunca rakipsiz ve yeri doldurulamaz bir etken olmuştur. Fakat SSCB'nin ve komünist rejimlerin 1989-1991 yıllarında dağılmaya başlaması, NATO'nun gelecekteki rolünün ve hatta varlık sebebinin sorgulanmasına neden olmuştur.[56, s.4] Soğuk Savaş'ın bitimiyle artık uluslararası politikada önem ve öncelik verilen konular değişmeye başlamıştır. Avrupa'da önemli bir tehdit unsuru kalmadığından, Avrupa düzeninin jeopolitik doğası temelden değişmiş, Atlantik ittifakının güvenlik ve askeri konulardan çok, politik konularla ilgilenmesi gerektiği öne sürülmüştür.[50, s.105]

Müttefiklerin Soğuk Savaş sonrasında da NATO'yu desteklemeleri için bir sıra önemli nedenleri olmuştur. NATO Batı Avrupa üyeleri arasında ikili ilişkilerde şeffaflığı artırarak ve ABD'yi kıtaya bağlayıp güç dengesini muhafaza ederek (özellikle birleşmiş bir Almanya'nın askeri gücü ve potansiyeli göz önünde bulundurularak) bölgede çatışma olasılığını azaltmıştır.[24, s.774] Avrupa'daki uzlaşma ortamının temelini bölge güvenliği oluşturmuştur. NATO Avrupa'nın güvenliğini sağlamakla beraber, politik açıdan parçalanmasını da engellemiştir. Örneğin, NATO olmadan Fransa'nın, Almanya ile uzlaşması daha zor olacaktı ve Almanya'nın birleşmesine Avrupa'da daha aktif bir şekilde karşı çıkılabilirdi. NATO, Almanya'nın savaş sonrasındaki olumlu ve demokratik siciline rağmen ona karşı oluşmuş genel korku atmosferinin hafiflemesine ve birleşmenin ortaya çıkardığı risklerin azalmasına büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca NATO'nun Soğuk Savaş sonrası genişleme stratejisi, Orta Avrupa bölgesinde jeopolitik güç boşluğunun oluşmasını engellemiştir.[17, s.33] Rusya ve Almanya'nın, tarihen komşularına karşı saldırgan tavır sergilemesi, güvenlik boşluğu doğduğunda ikisi arasında bulunan devletleri korkutmuş ve bu nedenle NATO'nun koruması altına girmek istemişlerdir.[48, s.798]

İttifakın Soğuk Savaş sonrası Orta Avrupa'ya doğru genişlemesi hem bu ülkeleri güvenlik konusunda rahatlatmış hem de üyelerinin kıta üzerindeki stratejik hakimiyetlerini pekiştirmiştir.[104, s.10]

NATO, ABD ile Avrupa arasında düzenli bir istişare çerçevesi ve dış politikada uyumluluk yarattığı için büyük bir öneme sahip olmuştur. Günümüz jeopolitik ortamında hem ABD hem de Avrupa birbirilerine ihtiyaç duymaktadır. ABD, Avrupa'yla politik, ekonomik ve askeri ilişkilerini koparacağı takdirde, jeopolitik açıdan Avrasya kıyılarından uzak bir adaya, Avrupa ise ABD olmaksızın jeopolitik bir güç boşluğuna düşüp Asya ve Ortadoğu menzillerinin uzantısına dönüşebilir.[50, ss.103-110]

1.2.2. Ekonomik Önemi

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, ABD'nin özellikle Marshall Planı aracılığı ile yapmış olduğu yardımlar, Avrupa'nın ekonomik açıdan çöküşünü engellemiştir. Sovyetler Birliği tehdit unsuru olmaya başladığında ise NATO, Avrupa'nın güvenliğiyle birlikte ekonomisine de önemli katkılar sağlamıştır.[49, ss.32-33] NATO'nun vermiş olduğu güvenlik garantisi, Avrupalı müttefiklerin sınırlı kaynaklarını ekonomik entegrasyon sürecine ayırmalarına ve kısa zaman içerisinde ekonomik açıdan kalkınmalarına yardımcı olmuştur.[103, s.161] Soğuk Savaş esnasında ABD, Avrupalı müttefikleri arasındaki karşılıklı bağımlılığa dayanan ekonomik entegrasyon sürecini desteklemiştir. Bu süreç içerisinde NATO'nun da yardımıyla Fransa ile Almanya arasındaki ikili ilişkiler karşılıklı ekonomik bağımlılık temelinde yürütülmüştür. Bu anlamda NATO'nun bölgedeki varlığının, Avrupa Birliği (AB) ve bu gibi diğer Avrupalı bölgesel örgütlerin kurulmasını kolaylaştıran önemli faktörlerden biri olduğunu da söylemek mümkündür.[103, s.137]

Soğuk Savaş sonrası NATO'ya üye olmak isteyen ülkelerin hükümet yetkilileri, üyeliğe gerekçe olarak genelde ekonomik argümanları ileri sürmüşlerdir. Bu argümanlara göre NATO, üyelerini serbest piyasa ekonomisine teşvik ettiğinden dolayı bölgede çatışma ihtimalini azaltmakla kalmayıp, üye ülkelerde “kamulaştırma”

ve “millileştirme” gibi risk faktörlerini de en aza indirgemıştır. NATO’ya üye olmak isteyen ülkeler, İttifak’a üye olacakları takdirde bu tür risklerden kaçınan yabancı yatırımcıların, ülkelere daha çok sermaye aktaracaklarını düşünmüşlerdir. Yapılan bazı araştırmalar, NATO üyeliğinin yabancı yatırım seviyesini artırdığını ve bu ülkelerin üye olduktan sonra ekonomilerinin daha hızlı büyüdüğünü göstermiştir. Fakat, yabancı şirketlerin yatırım yapmasında NATO’nun etkisini ölçülmek kolay değildir. Coğrafi konum, işçi gücü ve yerli para birimi gibi faktörler de, bir şirketin sermayesini yabancı bir ülkeye yatırma kararında önemli rol oynar.[10]

Hem uluslararası ilişkilerin geliştirilmesinde hem de genişleme konusunda NATO’nun yalnızca askeri etkenlere değil, ekonomik işbirliğine de önem verdiği, Antlaşma’nın 2. maddesinde de açıkça belirtilmiştir. Bu maddede üyelerin özgür kurumlarını güçlendirmesinin, istikrar ve refah ortamının oluşmasının önemine özel vurgu yapılmıştır. Bu maddeye göre müttefikler uluslararası ekonomi politikalarında çatışmayı ortadan kaldırmaya yönelmeli ve ittifak üyelerinin her biri ile ekonomik işbirliğini teşvik etmelidirler.[69]

Bir ulusun ekonomik performansı ve refah seviyesi NATO’nun kolektif güvenlik anlayışı için başlıca endişe kaynağı olmasa da, bir ülkenin güvenliğinin sağlanması onun ekonomik istikrarı üzerinde her zaman olumlu etki yaratmıştır. Dahası NATO üyeliği, ülke ekonomisinin gelişmiş kurumsal çerçevesini, ekonomik ilişkilerde hukukun üstünlüğünü, etkili denetim sistemlerini ve kurumsal güvenliği gerektirmektedir.[53, s.6] Böyle bir ekonomik, siyasi ve yasal çerçevede bir devlet, yerel, izole bir ekonomiden çok daha açık ekonomiye geçiş yapma potansiyelini artırabilir. Yeni üyeler için NATO üyeliği, uzun vadeli ekonomik büyüme için daha büyük fırsatlara yol açmaktadır. Bir çok ülke için NATO ve AB üyeliği ekonomik kalkınmayı kolaylaştırıp devlet güvenliğini garanti altına almış ve ekonomik istikrar sağlamıştır. NATO üyeliğinin sağladığı istikrar, artan doğrudan yabancı yatırımları çekmenin temelini oluşturacak kadar önemli olmuştur. Yeni üyelerin istatistiksel analizleri, NATO’nun “ekonomik etkisi”nin kısa sürede ve uzun vadede ekonomik büyüme, yeni iş alanları açma, artan doğrudan yabancı yatırım, eğitimdeki

harcamalar, sağlık hizmetleri, bölgesel entegrasyon ve eşit gelir dağılımı gibi alanlarda olumlu sonuçlar doğurduğu sonucuna varmıştır. Bunlara ekonomik büyümenin derhal artması, doğrudan yabancı yatırımın belirgin bir şekilde girmesi, işsizlikteki azalmalar, ithalat ve ihracat miktarlarının artması da ilave edilebilir.[35]

NATO'nun yürüttüğü faaliyetlerin maaliyeti genelde c bdce çeşidi tarafından karşılanmaktadır: sivil btce, askeri btce ve güvenlik yatırımı btcesi. Bu btceler ye devletlerin bireysel katkılarıyla finanse edilmektedir. Ortak fonlarda ülkelerin yatırım yüzdesi üyeler arasında müzakere edilir ve kişi başına düşen GSYİH ve diğer bazı faktörlere dayanır. NATO'ya sonradan katılan Orta ve Doğu Avrupa lkeleri de bu btce fonlarına katılmak istemişlerdir. NATO genişledikce, yeni yeleri hesaba katmak için bazı ek maliyetler ilave edilmiştir. Bu maliyetlerin yükü, yeni ülkeler de dahil olmak üzere her bir ye tarafından paylaşılmaktadır.[26, s.157]

NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg tarafından hazırlanan ve Mart 2018'de kamuoyuna sunulan "2017 Yıllık Raporu"nda NATO'nun ve ittifak üyelerinin çeşitli ekonomik gstercileri yayınlanmıştır. Rapora göre, NATO'nun 2017 yılı için sivil btcesi yaklaşık 193 milyon avro, askeri btcesi ise 1.3 milyar avro olmuştur.[96, s.97] 2017 yılı için müttefiklerin Gayrı Safi Yurtiçi Hasıllarına bakıldığında ise ABD'nin büyük bir farkla nde olduğu görülmektedir (takriben 17,3 trilyon dolar). İkinci sırada ise Almanya (takriben 3,9 milyar dolar) yer almaktadır. NATO yelerinin 2017 yılı için toplam GSYH'si ise yaklaşık 38 trilyon dolar olmaktadır.[96, s.110]

1.2.3. Askeri nemi

ABD'nin Avrupa'ya yapmış olduğu askeri katkıları sembolize eden NATO, Soğuk Savaş boyunca ABD'nin Avrupa'daki askeri varlığının meşrulaşmasına ve bölge üzerindeki hegemonyasının daha kolay kabullenilmesine yardımcı olmuştur. Soğuk Savaş döneminde NATO, SSCB'yi Avrupa dışında tutmaya çalışırken, müttefiklerin keskin itirazı olmaksızın ABD'yi "içerde" tutmayı başarmıştır. Avrupalı müttefiklerin İkinci Dünya Savaşı'ndan tükenmiş halde çıkmaları ve kendi savunmalarını

karşılıyacak yeterli güçlerinin olmaması NATO gibi bir örgüte duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Bu dönemde Avrupa ülkeleri kendi güvenlik yapılanmalarını bile oluşturmakta zorlanmışlardır. NATO Soğuk Savaş boyunca Avrupa-Atlantik bölgesinin en önemli güvenlik aktörü olmuş ve Batı Avrupa'yı olası dış saldırılardan muhafaza etmiştir. Askeri bir savunma örgütü olan NATO'nun toplam güvenlik harcamalarının yarısından fazlasını ABD tek başına üstlenmiştir. İttifakın askeri açıdan Avrupalı müttefiklerine vermiş olduğu ciddi destekler, bu ülkelerin ekonomik açıdan toparlanmasına da büyük katkı sağlamıştır. Güvenlik ihtiyaçlarını NATO aracılığıyla karşılayan Avrupalı müttefikler, böylece sınırlı kaynaklarını ekonomik işbirliklerine ayırabilmişlerdir. Ayrıca Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilerde savaşın bir araç olmaktan çıkmasında da NATO'nun önemi yadsınamaz. NATO sayesinde bu ülkeler kendi askeri harcamalarını birbirilerine tehdit olarak görmemişlerdir.[103, s.161]

Soğuk Savaş sonrası Balkanlar'da yaşanan iç çatışmaların sona ermesinde NATO'nun askeri müdahalelerinin büyük katkısı olmuştur. Bosna ve Kosova'da barışı koruma misyonları NATO tarafından gerçekleştirilmiştir. Barışı koruma misyonlarının NATO için büyük öneme sahiptir. Bugüne kadar NATO üç barışı koruma operasyonunu idare etmiştir: Bosna-Hersek'teki "Uygulama Gücü" (IFOR) ve "İstikrar Kuvveti" (SFOR); Kosova'daki "Kosova Kuvveti (KFOR); Afganistan'daki "Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti" (ISAF). IFOR (1195-1996) ve SFOR (1996-2005) faaliyetlerini yıllar öncesinde sona erdirmiştir.[45, s.137] 2003 yılında başlatılan ISAF ise 2014 yılında Afganistan'daki görevini sonlandırmıştır. 1999 yılında başlayan KFOR görevini günümüzde de sürdürmektedir.[66]

NATO üyeleri ittifaka çeşitli şekillerde askeri katkılarda bulunuyorlar. Bunun için en önemli araç, ulusal savunma bütçelerinde, NATO misyonlarını desteklemek için kendi silahlı kuvvetlerinin konuşlandırılmasıdır. Geçtiğimiz on yıl içinde, ittifak genişleme stratejisini devam ettirdiğinden mevcut üye ülkeler, gelecekteki muhtemel üyelere de çeşitli yardımlarda bulunmaktadırlar. Savunma analistleri, NATO

müttefiklerinin karşılıklı güvenliğe başka şekillerde de katkıda bulunduğuna işaret ediyorlar.[26, s.158]

Günümüzde de NATO'nun askeri yükünün büyük kısmı ABD tarafından çekilmektedir. NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg'in Mart 2018'de yayınlanan "2017 Yıllık Raporu"nda ittifak üyelerinin 2017 yılı için savunma harcamalarının toplamda 957 milyar dolar olduğu kamunun bilgisine sunulmuştur. Bu harcamaların ise yaklaşık 685 milyar doları ABD tarafından yapılmıştır. İkinci sırada olan Birleşik Krallık'ın savunma harcamalarının 59 milyar dolar olması ittifak için ABD'nin önemini gözler önüne sermiştir. Savunma harcamalarına göre üçüncü sırada Fransa (51 milyar dolar) ve onun hemen ardında ise Almanya gelmektedir (47 milyar dolar). NATO üyelerinin toplam askeri personel sayısı ise 3,1 milyonun üzerindedir (1,3 milyonunu ABD askeri personeli teşkil etmektedir).[96] NATO üyelerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'larının (GSYİH) yüzde 2'lik bölümünü savunmaya harcamaları gerekmektedir. Fakat 2017 yılı için çıkan rapora bakıldığında bunu yapan sadece dört ülkenin olduğu görülmektedir: ABD (3,57%), Yunanistan (2,36%), Birleşik Krallık (2,12%) ve Estonya (2,08%). Genele bakıldığında bu göstericinin 2,42% olduğu görülse de bunun büyük kısmı ABD tarafından karşılanmaktadır.[96] Üye ülkeler tarafından gerçekleştirilen NATO ile ilgili harcamaların çoğunluğu, kendi silahlı kuvvetlerinin konuşlandırılmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, ABD'deki "yük paylaşımı" tartışmaları, NATO'nun ortak fonlarına değil, yerleşik müttefiklerinin güçlerini yeniden yapılandırmalarına ve yeni askeri yetenekler kazanmalarına odaklanmıştır. ABD diğer üyelerinin NATO'nun geleneksel 5. maddesinin yanı sıra yeni, 5. madde-dışı operasyonlarına da cevap verebilecek ve modernize edilmiş ordulara sahip olmalarını istemiştir.[26, s.162] Son yıllarda bu durum ABD Başkanı Donald Trump tarafından sıkça eleştirilmiştir. Trump, Avrupa ülkelerinin savunmalarına daha fazla bütçe ayırmaları gerektiğinin altını çizmiştir.[126, s.116]

NATO her ne kadar askeri bir ittifak olsa da, bazı durumlarda bir ülkenin stratejik konumunun veya politik öneminin askeri kriterlerinden daha öncelikli

olduğu görülmüştür. Örneğin, İslanda'nın askeri açıdan ittifak içindeki durumu dikkat çekmektedir. Öyle ki, İslanda ittifak içinde kendi ordusuna sahip olmayan tek ülkedir. Buna rağmen, 1949 yılında NATO'ya üye olurken dönemin şartlarına uygun olarak Atlantik'teki stratejik coğrafi konumu itibariyle ittifaka katılmıştır. Askeri ve ya ekonomik gücü değil, jeopolitik konumu bu ülkeyi ittifak için değerli kılmıştır. Bir orduya sahip olmasa da, son zamanlarda İslanda'nın Norveç'te eğitim gören gönüllü bir barışı koruma kuvveti oluşturulmuştur.[46, s.40]

1.2.4. İdeolojik Önemi

NATO'nun en önemli özelliklerinden biri üyelerinin ortak değerler etrafındaki birlikteliğini temsil etmesi olmuştur.[103, s.155] Antlaşma'da belirli bir düşmana odaklanmayıp, ortak değerler ve tüm üyelerin hür karar alma haklarının korunması üzerine kurulmuştur. NATO'nun "kurucu babaları"ndan olan ve bir dönem İngiltere Dışışleri Bakanı olan Ernest Bevin, savaş sırasında verilen fedakarlıkların, adaletsizlik ve baskıdan nefret etmenin, demokrasiye ve ekonomik özgürlüğe bağlılığın ve özgürlük anlayışının her bir NATO üyesini birleştiren ortak yönler olduğunu söylemiştir. Antlaşma müzakereleri esnasında Kanada hükümeti ittifakın Kuzey Atlantik güçlerinin ideolojik birliğini yansıtmaması gerektiğini savunmuştur. ABD Dışışleri Bakanı Dean Acheson da müteakip olarak NATO'nun defansif bir düzenlemeden çok daha fazlası olduğunu savunmuştur. Ona göre NATO, her bir üyenin ortak ahlaki ve manevi değerlerinin bir yansıması olmuştur. ABD Hükümeti NATO'yu askeri bir ittifak olarak tanımlamaktan her zaman kaçınmıştır.[117, s.6]

Niteliksel açıdan bir askeri ittifak olsa da, NATO Soğuk Savaş döneminde esas itibariyle ideolojik bir ittifak olarak ön plana çıkmıştır. Antlaşma'nın 6. maddesinde tanımlanan bölgede demokrasi, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü gibi değerler üzerinde bütün halkların özgürlüklerini, ortak miraslarını ve medeniyetlerini korumak ittifakın ideolojik amaçlarını oluşturmuştur. Bu değerler üzerine kurulmuş olan NATO, oluşumundan itibaren Avrupa'da adil ve kalıcı barışın kurulması için çaba gösterdiğini vurgulamıştır.[126, ss.26-28]

Soğuk Savaş esnasında NATO; demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, liberalizm, çoğulculuk ve güçler ayrılığı gibi ortak değerlere sahip olan ülkeleri bir araya getiren, onları birbirilerine yakınlaştıran ittifak olarak görülmüştür. NATO üye ülkeleri sadece ortak tehdide karşı bir araya getiren askeri bir ittifak olmamış, aynı zamanda benzer değerlere önem veren ülkelerin ortak bir çatı altında birlikteliğini de temsil etmiştir. NATO'nun bu ikili karakteri özellikle Soğuk Savaş sonrasında kendini belli etmeye başlamıştır. NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesini destekleyenler, ittifakın kendi demokratik değerlerini ve ideolojisini de bu ülkelere taşıyacağını iddia etmişlerdir.[103, s.136]

Soğuk Savaş sonrası Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri NATO'nun genişlemesini bir modernleşme projesi ve Batılı değerlerinin ve kurallarının öğrenilmesini içeren bir sosyalleşme süreci olarak görmüşlerdir. Genişleme sürecinde Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri ittifaka katılmayı Avrupalı bir kimliğe sahip olmak için istediklerini bir çok kez vurgulamışlardır. NATO'ya dahil olmak bu ülkeler için siyasi ve kültürel olarak Avrupa ülkesi olduklarını kanıtlama süreci olarak görülmüştür.[111, ss.23-25]

1.3. NATO'nun Kurumsal Yapısı

NATO'nun kurumsal yapısı askeri ve sivil olmak üzere iki kanattan oluşmaktadır. Askeri ve sivil yapının üzerinde ise Antlaşma'nın 9. maddesine esasen ittifakın en üst yetkili karar organı olan Kuzey Atlantik Konseyi yer almaktadır.[77] İttifakın takriben on dört bin kişilik bürokrasi üyesi, Genel Sekreter aracılığıyla Kuzey Atlantik Konseyi'ne rapor vermektedir. Tüm NATO üyelerinin Kuzey Atlantik Konseyi'nde temsilcileri mevcuttur.[46, s.38] Dışişleri bakanlarından oluşan Konsey'de kararlar tüm üyelerin oybirliği ile alınmaktadır. İttifakın her bir üyesi karar alma sürecinde veto hakkını kullanma yetkisine sahiptir. Konsey'in kendine bağlı komiteleri bulunmaktadır. Konsey toplantıları büyükelçiler düzeyinde haftada bir defa toplanmaktadır. Gerekli olduğunda bu toplantıların sayısı artabilir. Konsey dışişleri ve savunma bakanları düzeyinde de düzenli toplantılar yapmaktadır. Toplantıların düzeyine bakılmaksızın kararlar her seviyede aynı statüye ve gerekliliğe

sahiptir. Konsey ayrıca gerek gördüğünde yardımcı organlar oluşturma yetkisine sahiptir. Konsey'in böyle bir yetkiye sahip olması da süreç içerisinde NATO'nun kurumsal yapısını oldukça giriftleştirmiş ve ittifakın yardımcı organları komplike bir ağ şeklini almıştır. Bu kurumsallaşma sonucunda NATO'nun 400'ün üzerinde alt-yardımcı komiteleri ortaya çıkmıştır.[45, s.122]

NATO'da diğer önemli üst düzey komitelerinden biri de Nükleer Planlama Grubu olup, NATO'nun nükleer politikalarıyla ilgili her konuda üst yetkiye sahiptir.[56, s.7]

NATO her yıl veya iki yılda bir defa hükümet başkanları düzeyinde zirve toplantıları düzenlemektedir. Bu zirve toplantılarında ittifakın geleceği ile ilgili çok önemli stratejik kararlar verilir ve sorunlar ele alınır. NATO'nun ortaklık ilişkilerinde olduğu ülkelerle de düzenli olarak toplantılar yapılmaktadır. NATO'nun aldığı kararların siyasi ve sivil düzeyde uygulanmasına Brüksel Karagahında bakılır. Askeri düzeyde ise kararlar Konsey'in sivil gözetiminde Askeri Komite tarafından hayata geçirilir.[108, s.153]

NATO Genel Sekreteri her 4 yılda bir üye ülkelerin üst düzey politikacıları arasından seçilmektedir. Kuzey Atlantik Konseyi'nin toplantılarına başkanlık eden Genel Sekreter, müttefikler arasında birliği sağlamak ve ittifakın baş sözcülüğünü etmek gibi önemli görevlere sahiptir. Genel Sekretere NATO üyeleri içinden farklı uzman ve görevlilerden oluşan uluslararası personel yardımcı olmaktadır. Örgütün kuruluşundan bugüne dek 13 Genel Sekreter görev almıştır. Halihazırda NATO Genel Sekreteri Norveçli Jens Stoltenberg olmaktadır. O, görevi 1 Ekim 2014 yılında, bir diğer İskandinav ülkesi Danimarka'dan olan Anders Fogh Rasmussen'den devralmıştır.[103, s.154]

1.3.1. Sivil Yapı

NATO'nun en mühim sivil yapılarından biri Belçika'nın Brüksel kentinde yerleşen karagahdır. İttifakın politik ve idari merkezi olan bu karargahda tüm üye ülkelerden çeşitli temsilciler ve uzmanlar görev yapmaktadır. Karargah ittifak üyelerine karar

alma sürecinde diğer müttefik ülkelerle birlikte çalışmak ve danışma için uygun bir ortam sunmaktadır. Genel Sekreter, Daimi Temsilciler, Ulusal Delegasyonlar ve Askeri Komite Başkanlığı temsilcileri bu karargahda görevlerini icra ederler. NATO'nun üst düzey karar alma organı olan Kuzey Atlantik Konseyi de toplantılarını burada düzenler. Karargah her yıl yaklaşık 6000 NATO toplantısına ev sahipliği yapmaktadır.[75] NATO etkinlikleri, Brüksel'deki ittifakın yöneticileri tarafından koordine edilmekte ve yürütülmektedir.[26, s.158]

Her bir NATO üyesinin Brüksel Karargahı'nda ulusal delegasyonu mevcuttur ve bu delegasyonlar NATO'nun kolektif kararlar almasına ve ya eylemler gerçekleştirmesine izin veren istişare sürecine katkıda bulunur. Ülkesini NATO'da temsil eden delegasyonun büyükelçiliğine benzer bir statüsü vardır. Delegasyon hükümet talimatlarını yerine getirmekle yükümlü ve ulusal makamlara rapor veren bir "büyükelçi" ("daimi temsilci" olarak da bilinir) tarafından yönetilir. Delegasyon üyeleri karargah binasındaki diğer tüm delegasyonlarla, NATO'nun uluslararası sivil ve askeri personelleriyle resmi ve gayri-resmi temaslara girebilir. Delegasyonlar genelde dışişleri ve savunma bakanlıklarında görev yapan devlet memurlarından seçilip sayca birbirinden farklı olabilir. Örneğin İslanda'yı sadece 6 kişilik bir heyet temsil ederken, ABD'nin ulusal delegasyonu tam 200 kişilik bir heyetten oluşmaktadır. Bununla birlikte, tüm ulusal delegasyon üyeleri aynı dokunulmazlık ve ayrıcalıklara sahip olmaktadır.[73]

NATO'nun Uluslararası Personel heyeti, Kuzey Atlantik Konseyi'nin karar alma organı olan bir danışma ve idari organdır. Konseyin her alanında görevlerin hazırlanması ve takibinden sorumludur. Heyet, politika belgelerinden NATO'nun siyasi ve askeri gündemine ilişkin konularda arka plan notlarına, raporlara ve konuşmalara kadar geniş bir yelpazede belge üretmektedir. NATO'nun çeşitli komitelerine yardım ve tavsiyelerde bulunur, ayrıca tartışmalarını ve kararlarını hazırlar ve takip eder, böylece politik danışma sürecini kolaylaştırır. Brüksel'deki aynı binada bulunan NATO'nun Uluslararası Askeri Personeli ile yakın bağlantı içindedir. Uluslararası heyet idari açıdan bakıldığında da uluslararası heyetin bir

üyesi sayılan NATO Genel Sekreteri tarafından yönetilmektedir. Halihazırda dünya çapında yaklaşık, 6000 sivil insan, NATO'nun farklı ajanslarında ve stratejik ve bölgesel komutalarında çalışmaktadır. Uluslararası heyette çalışan işçiler NATO üyesi ülkelerin vatandaşlarından seçilmektedir.[65]

NATO'nun sivil bütçesi, ittifakın Brüksel merkezini ve operasyon ve yeteneklerin politik planlamasından, ittifak olmayan ortak ülkelerle irtibat kurulmasından ve kamu diplomasisinden sorumlu olan uluslararası sivil personelini, maddi açıdan desteklemektedir. Sivil bütçe, Barış İçin Ortaklık (BİO) programı ve Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi de dahil olmak üzere genişleme ile ilgili yapıların askeri olmayan yönlerini finanse etmiştir. Buna ek olarak, Akdeniz Diyalogu, NATO-Rusya Kurucu Senedi, NATO-Ukrayna Komisyonu ve Avrupa Birliği ilişkileri ile ilgili bütçe faaliyetleri de sivil bütçe tarafından desteklenmektedir. NATO'nun sivil bütçesi, bütün üye devletler tarafından, genellikle dışişleri bakanlıkları aracılığıyla finanse edilmektedir.[26, s.159]

1.3.2. Askeri Yapı

NATO'nun üst düzey askeri otoritesi Askeri Komite olup Kuzey Atlantik Konseyi'nden sonra NATO'nun en eski daimi organıdır ve her ikisi de İttifak'ın ortaya çıkmasından yalnızca birkaç ay sonra kurulmuştur. İttifakın önemli kurumlarına askeri danışmanlık Askeri Komite tarafından yapılmaktadır. Askeri Komite politik karar alma süreci ile NATO'nun askeri yapısı arasındaki önemli bağlantıyı oluşturmaktadır. Komite Savunma Bakanları, Genelkurmay Başkanları ve Daimi Ulusal Askeri Temsilciler düzeyinde toplanmaktadır. Askeri Komite alınan siyasi kararların askeri yönlerini uygulamaktan ve NATO bölgesinin savunmasına ve askeri operasyonlara dair kararların uygulanması için gerekli görülen önlemleri tavsiyeler vermekten sorumludur. Ayrıca, stratejik politika ve kavramlar geliştirmek ve NATO'nun çıkarları için tehdit oluşturan ülkelerin ve alanların gücü ve yetenekleri hakkında yıllık uzun vadeli bir değerlendirme hazırlamak da Askeri Komite'nin görevlerine dahildir. Komite Başkanının rehberlik ettiği Askeri Komite

toplantıları Askeri Temsilciler düzeyinde sürekli, Savunma Şefleri düzeyinde ise yılda üç kez toplanmaktadır.[71]

NATO'nun askeri komuta yapısı, ittifakın 2002 yılında Prag'da düzenlenen zirve görüşmesi sonrası önemli ölçüde yeniden organize edilmiş ve yapısı daha basitleştirilmiştir. NATO üyelerinin Savunma Bakanları tarafından alınan kararlar sonucunda Haziran 2003'ten itibaren ittifakın iki önemli komitesi kurulmuştur: Müttefik Harekat Komutanlığı (MHK) ve Müttefik Dönüşüm Komutanlığı (MDK). İttifakın önemli askeri yapılarından olan Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargahı (SHAPE), MHK'nin altkurumlarından birisi olmaktadır. MHK, NATO operasyonlarının günlük olarak yürütülmesinden sorumludur. MDK ise NATO'nun askeri yeteneklerinin dönüşümünden sorumludur.[56, s.8]

NATO'nun askeri bütçesi, üç bütçe arasında genellikle en büyüğü olmaktadır. Bu fonun yarısından fazlası, uluslararası askeri personelin, Belçika'daki Karargah'ın ve farklı NATO coğrafi bölgelerindeki alt komutların operasyonel ve bakım maliyetlerini ödemek için kullanılmaktadır. Bu bütçe aynı zamanda, ABD'nin önemli katkı sağladığı ittifakın askeri merkezini, Havadan Erken Uyarı ve Kontrol Sistemi (AWACS) filo operasyonlarını idare etme maliyetini de kapsamaktadır.[26, s.159]

1.3.3. NATO'ya Üyelik Süreci

Daha önce belirtildiği gibi, Kuzey Atlantik Antlaşması ilk olarak on iki devlet tarafından imzalanmıştır. Ancak gelecekte genişleme olasılığı düşünülerek, Antlaşma'nın 10. maddesine göre ittifaka yeni üyelerin katılabilmesi öngörülmüştür. 10. maddeye göre ittifak üyeleri oybirliği ile, Antlaşma'nın ilkelerini daha ileriye götürebilecek ve Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğine fayda sağlayabilecek diğer Avrupa devletlerini ittifaka davet edebilirler. 10. maddenin devamında üyeliğe aday ülkenin katılım belgesini ABD'ye teslim etmesi gerektiği ve ABD Hükümeti'nin de katılım belgesini aldığına dair her bir üyeyi haberdar etmesi gerektiği belirtilmektedir. Antlaşma'da her üye devletin yeni katılımlarla ilgili olarak izlemesi gereken prosedürler kesin olarak belirtilmemiştir. Fakat 11. madde'de her üyenin

belgeleri onaylamasını kendi anayasal sürecine uygun şekilde gerçekleştirmesi gerektiği öngörülmüştür.[5, s.3]

NATO'ya üyelik süreci Soğuk Savaş döneminde aday ülkeler için daha rahat bir süreç olmuşsa da, Soğuk Savaş sonrasında aday ülkeler daha çetrefilli ve zorlu üyelik aşamalarından geçmek zorunda kalmıştır. NATO'nun her genişleme turu eskisinden daha zorlu olmuş ve adayların karşısına daha fazla görev ve şartlar koyulmuştur. Barış İçin Ortaklık (1994), Bireysel Ortaklık Eylemi Planı (2002), Yoğunlaştırılmış Diyalog (2005) ve özellikle de Üyelik Eylem Planı (1999) aday ülkelerin üzerine konulan yükümlülükleri daha rahat şekilde hayata geçirmesi ve NATO tarafından reform programlarının desteklenmesi için uygun zemini oluşturan programlar olmuştur.[62]

Ekim 1993'te NATO, genişleme konusundaki kararları ertelemeyi kararlaştırmış ve bunun yerine BİO'yu tüm ilgili ülkeleri ortaklık ilişkilerine sokmaya yönelik yavaş ve müzakere edici bir süreç olarak kabul etmiştir. Maksat, üye olmayan ülkelerin NATO'nun standart çalışma prosedürlerini, işbirliği alışkanlıklarını ve istişare rutinlerini uygulayabilecekleri zemini hazırlamak olmuştur. BİO aracılığıyla, NATO ile güvenliğe katkıda bulunma becerilerini gösterebilecek ilgili ortaklar arasında uzmanlık ilişkileri kurulacaktı.[25, s.15]

NATO'nun ortaklık politikasının, NATO üyeliği için bir hazırlıktan veya "bekleme odasından" her zaman daha fazlası olduğu bir çok kez vurgulanmıştır. Örneğin Şubat 1995'te Münih'te yapılan bir konuşmada, dönemin NATO Genel Sekreteri Willy Claes BİO programını siyasi bir proje olarak tanımlamış ve İsveç, Finlandiya gibi üyelik niyeti olmayan ülkelerinde bu çabaların bir parçası olmasının altını çizmiştir.[25, s.11]

1995 yılında NATO'ya yeni üyelerin kabul edilmesi için gereken meziyetlerin ve ön şartların yayınlandığı NATO Genişleme Çalışması'nda (Study on NATO Enlargement), Soğuk Savaş'ın sona ermesinin güvenlik alanında ırelileyiş elde etmek adına eşsiz bir fırsat sağladığı sonucuna varılmıştır. Çalışmaya göre, Avrupa-Atlantik bölgesinde NATO'nun genişlemesi herkes için istikrar ve güvenliğe katkıda

bulunacaktır. Çalışma, askeri güçler üzerinde sivil ve demokratik kontrolün tesis edilmesi, ittifak üyeleri arasındaki ilişkilerde işbirliği, danışma, konsensüs oluşturma özelliklerinin ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi de dahil olmak üzere çeşitli demokratik reformları teşvik etmiş ve desteklemiştir. Çalışmaya göre, NATO'ya üye olmak isteyen ülkeler belirli şartları yerine getirdiklerini gösterebilmeliler. Bu şartlar şu şekilde sıralanabilir: piyasa ekonomisine dayalı demokratik siyasi sistem; azınlıklara karşı adil muamele; anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözmek; NATO operasyonlarına askeri katkı yapma konusundaki kabiliyet ve istekliliğe sahip olmak; demokratik sivil-asker ilişkileri ve kurumsal yapılara bağlılık. NATO Genişleme Çalışması bugünde güncelliğini korumaktadır. İttifaka en son kabul edilen Karadağ da reformlarını bu çalışmaya uygun şekilde yapmıştır.[62]

BİO ve MAP müzakereleri ve Kuzey Atlantik Konseyi'nin buna müteakip verdiği kararlar, müttefiklerin öncelikli olarak ulusal çıkarları ile ilgilendikleri ve görüşme pozisyonlarını düzenlemeleri için ihtiyaç duydukları, baskıcı olmayan bir ortamda yürütülmektedir.[41, s.156]

Aday devletlerin Üyelik Eylem Planı'na (kısaca MAP) üyeliğe hazır olup-olmadıklarına dair yıllık olarak rapor sunmaları gerekir. “Odaklı ve tarafsız geri bildirim mekanziması” NATO'nun politik ve teknik tavsiyeleriyle eşleştirilir. MAP'in gereksinimleri çok geniş anlamda tanımlanmıştır. Aday ülkelerin “toprak anlaşmazlıklarını barışçıl yollarla çözmeleri” ve hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı duymaları gerekir. Askeri kuvvetlerin sivillerin kontrolünde olması, serbest piyasa ekonomisi, sosyal adalet ve çevre sorumluluğu da MAP'in kriterlerine dahildir. Dahası, aday ülkeler İttifak'ın kolektif savunmasına katkıda bulunabileceklerini ve bunun için yeterli kaynaklara sahip olduklarını, hassas bilgileri korumak için gerekli prosedürlerin uygulandığını göstermelidir. “Aday ülkeler” terimi, gelecekte üye olabilecek ülkelere adaptasyon ve itaat sorumluluğu getirmektedir.[14, s.158]

Bir ülkenin NATO üyesi ola bilmesi için MAP'in taleplerini yerine getirdikten sonra da belli süreçlerden geçmesi gerekir. İlk olarak, müttefikler aday ülkeyi NATO

üyesi olması için katılım müzakerelerine davet etme kararı verirler. Bu kararlar birlikte katılım müzakerelerine başlanması için ülkeye resmi davet gönderilir. Genişleme müzakerelerinde üçüncü bir ülke söz sahibi değildir. Katılım müzakereleri Brüksel'deki NATO Karargahı'nda (NATO Headquarters) gerçekleşip NATO uzmanlarından oluşan ekipleri ve davetlilerin temsilcilerini bir araya getirmektedir. Bu görüşmelerin amacı, davetlilerden Washington Antlaşması'nda ortaya konulan üyeliğin politik, hukuki ve askeri yükümlülüklerini ve taahhütlerini yerine getirme isteğini ve kabiliyetlerini resmi olarak teyit etmektir. Görüşmelerde ele alınan konuların müzakeresi ve davetlilerden gerekli reformları yerine getirmesinin istenmesi, NATO üyeliğine kabul edildikten sonra da devam edebilir.[62]

Katılım sürecinin ikinci aşamasında davetliler, reform programlarının yanı sıra NATO Genel Sekreteri'ne "niyet mektubu" (letter of intent) göndermelidirler. Davetli ülke bu mektupla birlikte, NATO üyeliği için gereken yükümlülükleri kabul ettiğini teyit etmektedir. Üçüncü aşamada, Katılım Protokolleri'nin NATO'nun her bir üyesi tarafından imzalanması gerekmektedir. Üye ülkelerin hükümetleri protokolleri ulusal gerekliliklerine ve prosedürlerine uygun şekilde onaylarlar. Onay prosedürü her ülkede farklı olabilir. Örneğin, ABD'de protokolün onaylanması için Senato'nun üçte iki çoğunlukla onay vermesi gerekirken, Birleşik Krallık'ta resmi meclis oylamasına ihtiyaç duyulmamaktadır. Onaylamadan geçen ülke daha sonra NATO Genel Sekreteri tarafından Kuzey Atlantik Antlaşması'na katılım için davet edilir. Bu aşamadan itibaren davetli ülke NATO'ya kendi ulusal prosedürlerine uygun şekilde katılıp katılmayacağına karar verir. Ulusal prosedürlerine uygun şekilde katılma kararı alan davetli ülke son aşamada, katılım belgelerini ABD hükümetine teslim ederek resmen NATO üyesi olur.[62]

Kuzey Atlantik Antlaşması, Avrupa ülkelerinin üyeliğe katılmalarını ve üyelerin onamalarını "kendi anayasal usullerine uygun olarak onayladıklarını" kanıtlamaları için kararları oybirliğiyle kabul etmelerini şart koşmuştur. 1949'da Antlaşma onaylandığında Kongre, Başkan Truman'ın sözüyle NATO'nun önerilen

tüm genişlemelerinin Senato'nun tavsiye ve rızası için sunulması kararını elde etmiştir. Bu prosedür, bugüne kadarki her genişlemede takip edilmiştir.[5, s.11]

1.4. NATO'nun Soğuk Savaş Dönemindeki Genişleme Stratejisi

NATO'nun genişlemesi sadece Soğuk Savaş sonrası yaşanan bir süreç olmamıştır. Soğuk Savaş esnasında da NATO 1952, 1955 ve 1982 yıllarında genişleyip üye sayısını 12'den 16'a yükseltmiştir. Yunanistan, Türkiye (1952), Batı Almanya (1955) ve İspanya'nın (1982) ittifaka katılması ile yaşanan üç genişleme turu, karar verme sürecinde stratejik etkenlerin öncelikli olduğu Soğuk Savaş esnasında gerçekleşmiştir.[62]

1.4.1. NATO'nun Birinci Genişlemesi

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında ABD SSCB'nin Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'e doğru ilerlemesini engelleyebilecekleri için Yunanistan'ı ve özellikle de Türkiye'yi jeostratejik açıdan önemli ülkeler olarak görmüştür. 12 Mart 1947'de ilan edilen Truman Doktrini de Türkiye ve Yunanistan'ın ABD için önemini açıkça ortaya koymuştur. Doktrin çerçevesinde her iki ülkeye toplam 400 milyon dolar yardım yapılmıştır.[20, s.19] Buna karşın 1949 yılında NATO kurulduğunda her iki ülke de ittifaka dahil edilmemiştir. NATO'nun kurulduğu dönemde Yunanistan komünist isyanları bastırma mücadelesi verirken, Türkiye göze çarpan şekilde iç istikrara sahip olmaktaydı. Fakat Türkiye'de süren istikrara karşın, SSCB'nin bu ülkeye askeri üs talepleri nedeniyle saldırı yapma ihtimali söz konusuydu.[27, s.152]

Türkiye, SSCB'nin Boğazlar'ın savunması ve toprak talepleri ile ilgili uzlaşmaz tavrının da etkisiyle, İkinci Dünya Savaşı sonrası kuruluşundan itibaren izlediği tarafsızlık ilkesini terk ederek Batı Bloğu'nda yer almaya karar vermiştir. Türkiye Batı'ya entegre olmanın en uygun yolunu NATO üyeliğine kabul edilmekte görmüştür. NATO üyeliği, güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmasının yanısıra Avrupalı bir kimliğe sahip olmanın da teyidi olarak kabul ediliyordu. Ayrıca NATO üyeliği, ABD'den gelecek ekonomik desteğin artmasını ve SSCB'nin ülkeye yönelik

saldırgan politikasını değiştirmesini sağlayabilirdi. Türkiye'nin NATO üyeliğine ilk başlarda ittifakın Avrupa'daki üyeleri genel olarak karşı çıkmışsa da, ABD bu konuda Türkiye'yi desteklemiştir.[11, s.101]

1950 yılında Kore'de komünist Kuzey Kore'nin kapitalist kampa dahil olan Güney Kore'yi işgal etmesile patlak veren savaş, Türkiye'ye NATO'ya kabul edilmesi için önemli bir fırsat sunmuştur. Türkiye komünist işgali durdurmak için Kore'ye 5000 kişilik bir askeri birlik göndermiştir. Türkiye'nin savaşa aktif katılımı ve savaş sırasında Türk askerlerinin göstermiş olduğu başarılar Batı Avrupa'da Türkiye hakkındaki olumsuz algılamaların büyük oranda değişmesine sebep olmuştur.[11, s.106]

1951'de NATO'nun tüm üyeleri (12 ülke) “Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya Katılım Protokolü”nü imzalamıştır. Protokol'ün birinci maddesinde, bu protokolün yürürlüğe girmesiyle, ABD Hükümeti'nin tüm taraflar adına, Yunanistan Krallığı Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne NATO'ya katılım daveti göndereceği belirtilmiştir. Bu aşamadan itibaren, Antlaşma'nın 10. maddesine uygun olarak, Yunanistan ve Türkiye, katılım belgelerini ABD Hükümeti'ne yatırdıkları tarihten itibaren üye olmaya hak kazanmışlardır. Dönemin ABD Başkanı Harry Truman bu Protokol'ü 10 Ocak 1952 tarihinde tavsiyelerini vermesi ve onaylanması için Senato'ya iletmiştir. Senato, 7 şubat 1952'de şartsız olarak Protokol'ü 73-2'lik bir oylama ile onaylamıştır. Protokol 15 şubat 1952'de yürürlüğe girmiş ve 18 şubat tarihinden itibaren Türkiye ve Yunanistan resmen NATO üyesi olmuşlardır.[5, s.4]

NATO üyelerinin Türkiye ve Yunanistan'ı kendi saflarına çekme kararı, savunma topluluğunun yeteneklerinin önemli ölçüde genişlemesini sağlamış ve aynı zamanda iki yeni üyeye önemli politik fırsatlar sağlamıştır. Genişleme, NATO'nun tüm Akdeniz'deki yaşamsal iletişim hatlarının korunmasını mümkün kılmış ve ittifak için, Adriyatik'ten SSCB'nin sınırlarına kadar genişleyen bir “Balkan cephesi” oluşturmuştur. Doğrudan veya dolaylı Sovyet baskılarının son hedeflerine çevrilen Türkiye ve Yunanistan NATO'nun nükleer güvenlik şemsiyesi altına girmiş ve Atlantik topluluğunun, özellikle ABD'nin ekonomik, endüstriyel ve askeri

kaynaklarına erişim sağlamışlardır. Her iki ülke de NATO üyeliğiyle beraber Batı dünyasındaki yerlerini sağlamlaştırmıştır.[40, s.58]

Soğuk Savaş boyunca, NATO içindeki tavırları nedeniyle “sadık müttefik” olarak tanımlanan Türkiye, İttifak’a olan sadakatini uluslararası krizlerde ve forumlarda hep ortaya koymuştur. 6 Aralık 1954’ten itibaren Adana’da bulunan İncirlik askeri üssü önemli ölçüde Amerikalılara devredilmiş, buradaki Amerikalı personellere yargı bağışıklığı gibi çeşitli imtiyazlar verilmiştir. 1964 ve 1974’teki Kıbrıs krizlerini saymazsak, Soğuk Savaş boyunca Türkiye’yle NATO arasında ciddi anlaşmazlıklar ortaya çıkmamıştır.[20, s.21]

Yunanistan’ın da Türkiye’ye benzer şekilde, Avrupa’nın güneyinde önemli bir stratejik konuma sahip olmasının İttifak’a kabul edilmesinde büyük katkısı olmuştur. NATO üyeliği, Yunanistan’ın AB üyeliği ile birlikte savunma ve güvenlik mimarisinin temel dayanağı olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Yunanistan’la İttifak arasındaki ilişkiler 1974 yılında Kıbrıs’ta yaşanan kriz nedeniyle olumsuz etkilenmiş, hatta Yunanistan aynı yıl NATO’nun askeri kanadından çekilme kararı almıştır. Fakat, 1980 yılında Yunanistan ittifakın askeri kanadına geri dönmüş ve ilişkiler yeniden normalleşmeye başlamıştır.[7]

1.4.2. NATO’nun İkinci Genişlemesi

İkinci Dünya Savaşı sonrası 1949’da kurulan Almanya Federal Cumhuriyeti de tıpkı NATO gibi bir Soğuk Savaş ürünüydü. Postdam Konferansı’nda (1945) alınan karar gereğince dört işgal kuvvetinin (Fransa, Birleşik Krallık, ABD ve SSCB) Almanya’yı birlikte idare edememelerinin sonucunda Alman topraklarında iki ayrı devlet kurulmuştur. 1948-1949’da yaşanan Berlin Ablukası’nın da etkisiyle, 1949 yılında daha yeni kurulmuş Almanya Federal Cumhuriyeti’nin NATO’ya üye olmasıyla ilgili düşünceler Washington’da dolaşmaya başlamıştır. ABD, Avrupa’daki kuvvetlerinin büyük bir kısmını geri çektikten sonra buradaki mütevazı askeri varlığını güçlendirmek için Almanya’daki insan kaynaklarından yararlanmak istemiştir. Fakat ilk yıllarda bu öneriler Fransa tarafından şiddetli itirazlarla

karşılanmıştır.[37] Fransızlar daha on yıl öncesinde ülkelerini harap eden Almanya'ya savunmalarını teslim etmek istememişlerdir. Fakat Stalin'in 1945 yılından itibaren Batı Avrupa'yı tehdit edecek şekilde durmadan SSCB'nin nüfuz alanını genişletmesi sonucunda, Batılı müttefikler Almanya Federal Cumhuriyeti'ne NATO'ya katılımı için davet etmeye karar vermişlerdir.[48, s.661]

23 Ekim 1954'te, NATO'nun tüm üyeleri (14 ülke), "Almanya Federal Cumhuriyeti'nin Katılım Protokolü"nü imzalamıştır. Bu Protokol, Türkiye ve Yunanistan'ın katılımına ilişkin protokolle fiilen büyük benzerliklere sahip olmuştur. Bu Protokol'ün de birinci maddesinde, ABD Hükümeti'nin tüm taraflar adına, aday ülkeye – yani, Almanya Federatif Cumhuriyeti'ne NATO'ya katılım daveti göndereceği belirtilmiştir. Bu aşamadan itibaren, Antlaşma'nın 10. maddesine uygun olarak, Almanya Federatif Cumhuriyeti (tıpkı Türkiye ve Yunanistan'da olduğu gibi), katılım belgelerini ABD Hükümeti'ne yatırdığı tarihten itibaren üye olmaya hak kazanmıştır. Dönemin ABD Başkanı Dwight Eisenhower, bu Protokol'ü Batı Almanya'daki işgal rejimini sona erdiren bir protokolle birlikte 15 Kasım 1954'te Senato'nun onayına sunmuştur. Senato, Protokol'ü 1 Nisan 1955'te 76-2'lik bir oylama sonucunda şartsız şekilde onaylamıştır. Protokol 5 Mayıs 1955'te yürürlüğe girmiş ve 9 Mayıs 1955 gibi sembolik bir tarihten itibaren Almanya Federatif Cumhuriyeti resmen NATO üyesi olmuştur.[5, s.5] Bunun üzerine, müttefikler Batı Almanya'da işgal rejiminin sona erdirme kararı almalarıyla buradaki işgal rejimi sona ermiştir. Almanya'nın Saarland bölgesi 1957'de, Berlin ve Doğu Almanya ise 3 Ekim 1990'da Batı Almanya'yla birleşme sonucunda ittifaka üye olmuştur.[46, s.40]

12 Eylül 1990'da imzalanan ve "İki Artı Dört Antlaşması" olarak da bilinen antlaşma ile İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'da işgal bölgelerine sahip olan dört ülke Almanya üzerindeki tüm haklarından vazgeçmiştir. Böylece, Almanya yeniden birleşerek bağımsız bir devlet olmuştur. Almanya yeniden birleştikten sonra, yeni oluşan devletin NATO'ya katılımı protokolle gerçekleşmemiştir. Batı Almanya, 1955 yılında NATO üyesi olduğunda Doğu Almanya da Varşova Paktı üyesi olmaktaydı. NATO açısından Almanya'nın birleşmesi, Batı Almanya'nın antlaşmaya

ilişkin taahhütlerinin – NATO’ya katılım da dahil – devamı olarak ele alınmıştır. Doğu Almanya bir devlet olarak varlığını yitirmiş ilan edilirken, Batı Almanya’nın durumu topraklarını genişleterek mevcudiyetini koruduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Birleşme anlaşmasında da Batı Almanya anlaşmalarının yürürlükte kalması sağlanmıştır. Buna karşın anlaşmada, Doğu Almanya anlaşmalarının otomatik olarak yürürlükte olmayacağı, ancak bundan etkilenecek olan taraflarla anlaşmaların müzakereye tabi tutulacağı belirtilmiştir. Benzer şekilde, Doğu ve Batı Almanya, ABD, Fransa, Sovyetler Birliği ve Birleşik Krallık’ın sonuçlandığı “İki Artı Dört Antlaşması”, birleşik Almanya’nın NATO gibi ittifaklara katılma hakkını onaylamıştır.[123]

Dönemin ABD Başkanı George H.W. Bush, ikinci antlaşmayı 26 Eylül 1990’da tavsiye ve onayları için Senato’ya sunmuştur; Senato, 10 Ekim 1990’da 90’a karşı 0’lık bir oylama sonucunda antlaşmayı onaylamıştır. Senato Dış İlişkiler Komitesi’nin antlaşma hakkındaki oturumda, Dışişleri Bakanlığı temsilcisi “6. madde’nin birleşik Almanya’nın NATO üyeliğine izin verdiğini” belirtmiş ve Anlaşma 15 Mart 1991’de yürürlüğe girmiştir.[5, s.7]

1.4.3. NATO’nun Üçüncü Genişlemesi

İspanya, 1953’ten itibaren ABD ile yaptığı anlaşmalar sayesinde Batı’nın savunma sistemi ile bağlantı kurmaya başlamıştır. İspanya süreç içerisinde bu sistemin tam üyesi olmaya karar vermiş ve ABD, Kanada ve çeşitli Avrupa ülkeleri tarafından kurulan NATO’ya üye olmak istemiştir. ABD Hükümeti, Batılı müttefiklerini daha Franco rejiminin son günlerinden itibaren İspanya’nın NATO’ya katılımı için ikna etmeye çalışmıştır. ABD’nin önerileri, Mayıs 1975’te Kuzey Atlantik Konseyi’nin bir toplantısında, ülkenin demokratik bir siyasal sisteme sahip olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.[54]

Ocak 1976’da General Franco’nun ölümünün ardından, Kral Juan Carlos’un birinci hükümetinin başbakanı Carlos Arias Navarro, İspan Parlamentosu’na ülkenin savunması için NATO’ya katılımı olası seçenek olarak düşündüğünü söylemiştir.

1980'lerin başında İspanya iç politikası, NATO'ya katılım sürecini etkilemiş olan çalkantılı bir aşamadan geçmekteydi. Bu dönemde İspanya'nın demokratik bir anayasaya kavuşması ve iki genel seçimin yapılması Batı'da bu ülkeye olan bakış açısını olumlu yönde etkilemiştir. 1981 yılında yaşanan başarısız darbe girişimi hükümeti NATO üyeliğine daha istekli hale getirmiştir. Bu üyelik, İspanyol silahlı kuvvetlerinin demokratikleşmesine önemli katkılar sağlayabilirdi. Ayrıca İspanya'nın üyelik talebinin başlıca jeopolitik nedenleri de olmuştur. İber Yarımadası'nda yerleşen ülke, askeri savunmasızlığı nedeniyle, toprak bütünlüğünü garanti altına almak ve böylece kendi ekseninin güvenliğini yabancı yayılmacılığından korumak için NATO üyeliğine ihtiyaç duymuştur. O dönem Fas'ın iki İspanyol şehrini (Ceuta ve Meililla) ele geçirme amacıyla olduğu düşünülmekteydi. İspanya ayrıca Sovyet yörüngesinde bulunan diğer iki Kuzey Afrika ülkesi Cezayir ve Libya'nın da saldırılarına maruz kalmaktan korkmaktaydı.[54]

10 Aralık 1981'de, NATO'nun tüm üyeleri (15 ülke) "İspanya'nın NATO'ya Katılım Protokolü"nü imzalamıştır. Önceki iki katılım protokolünden biraz farklı olarak, bu protokolün birinci maddesinde, NATO'ya katılım davetini İspanya'ya ABD Hükümeti'nin değil, NATO Genel Sekreteri'nin tüm taraflar adına göndereceği belirtilmiştir. Antlaşma'nın 10. maddesine uygun olarak, İspanya Krallığı, katılım belgelerini ABD Hükümeti'ne yatırdığı tarihten itibaren üye olmaya hak kazanmıştır. Dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan bu Protokol'ü 26 Ocak 1982 tarihinde onaylanması için Senato'ya iletmiştir. Senato, 16 Mart 1982'de Protokol'ün onaylanmasını kabul etmiştir. Protokol 29 Mayıs 1982'de yürürlüğe girmiş ve bir gün sonra 30 Mayıs 1982'de İspanya resmen NATO üyesi olmuştur.[5, s.6]

NATO'ya üye olduktan sonra da İspanya'da ittifaka katılımı ile ilgili iç tartışma sona ermemiştir. 28 Ekim 1982'de İspanyol Sosyalist İşçi Partisi genel seçimleri kazanmıştır. Seçim kampanyalarında Sosyalistler, İspanya'nın NATO'ya katılımı ile ilgili referandum yapacaklarını, böylece ülkenin Atlantik İttifakı'nın bir parçası olarak kalması konusunda kararı İspanyol halkının verebileceğini vaad etmişlerdir. Fakat Sosyalist partinin iktidara gelmesiyle dış politikadaki tutumunun değişmesinin

ardından, söz verilen referandumun yapılması epey zaman almıştır. Hükümet, NATO'dan çıkılması durumunda, İspanya'nın Batı'daki güvenilirliğini kaybetmesinden endişe duymuştur. Uzun süren tartışmaların ardından referandum 12 Mart 1986'da düzenlenmiştir. Referandum sonucunda İspanyol halkı oyunu NATO'da kalmaktan yana kullanmıştır. Referandum sonrası 1988 yılında, İspanyol hükümeti ABD ile savunma anlaşmalarını yeniden müzakere etmiş ve bu anlaşmalar İspanya'nın çıkarlarına daha uygun şekilde yenilenmiştir. Dahası, 1998'de İspanya, ittifakın askeri yapısına da katılmıştır.[54] 35 yıldan uzun bir süredir İspanya, Atlantik İttifakının güvenilir ve sadık bir müttefiki olmuş, politik diyalogların, müttefiklerin savunma kapasitelerinin ve ittifakın operasyonlarının geliştirilmesinde aktif olarak iştirak etmiştir.[3]

Soğuk Savaş sırasında NATO'nun genişlemeleri, ittifakın savunma gücünü geliştirmek amacıyla yapılmıştır. Kore Savaşı'nın esnasında SSCB'yi çevrelemek adına, Yunanistan ve Türkiye 1952'de, yeni kurulan Bundeswehr ile Almanya Federal Cumhuriyeti 1955'te, ve ittifaka stratejik derinlik kazandırmak adına İspanya 1982'de NATO üyesi olmuştur. Soğuk Savaş döneminde ittifak üyeleri birçok güvenlik sorunu geçirmiştir; Bunlar arasında 1961'de Berlin'de ve 1968'de Çekoslovakya'da yaşanan krizler yer almıştır. Bu ittifakı bir arada tutmak için uzun vadeli bir çaba olmuştur. Soğuk Savaş döneminde ittifakın bütünlüğünü korumakta üye ülkeler nihai olarak başarılı olmuşlardır, ancak açık bir tehdidin olması nedeniyle bu oldukça zorlu bir süreç olmuştur. Soğuk Savaş sırasında İttifak hiçbir zaman 4. Madde operasyonlarına katılmamıştır; ve Sovyetler Birliği-Varşova Paktı'nın ileri sürülen kuvvetleri, Madde 5'i hiç uygulamamış olsalar da, bunun gerekliliğini her zaman hatırlatmışlardır.[113, s.92]

II BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN GENİŞLEME SÜREÇLERİ

2.1. Yeni Hedefler ve Misyonlar

Yaklaşık kırk yıl süren Soğuk Savaş'tan sonra NATO, kurucularının ilan etmiş olduğu “Soğuk Savaş’ı sona erdirmek” vizyonunu gerçekleştirmiştir. Yirminci Yüzyılın Avrupa’yla ilişkin üçüncü çekişmesinin büyük bir savaş yaşanmadan sonuçlanması, NATO’yu tasarlamış müttefik liderlerin vizyonlarının ve bu sonuca ulaşılmasını sağlayanların başarısının kanıtı olmuş ve bir çokları tarafından, NATO’nun tüm zamanların en başarılı örgütü olduğu ileri sürülmüştür.[50, s.104] Fakat ittifakın temel varoluş sebebinin ortadan kalkması, NATO’nun da varlık nedenini ve önemini sorgulatmaya başlamıştır. Kuruluşundan itibaren Atlantik ilişkilerine şekil veren NATO’nun karşısındaki en önemli görev, Soğuk Savaş sonrası ittifakı dünyanın gerçeklerine adapte etmek olmuştur.[48, s.916]

Soğuk Savaş döneminde NATO “belirli bir düşman” tanımlamasından hareketle “belirgin stratejiler” benimsemiş ve örgüt, çerçevesi çizilmiş bir amacın izinde rahatlıkla varlığını sürdürebilmiştir. Fakat, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte tüm bu “belirginlikler” ortadan kalkmıştır. Bu belirsizlik ortamı NATO’nun bazı önemli sorunlarla karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Varlık nedeninin ortadan kalkmasıyla beraber yaranan “meşruiyet sorunu”; genişleme stratejilerinden dolayı politik, askeri ve ekonomik sorunlar; alandışılık sorunu NATO’nun yeni uluslararası yapıda karşılaştığı en önemli sorunlar olmuştur. NATO bu sorunlarla baş edebilmek için Soğuk Savaş sonrası kendini dönüştürme stratejisi benimsemiştir. 7-8 Kasım 1991’deki Roma Zirvesi’nde Soğuk Savaş sonrası kabul edilen ilk Stratejik Konsept, ittifakın güvenlikle ilgili yeni yaklaşımlarını ve tehdit algılamalarını tanımlamıştır. Konsept’de Avrupa’ya yönelik büyük bir saldırı riskinin olmadığı belirtilmiştir. Yeni dönemde politik, ekonomik ve sosyal istikrarsızlıklara, milliyetçi ve etnik çatışmalara, kitle imha silahlarının yayılmasına karşı mücadele etmek de ittifakın misyonu ve hedefi haline gelmiştir.[45, s.128] Yeni Konsept, zenginleştirilmiş bir siyasi oluşumu, müttefiklerin askeri gücünün önemli ölçüde

azaltılmasını ve yeniden yapılandırılmasını içeren geniş bir yaklaşımı hedeflemiştir.[23, s.81]

NATO'nun Balkanlar'da ve Güneydoğu Avrupa'da barışın sağlanması için olumlu yönde göstermiş olduğu çabalar ve eski Sovyet alanına önemli ölçüde politik istikrar getirmesi ittifakın varlık nedeni ile ilgili şüpheleri azaltmıştır. Her ne kadar SSCB'nin yayılcı politikalarını önlemek amacıyla kurulmuş bir örgüt olsa da, NATO'nun göstermiş olduğu bu çabalar, Antlaşma'nın açılış paragrafındaki "Taraflar, Kuzey Atlantik bölgesinde istikrar ve refahın geliştirilmesini amaçlarlar" ifadesine mantıksal açıdan uymaktadır.[6]

NATO'nun devamlılığı, Avrupa'da istikrarın, siyasi bütünleşmenin ve çok uluslu işbirliğinin devamı olarak algılanmıştır. Soğuk Savaş boyunca üye ülkelerin güvenliğinin temeli oluşturan NATO, 1990'lı yıllarda da üyelerinin özgürlük ve bağımsızlıklarının güvencesi olmuştur. Avrupa'da oluşan yeni askeri ve stratejik ortamın temel özellikleri, karşılıklı güven, diyalog ortamı, şeffaflık, demokratikleşme, ekonomik ve siyasi işbirliğinin geliştirilmesi olarak karşımıza çıkmıştır. 1990'lı yıllarda ortaya çıkan bu karakteristik gelişim süreci, NATO'nun da "yeniden yapılanması"nı gündeme getirmiştir. NATO, bir taraftan üyelerinin güvenliğini garanti etmek misyonunu sürdürürken, diğer yandan kendisini yeni koşullara uyarlama çabasına girmiştir.[23, s.78] Bu yeni dönemde sınırların korunması esasına dayanan askeri savunma anlayışı yerini, milletin bekasının sınır ötesinde ya da daha uzaktan sağlanmasını hedefleyen "stratejik bir güvenlik" yaklaşımına terk etmiştir.[108, s.141]

Soğuk Savaş sonrası NATO'nun hedefi, Soğuk Savaş dönemindeki kolektif savunma misyonunun ötesine uzanmak olmuştur. Kolektif savunma ittifakın temel ilkesi olarak kalırken, müttefikler ilaveten terörizme ve kitlesel imha silahlarına karşı mücadele adına da bir çok misyonlar üstlenmişlerdir. Bu misyonları uygulayabilmek için ise küresel askeri erişim gücünün önemi artmıştır. ABD Hükümeti, özellikle 11 Eylül sonrası müttefiklere daha uzak mesafelere kat edebilecek ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek askeri kuvvetler geliştirmeleri için baskı yapmaya başlamıştır. Soğuk

Savaş sonrasında NATO, Kosovo'daki barışı koruma misyonu gibi kolektif güvenlik misyonlarını geliştirmeye başlamıştır.[31, s.17] NATO'nun dönüşüm sürecinde "barışı koruma" misyonlarının ayrı bir yeri ve önemi vardır. NATO'nun barışı koruma misyonları üstlenebileceğine dair karar, 1992'de Oslo'da düzenlenen Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda alınmış, bu karar Aralık 1992'de BM Güvenlik Konseyi'ne bildirmiştir. Bu hukuksal girişimin ardından NATO, barışı koruma faaliyetlerine katılabilmesini kolaylaştırabilecek kurumsal bir yapılanmaya da gitmiştir. NATO, ilk olarak, Yugoslavya'da patlak veren iç savaşa müdahale görevini üstlenmiştir. Bu görevde deniz kuvvetleri aracılığıyla Adriyatik'te Birleşmiş Milletler'in Yugoslavya'ya koyduğu silah ambargosunu denetlenmiştir. Müttefik hava kuvvetleri ise olası saldırılara karşı hava alanının Sırp uçaklarına ve helikopterlerine kapatmıştır. 28 Şubat 1994'te Sırpların ultimatoma rağmen uçuşa yasak bölgeye girmeleri sonucu NATO'nun hava kuvvetleri 4 Sırp uçağını düşürmüştür. İttifak üyeleri gelecekte de BM kontrolündeki uçuşa yasak bölgeye yapılacak olası saldırılara karşı misilleme yapacakları konusunda uyarıda bulunmuşlardır. Bu olay NATO tarihinde bir ilk olmuştur. Öyle ki NATO tarihinde ilk kez ölümlü sonuçlanan bir güç kullanımında bulunmuştur.[42, s.171] Bu müdahale sonrası "barışı koruma" faaliyetlerini sürdüren NATO, 1994'te Birleşik Ortak Görev Kuvveti kurulması kararı almış ve Haziran 1996'da Berlin'deki Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda bu karar teyit edilmiştir. NATO, Bosna Hersek'teki "Uygulama Gücü (IFOR)" ve sonrasında "İstikrar Kuvveti (SFOR)", Kosova'daki "Kosova Kuvveti (KFOR)" ve Afganistan'daki "Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti (ISAF)" barışı koruma misyonlarını sevk ve idare etmiştir.[45, s.137]

NATO'nun Soğuk Savaş sonrası yürürlüğe giren ikinci Stratejik Konsepti 1999 yılında kabul edilmiştir. Konsept'te NATO'nun, ittifakın ortak çıkarları için, Kosova ve Bosna'daki bölgesel çatışmalar da dahil olmak üzere, geniş bir tehdit yelpazesine cevap verebilmesi için yeni misyonlar üstlenme kabiliyeti geliştirilmiştir; kitle imha silahlarının çoğalması ve yayılması; ve terörizm gibi ulusötesi etkenler de yeni Konsept'le beraber NATO için tehdit olarak algılanmışlardır.[46, s.77]

NATO askeri kuvvetleri Soğuk Savaş döneminde “barışı koruma” misyonlarında kullanılmaktaydı. Günümüzde ise “barışı koruma” misyonlarının yanı sıra ittifak, “barışı kurma” misyonları da üstlenebilmektedir. İnsani yardım misyonları ve doğal felaketlerde de ittifak üyeleri artık askeri kuvvet göndermektedirler. 2010 yılında kabul edilen Stratejik Konsept’le beraber NATO, 5. madde dışındaki görevlere ağırlık vermeye başlamış ve enerji güvenliği ile siber saldırı gibi yeni risklerin yanı sıra terör, nükleer silahların yayılması ve balistik füze üretimi gibi tehditlerle de mücadeleyi hedeflemiştir.[45, s.126]

İttifak, kolektif savunma amacıyla, yani üyelerini saldırıya ve zorbalığa karşı korumak üzere biraraya gelmiş bir uluslar topluluğu olarak ortaya çıkmıştır ve halen de öyle olmaktadır. İttifakın pek çok işlevi varsa da temel işlevi olan kolektif savunma, mevcut müttefikler için hayati olmaya devam etmektedir. Ancak, 1990’dan beri kolektif güvenlik görevleri, yani müttefiklerin yakın savunmasının ötesinde uluslararası güvenliğe destek, NATO’nun söz ve eylemlerinde giderek önemli bir yer edinmiştir. İttifakı bugün bekleyen en önemli sorunlardan biri, çok eski bir fonksiyonu olan kolektif savunma ile yeni görevleri arasındaki ilişkiye açıklık getirmektir.[127, s.39]

Küreselleşmenin de etkisiyle günümüzde artan risk ve tehditler artık uzak bölgelerden NATO üyelerini etkileyebilmektedir. Tehditler belirgin ve somut bir halden asimetric ve öngörülemez bir hale üşmüştür. NATO da buna karşı üyelerini korumak amacı ile etki ve ilgi alanını ortaklıklar ve yeni üyeler aracılığıyla genişletmiştir.[23, s.104] Örgüt özellikle Barış İçin Ortaklık, Akdeniz Diyalogu ve İstanbul İşbirliği Girişimi gibi ortaklıklar sayesinde yalnızca Avrupa-Atlantik odaklı bir bölgesel ittifak olmadığını ortaya koymuştur. Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan bu ortaklık programları ittifakın küresel güvenlik örgütüne dönüşmeye başladığının en önemli işaretlerinden biri olmuştur. NATO’nun 1991, 1999 ve 2010 yıllarındaki Stratejik Konseptlerine bakıldığında da ittifakın artık kolektif savunma örgütü niteliğinden ziyade kolektif güvenlik örgütü olarak algılanmaya başladığı görülmektedir.[45, s.130]

Gelişen koşullar çerçevesinde terörizmle mücadele ve barışı koruma faaliyetlerini en öncelikli hedef olarak belirleyen NATO, bunun yanısıra varlığını devam ettirecek diğer bir unsur olarak genişleme stratejisini benimsemiştir. Halihazırda NATO'nun üye sayısı 29'a ulaşmıştır. NATO genişlemeye SSCB üyelerini içine alacak şekilde başlamıştır. NATO'nun yeni misyon arayışları ve genişleme politikası 1996'da Berlin'de yapılan üye ülkelerin dış işleri bakanları toplantısından başlayarak bir sıra zirve görüşlerinde ele alınmıştır.[51, s.174] NATO'nun politik ve askeri açıdan bir dönüşüm hareketini başlatarak genişleme stratejisi ortaya çıkarmasında, bölgesel ve uluslararası alanlarda ortaya çıkan, belirsiz, asimetrik ve çok çeşitli olan yeni riskler ve farklılaşan güvenlik ortamının önemli etkileri olmuştur. İttifak dönüşüm sürecinde yeni hedef ve misyonlarını hayata geçirebilmek için genişlemeye ihtiyaç duymuştur.[13, s.70]

NATO, günümüzde uluslararası alanda barış ve güvenliğe aktif katkıda bulunmaktadır. Demokratik değerleri teşvik edip anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözmek ve diplomatik çabalar başarısız olduğunda tek başına ve ya diğer ülkelerle birlikte "kriz yönetimi" operasyonlarını üstlenmek ittifak için özel öneme sahiptir. NATO'nun çeşitli askeri operasyonlar ve misyonlar üstlenme kapasitesine sahip bir kriz yönetimi organizasyonu olduğu da düşünülmektedir. Günümüzde yaklaşık 18000 askeri personel, dünyanın farklı bölgelerinde NATO misyonlarında görev yapmaktadır. NATO, Afrika Birliği'ni desteklemekte ve müttefiklerinin isteği üzerine "hava polisliği" misyonları düzenlemektedir. Dahası NATO, Avrupa'daki göçmen ve mülteci krizine verdiği destekle yardımcı olmakta ve Patriot füzeleri ile AWACS uçaklarının Türkiye'de konuşlandırılmasını sağlamaktadır. Ayrıca doğal afetlere, siber saldırılara ya da salgın hastalıklara karşı üyelerini ve de ortaklarını korumak için çeşitli yardımlar yapmakta ve misyonlar üstlenmektedir. Genelde NATO'nun içinde bulunduğu operasyonların ve misyonların temposu ve çeşitliliği 1990'ların başından bu yana artmıştır.[85] NATO'nun dönüşümü ve yeni hedefler belirlemesi günümüzde de devam eden bir süreçtir.[23, s.104]

2.2. NATO'nun Dördüncü Genişleme Süreci

Komünizmin çöküşü ve sonrasında SSCB'nin dağılması, Avrupa'da büyük bir güç boşluğunun ve Batı Avrupa'nın istikrarına karşı bir dizi tehdit üretme potansiyeline sahip olan zayıf devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fakat Soğuk Savaş'ın bitmesinin hemen ardından bir çok Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde serbest piyasa ve özelleştirmeye dayalı reformlar yapılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla eski Varşova Paktı ülkelerinin Avrupa'ya yeniden entegre olmasını sağlayabilmek için 1990'ların başında bu ülkelerin ekonomik reformlarını ve demokratik evrimlerini gerçekleştirmelerine yardım edecek ve Avrupa'da barış ve istikrarı sağlayacak yapı ve mekanizmalara ihtiyaç duyulmuştur. Bu da NATO'nun bu ülkeleri de bünyesine alarak genişlemesi ihtimalini gündeme getirmiştir.[56, s.128]

Soğuk Savaş sonrası eski komünist devletler "Avrupa'ya dönüş" niyetlerini açıklamışlardır. "Avrupa'ya dönüş" kavramı Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin Batı Avrupa'nın NATO ve AB gibi önemli kurumlarına katılma ve elde ettikleri bağımsızlıkları bu kurumlarla birlikte garanti altına alma niyetlerini ifade etmekteydi. NATO ve AB'ye üye olmak bu ülkelerin bir çoğu için dış politika önceliği haline gelmiştir. Özellikle Polonya gibi jeopolitik açıdan hassas bölgelerde konumlanmış ülkeler NATO üyeliğine büyük önem vermişlerdir. Yakın bir tehdit olmamakla birlikte, coğrafi olarak Rusya ile Almanya arasında yer alan ülkelerin, geleceğe ilişkin güvenlik endişeleri taşıyor olmaları için yeterli sebepleri olmuştur.[56, s.127]

Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun genişleme stratejisi öncekilerden çok daha farklı olmuştur. Öyle ki, yeni dönemde ittifakın aday ülkelere askeri, ekonomik ve iç yönetim konularında pragmatik talepleri artmıştır. Savunma bütçelerinde şeffaflık, savunma bakanlıklarının demokratik yollarla kontrolü gibi taleplerin yanısıra Soğuk Savaş sonrasında yeni üyelere birlikte çalışma yeteneklerini geliştirmeleri için örgütsel dönüşümden geçmeleri istenmiştir. Talep edilen şartlar, ülkelerin optimizasyon ve uzmanlaşma yaklaşımını desteklese de, aynı zamanda yeni üyelere çeşitli iç ve dış kısıtlamalar da getirmiştir. Bununla birlikte, NATO'nun yeni ya da

muhtemel üyelerinin iç askeri yapılanmasında belirli yeteneklerin gelişmesi için kesin şartlar koyduğunu söylemek abartılı ve yanlış olacaktır.[41, s.156]

NATO'nun Doğu'ya yönelik politikasının kurumsallaşması yönündeki ilk adım, Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'nin (KAİK) kurulması ile atılmıştır. Eski Varşova Paktı üyeleriyle SSCB'nin dağılması sonrası ortaya çıkan yeni devletleri biraraya getirmeyi amaçlayan KAİK, ilk toplantısını on altı NATO üyesi ülkenin ve dokuz tane de sözkonusu ülkelerin katılımıyla 1991 yılında yapmıştır. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası genişlemesine dair ABD'den 1994 yılı ortalarından itibaren kesin şekilde destek gelmiş, tartışılması gereken konunun sadece genişlemenin zamanlaması olduğu vurgulanmıştır. Bu aşamadan itibaren, genişleme konusunu açık şekilde gündeme getirmeye başlayan Clinton yönetimine, Zbigniew Brzezinski ve Henry Kissinger gibi önemli isimlerden de destek gelmiş, bu konuda ABD'deki yönetici elitler arasında genel bir konsensus oluşmuştur.[20, s.13]

2.2.1. Brüksel Zirvesi (1994)

NATO'nun 10-11 Ocak 1994'de düzenlenen Brüksel Zirvesi'nin gündemi, Varşova Paktı'nın dağılması sonrası Orta ve Doğu Avrupa'da ortaya çıkan "güç boşluğu"nun nasıl doldurulması gerektiği üzerine şekillenmiştir. Öyle ki, dönemin NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner, açılış konuşmasında Doğu Avrupa ülkelerine ithafen onları terketmeyeceklerini ve onların da güvenlik kaygılarına önem verdiklerini belirtmiştir. Bu dönemde Rusya çekincesinden ötürü Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan ve Polonya NATO şemsiyesi altına girmek istemekteydi. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher, Zirve esnasında NATO'nun eninde sonunda genişleyeceğini belirtmiştir. Bill Clinton da Brüksel'de BM, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), AB gibi kuruluşların önemini koruduklarını, fakat NATO'nun güvenlik konularında merkezi rol oynaması gerektiğini vurgulamıştır. Görüldüğü gibi, zirvede bir çok açıdan olası genişlemenin ilk sinyalleri verilmiştir.[108, s.176]

NATO'nun dönüşümünde tarihsel öneme sahip olan 1994 Brüssel Zirvesi'nde genişleme gündemi desteklenerek yeni bir strateji ortaya konmuştur. Zirve'de eski komünist bloktan ülkelerle ilişkilerin yönetilmesinde yeni bir çerçeve sunan ve Avrupa ülkelerini NATO üyeliğine hazırlama işlevini de gören Barış İçin Ortaklık programı tanıtılmıştır. Bu da potansiyel NATO adaylarının kabulü için önlerinde uzun bir yol olduğunu ve yeni üyelerin NATO'ya bir "evrim süreci" sonrası kabul edileceklerini göstermiştir.[32, s.264] BİO'ya aktif katılımın, NATO'nun genişlemesinin evrimsel sürecinde önemli bir rol oynayacağı ilan edilmiştir. ABD Başkanı Clinton Rusya da dahil olmak üzere tüm Doğu Avrupa ve eski Sovyet uluslarının BİO'ya katılabileceklerini belirtmiştir. Clinton Brüksel'deki NATO zirvesi sonrası, NATO üyeliğine aday ülkeler için bu sürecin hızlı bir şekilde izlenmeyeceği yönünde yaptığı açıklamalar sonrası bu bölgede oluşacak itirazları yatıştırmak ve Orta Avrupa ülkelerine verdiği desteği sembolize etmek amacıyla Prag'a resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Hemen sonrasında Rusya'ya yapılan ziyaret (12-15 Ocak 1994) ise ABD'nin Rusya'yı dışlamaya yönelik politika uygulamadığını göstermek için yapılmıştır.[32, s.266]

Brüksel Zirvesi'nde ittifakın genişlemesi ilke olarak benimsense de, bunun ne zaman gerçekleşeceği netlik kazanmamıştır. Devlet ve hükümet başkanlarının Brüksel'deki zirveyle ilgili deklarasyonunda, Kuzey Amerika ve Avrupalı müttefikler arasında yakın ve uzun dönemli devam eden ilişkilere dayanarak, Avrupa'nın tamamında güvenliği ve istikrarı arttırmaya yönelik kararlılıklarını vurgulanmış ve ittifakın doğusundaki demokratik ülkelerin üyeliğe kabul edilmesinin beklendiği açıkça belirtilmiştir.[14, s.105] Brüksel'de NATO'nun genişlemesi konusunda önemli ilerileyiş kaydedilmiştir. Genişleme ile ilgili bir sonraki mühim adım ise Eylül 1995'te genişlemenin neden teminat altına alındığını açıklayan "NATO'nun Genişleme Çalışması"nın yayınlanması olmuştur. Bu çalışma aynı zamanda ittifaka üye olmak isteyen ülkeler için bir "yol haritası" çizmiştir.[117, s.107]

2.2.2. Madrid Zirvesi (1997)

İttifakın genişleme stratejisi yolunda bir sonraki adımı Brüksel Zirvesi'nden yaklaşık üç buçuk yıl sonra İspanya'nın başkenti Madrid'de düzenlenen zirve toplantısında atılmıştır. 8-9 Temmuz 1997'de gerçekleşen Madrid Zirvesi'nde, NATO'nun devlet ve hükümet başkanları, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ı üyelik müzakerelerine davet etmişlerdir. Böylece NATO tarafından eski Doğu Bloğu üyelerine yönelik ilk genişleme hamlesi yapılmıştır. Karar, önde gelen Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri temsilcilerinin, NATO'ya Batı uygarlığına yönelik bir yaklaşmayı ödüllendirme konusundaki açık vaatlerini sıkça hatırlattıkları bir döneme denk gelmiştir.[14, s.105] Zirvede Fransa'nın üyeliğini şiddetle savunduğu Romanya ve Slovenya ve de diğer Baltık Cumhuriyeti ülkeleri için de NATO'nun kapılarının aç kalacağı vurgulanmıştır. Üyelik müzakerelerine davet edilen ülkelerle görüşmelere bir an önce başlanılıp bu ülkelerin 1999'da düzenlenecek Washington Zirvesi'ne kadar onay sürecinden geçmeleri öngörülmüştür.[108, s.179]

Madrid Zirvesi, sadece Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti için değil, aynı zamanda gelecekte üye olabilecek diğer adaylar için de önem ifade etmekteydi. Bu üç ülkenin üyelik süreci sonraki genişlemelerdeki potansiyel zorlukların belirlenmesinde ve sürecin düzene koyulmasında ittifaka önemli tecrübeler kazandırmıştır.[8, s.58]

Madrid'deki zirve sonrası genişleme süreci hız kazanmıştır. Zirveden yaklaşık 2 ay sonra 1997 yılının Eylül ve Kasım aylarında katılım müzakereleri sürecinin sonunda istenilen taahhütleri teyit eden her üç ülke tarafından ittifaka katılım için niyet mektupları gönderilmiştir. Aralık 1997'de ise NATO dışişleri bakanları tarafından bu ülkelerin "Katılım Protokolleri" imzalanmıştır.[94, s.2] Protokollerin birinci maddesinde yürürlüğe girmeleri üzerine, NATO Genel Sekreteri'nin, tüm Taraflar adına, her üç ülkenin hükümetlerine Kuzey Atlantik Anlaşması'na katılmaları için resmi davet göndereceği ve Antlaşmanın 10. maddesi uyarınca, bu ülkelerin, ABD Hükümeti'ne katılım belgelerini takdim edeceği takdirde resmen üye olacakları belirtilmiştir.[5, s.8]

2.2.3. Washington Zirvesi (1999)

1998 yılında hem üye ülkeler hem de NATO üyeleri Katılım Protokolleri'ni kendi ulusal prosedürlerine uygun şekilde onaylamışlardır. 12 Mart 1999 yılında ise katılım belgelerinin Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti hükümetleri tarafından ABD hükümetine teslim edilmesiyle bu ülkeler resmen NATO üyesi olmuşlardır. Böylece Madrid Zirvesi'nde hedeflendiği şekilde her üç ülke Washington Zirvesi'ne kadar üyeliğe kabul edilmişlerdir.[94, s.2]

Nisan 1999'da NATO'nun ellinci yıldönümünü, ittifakın kurulduğu şehir olan Washington'da kutlanmıştır. 1999 Washington Zirvesi, ittifakı yirmi birinci yüzyıla bütünleştiren stratejik kararların hayata geçirildiği bir buluşma olmuştur. Hem NATO'nun üç yeni üyesinin katıldığı ilk zirve toplantısı olması hem de toplantının Kosova savaşıyla aynı döneme tesadüf etmesi zirveye özel bir atmosfer katmıştır. Zirvenin diğer önemli tarafıysa ittifakın Soğuk Savaş sonrasındaki ikinci Stratejik Konseptini kabul etmesi olmuştur.[14, s.154] Rusya Washington Zirve'sine davet edilmiş olsa da reddetmiştir. NATO ile Moskova arasındaki ilişkiler birkaç ay daha genişleme nedeniyle soğuk olmuştur.[119, s.9]

Washington Konseyi'nde ittifakın yeni Stratejik Konsepti'nin kabul edilmesiyle de özel öneme sahip olmaktadır. Kabul edilen yeni konseptin 39'cu maddesi genişleme konusuna ayrılmıştır. Burada tüm Avrupa'nın güvenlik ve istikrarını artırmak için NATO'nun, gelişen ilişkiler çerçevesinde gelecekteki üyelik ihtimali dolayısıyla üyeliğe niyetli ülkeleri desteklemeye yönelik bir faaliyet programı oluşturduğu belirtilmiştir. NATO'nun amaçlarını yerine getirebilecek hiç bir demokratik Avrupa ülkesinin bu sürecin dışında bırakılmayacağına vurgu yapılmıştır.[95]

2.2.4. Dördüncü Genişlemenin Stratejik Önemi

NATO, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini istikrara kavuşturmak ve burada demokrasinin temellerini sağlamak adına yeni üyeleri bünyesine kabul ettiğini belirtmiştir. Fakat böyle bir argüman NATO'nun ilk ve en başta bir güvenlik ittifakı

olduğunu savunan geleneksel ittifak kuramcıları tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Onlara göre ittifak geçiş dönemindeki ülkelerin demokratikleşme sürecine dahil edilmemelidir. Genişlemeyi eleştirenler aynı zamanda yeni üyelerin küçük ve yoksul olmasına dikkat çekmişler ve bu nedenle NATO'nun yük paylaşımına sınırlı katkıda bulunabileceklerini öne sürmüşlerdir.[41, s.155] Ayrıca bir çok siyasi düşünür, ABD Başkanı Clinton'un bu genişlemeyi desteklemesinin ana nedeninin siyasi amaçlar güdülerek yapıldığını öne sürmüşlerdir. Onlara göre, Clinton seçimlerde "Polonyalıların oyunu" almak istemekteydi ve bu nedenle Polonya'nın NATO üyeliliğini desteklemiştir.[33, s.61]

Polonya, coğrafi yakınlık ve tarihsel tecrübelerinden dolayı, yeni bir nüfus alanı ve siyasi ve ekonomik baskı yaratabilen Rus emperyalizminin yeniden canlanma ihtimalinden en çok çekinen ülke olmuştur. Bu sebeple NATO'ya katılımı en çok isteyen ülkelerden birisi Polonya olmuştur. Çek Cumhuriyeti ve Macaristan da NATO'yu kendi güvenliklerini temin etmenin en iyi yolu olarak görmüşlerdir. İlk genişleme sürecinde Slovakya da NATO üyeliği hedeflemiş, ancak Avrupa'dan politik destek diğer üç ülkeye nazaran daha düşük olmuştur. Bu dört devlet, Avro-Atlantik kurumlarına entegre olabilmek için Visegrad grubunu oluşturmuşlardır. Slovakya ilk turda ittifaka üye olamasa da bir sonraki genişleme turunda en büyük aday olacağı aşikardı. Avrupa'nın doğu ve güneydoğusundaki coğrafi değişim NATO'ya farklı yükümlülükler getirmiştir. NATO'nun beşinci genişlemeyle kuzey, orta ve güney kanadının aynı anda güçlenmesi NATO'nun doğudaki yeni dış sınırlarında, NATO ile işbirliğine sahip iki ülke olan Rusya ve Ukrayna'yla farklı politikalar uygulamasına neden olmuştur.[52, s.32]

Genişleme, Doğu ve Orta Avrupa ülkelerini, Soğuk Savaş'ta SSCB'nin yörüngesine çekilmeden önceki dönemde olduğu gibi Avrupa'ya geri dönmesine yardımcı olmuştur. NATO'nun genişlemesi, bu ülkeleri Batı'nın önde gelen güvenlik teşkilatına getirerek ve aynı zamanda AB de dahil olmak üzere diğer örgütlere katılmalarını kolaylaştırarak, bu bölgeyi Avro-Atlantik ittifakına ve Batı Avrupa'ya bağlamaya yardımcı olmuştur. Bir diğer önemli stratejik fayda ise, NATO'nun

genişlemesinin, daha güçlü bir “Avrupa güvenlik mimarisi” oluşturma görevine katkıda bulunması olmuştur.[13, s.58]

NATO’nun genişlemesini küresel önemi olan bir gelişme olarak değerlendiren ABD yöneticileri, Avro-Atlantik ittifakının ABD’nin dünyaya yönelik gelecekteki stratejileri açısından hayati öneme sahip olduğunu düşünmüşlerdir.[20, s.13] Orta ve Doğu Avrupalı ülkelerin çıkarları genelde AB’ye nazaran ABD’nin çıkarları ile daha uyumlu olmuştur. Örneğin, NATO’nun bu yeni üyeleri, ABD liderliğindeki Irak işgalini bir çok AB ülkesinin tepkilerine rağmen desteklemişlerdir.[46, s.58]

Genişleme meselesinde ABD’den sonra en kararlı ülke Almanya olmuştur. Almanya, Polonya’yı kendi güvenliği açısından ittifaka kabul edilmesini desteklese de, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti’nin ve diğer Baltık ülkelerinin de üyeliğiyle pek ilgilenmemiştir. Almanya kendi doğu sınırlarında istikrarın oluşması için genişlemeyi desteklemiş, fakat Rusya’nın daha fazla provoke edilmemesi gerektiğine inanmıştır. Diğer NATO üyelerinin genişleme süreci konusunda belirleyici bir rol oynamış olduklarını söylemek zordur. Fakat onlar da Polonya’nın NATO şemsiyesi altına girmediği sürece, oluşan güç boşluğundan Almanya ya da Rusya’nın yararlanmaya çalışacaklarını düşünerek genişlemeyi desteklemişlerdir. Sadece Fransa genişleme konusunda biraz tereddütlü kalmıştır. Çünkü Fransızlar ABD’nin NATO üzerindeki ağırlıklı etkisinden dolayı bölgede daha çok Avrupa kurumlarının (örneğin AB’nin) önceliğe sahip olmasını istemekteydiler.[17, s.34]

Rusya, NATO’nun genişlemesi konusu ilk ortaya çıktığı zaman, bu konuyu destekleyen bir tutum içine girmiştir. NATO’nun doğuya doğru genişlemesine Rusya’nın tepkisi, 1995 yılından itibaren Rusya’nın “Baticılar” güç kaybedinceye kadar sıcak olmuştur. Ancak bu tutum Rusya’da muhaliflerin tepkisi üzerine değişmiş ve NATO’nun genişlemesi ile Rusya’nın yeni bir tür yalnızlığa itileceği belirtilmiştir. Düşünce değişikliğinin arkasında yatan neden Rusya’nın yakın çevre olarak tabir ettiği bölgede nüfuzunu yitirebileceği endişesi olmuştur. Rusya en azından bölgede alınacak kararlar üzerinde söz sahibi olmayı amaçlamaktaydı. NATO’nun genişlemesi, Rusya’nın ABD ve Avrupa ile ilişkilerine kuşkuyla yaklaşmasına yol

açmış ve Berlin-Moskova-Tokyo askeri işbirliği, Rusya-Hindistan-Çin bloğu gibi oluşumlardan bahsedilmeye başlanmıştır.[51, s.180]

NATO'nun genişlemesi Rusya'da siyasi, ekonomik ve askeri çevreleri harekete geçirmiştir. Bu da daha geniş katılımlı bir NATO karşıtı hareketin oluşmasına yol açmıştır. Ekonomik çıkar çevreleri arasında savunma sanayi lobisi de öne çıkmıştır. NATO'nun yeni üyelerinin Amerikan yapımı silahlar alacak olması, NATO'nun yakın ve uzun dönemdeki yeni üyeleri arasında Rus silahlarını daha az çekici hale getirmiştir. Başta ABD olmak üzere bazı NATO üyesi ülkeler, NATO'nun genişlemesinin kesinlikle Rusya'nın aleyhine olmayacağını vurgulayarak Rusya'yı karşılarına almamaya özen göstermişlerdir. ABD genişleme sürecinde bir çok vesileyle bölgede barıştan yana olduklarını ve Rusya'yı rakip olarak görmediklerini belirtmiştir.[51, s.181]

Soğuk Savaş sonrası ilk genişleme dalgası ile ittifak, Belarus ve Ukrayna ile sınır komşusu olmuştur. NATO'nun eski Sovyet sınırına bu kadar yaklaşması, Batı ile Rusya arasındaki ilişkilere de olumsuz şekilde yansımıştır. Rusya, NATO'nun bundan sonraki genişleme dalgasının eski Doğu Bloğu ülkelerinden eski Sovyet Cumhuriyetleri üzerine olacağından endişe duymuştur. Askeri açıdan bakıldığında, NATO'nun genişlemesi ile, NATO-Rusya dengesinde önemli değişimler yaşanmıştır. Bu çerçevede Moskova'nın strateji üretmesinde, Rus askeri çevrelerinin de önemli etkileri olmuştur. NATO'nun giderek Rus sınırına dayanması Rusya'nın sert tepki göstermesine neden olmuştur. Stratejik açıdan bakıldığında Rus askeri gücü, giderek NATO karşısında daha da gerilemiştir. Bu da Rusya'yı daha fazla askeri harcamalar yapmaya itmiştir.[51, ss.186-187]

2.3. NATO'nun Beşinci Genişleme Süreci

“Bütün ve özgür Avrupa” projesi ışığında, NATO'nun Soğuk Savaş sonrası ikinci genişleme sürecinin başlaması, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan genişlemenin mantıksal devamı olarak algılanmıştır. Ancak yeni genişleme sürecinde ittifak yeni zorluklar ve motivlerle yüzleşmiştir. Örneğin, Batı Balkan ülkelerinin

ittifaka üye olma isteklerinin esas motivi Ruysa olmamıştır. Bu ülkelerin “gri bölge”de bulunma korkusu ilk genişlemede ittifaka katılan ülkelere nazaran, Rusya’dan jeopolitik ve fiziki uzaklıkları nedeniyle daha az olmuştur. Aksine, bu ülkeler kendi aralarında yaşanan çatışmalar nedeniyle NATO’nun sunduğu güvenlik garantisine ihtiyaç duymuşlardır. Ayrıca Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya’nın geçirmiş olduğu deneyimler NATO’ya katılmak isteyen ülkelere başka bir motiv daha sunmuştur. Öyle ki, NATO’nun birinci genişlemesi bu ülkelerde Avrupa’ya entegrasyon sürecinin NATO üyeliği ile başladığı ve AB üyeliği ile sonuçlandığı algısını yaratmıştır.[18, s.176]

George W. Bush yönetimi döneminde ABD, NATO’nun kapılarının nitelikli devletlere açık kalması gerektiği konusunda ittifakın genel görüşünü yansıtmıştır. Clinton yönetimi gibi Bush yönetimi de, “bütün ve özgür Avrupa” fikrini desteklemiştir. İkinci genişleme sürecinde NATO; ABD, Kanada ve Avrupalı müttefiklerin savunulması için bir örgüt olarak kalırken, politik yönünü daha da geliştirmiştir. ABD, NATO yeni genişleme sürecine girerken MAP sürecini tasarlamış ve aday devletlerin profesyonel bir askeri, demokratik yapı, şeffaf bir savunma bütçesi, ordunun sivil denetimi ve serbest piyasa yapılarını geliştirmesini gerektirmede öncü bir rol üstlenmiştir.[31, s.20] Washington Zirvesi’nde başlatılan MAP programına dokuz Avrupa ülkesi katılma isteğini belirtmiştir: Arnavutluk, Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litva, Makedonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya. Bu ülkelerden ikisi – Makedonya ve Arnavutluk – NATO’nun Kasım 2002’deki Prag Zirvesi’nde, MAP’e Mayıs 2002’de katılan Hırvatistan’la birlikte, üyelik için hazır sayılmayıp MAP sürecinde kalmaya devam ederken, yedi “aday” ittifaka katılmak için davet edilmiştir.[18, s.176]

Daha 1999 yılındaki genişleme turunda ittifaka katılmaya yakın olan Slovenya, demokrasi ve askeri kuruluş alanlarındaki reformlarıyla sıradaki genişleme için en güçlü aday olarak değerlendirilmiştir. Slovakya’nın, Eylül 2002’deki seçimlerin ülkede devam eden demokratik reform sürecini desteklemesiyle, bu ülkede demokrasinin gelişimi hakkındaki potansiyel soru işaretleri ortadan kalkmıştır.

Romanya ve Bulgaristan'ın askeri tesislerinin NATO standartlarına ulaşması için daha uzun bir yol katetmeleri gerekse de, İtalya, Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelerin bu ülkeleri desteklemesi onların ittifaka katılımlarını kolaylaştırmıştır. NATO'nun Kuzey Avrupa'daki müttefikleri ise özellikle Estonya, Letonya ve Litvanya'nın üyeliklerini savunmuştur. Rusya'nın bu ülkelerin üyeliklerine potansiyel aşırı tepkisi ise, bu adaylar için üyelik konusunda temel endişe kaynağı olmaya devam etmiştir.[117, s.117]

2.3.1. 11 Eylül Saldırılarının Sürece Etkisi

Dönemin ABD Başkanı George W. Bush 15 Haziran 2001'de yaptığı bir konuşma esnasında “bütün, özgür ve barış içinde bir Avrupa” vizyonunu dile getirmiş ve “Baltık Denizi ile Karadeniz arasındaki” tüm yeni Avrupa demokrasilerinin Avrupa kurumlarına, özellikle de NATO'ya katılması gerektiğini belirtmiştir. Bush'un yapmış olduğu bu konuşma NATO'nun Soğuk Savaş sonrası ikinci, genel olarak ise beşinci genişleme turunun yolunu açmıştır. İkinci genişlemenin ilkinde göre daha çok tartışma yaratması beklense de, bu böyle olmamıştır. Genişlemenin daha az çekişmeli ortamda gerçekleşmesinde Bush'un yapmış olduğu konuşmadan yaklaşık üç ay sonra gerçekleşen terörist saldırıların önemli etkisi olmuştur.[117, s.116]

NATO'nun dönüşümünü sağlayan önemli olaylardan biri ABD'nin 11 Eylül 2001'de uğramış olduğu saldırılar olmuştur. ABD, bu saldırıdan sonra özünde ön-alıcı hareket olarak betimlenen ve tehdidin ABD'nin ulusal çıkarları için risk yaratmadan imhasını öngören konsepti uygulamaya koymuştur. NATO'nun 2010 yılında kabul edilen Stratejik Konseptinde de 11 Eylül'ün izlerini görmek mümkündür.[23, s.109] Öyle ki, ittifakın en son yayınlanan Stratejik Konsepti'nde terörizmin müttefiklerin güvenliği ve uluslararası refah adına doğrudan bir tehdit oluşturduğu belirtilmiş ve modern teknolojilerin bu tehditlerin etkilerini daha da artırdığına vurgu yapılmıştır.[58]

11 Eylül 2001'de yaşanan terörist saldırıları öncesine kadar, NATO'nun Soğuk Savaş sonrası ikinci genişleme sürecine verilen politik destek birincisiyle

kıyaslanamayacak kadar kötü durumda olmuştur. Bush, NATO'nun genişlemesinin güçlü bir destekçi kitlesi olduğunu söylese de, yönetimin Avrupa'da bu konuyla ilgili çok hevesli müttefikleri olmamıştır. İlk genişleme turunun Avrupa'daki "mimarı" Almanya'nın stratejik çıkarı çok az olduğundan Rusya'yı ikinci bir genişleme ile kızdırmakta isteksiz olmuştur.[117, ss.116-117] ABD'ye yönelik terörist saldırıların ardından bazı gözlemciler NATO'nun genişlemesinin hala iyi bir fikir olmadığına dair ısrar etmekteydiler. Fakat, saldırılardan yaklaşık on ay sonra müttefik liderlerin Kasım 2002'de Prag'ın başkenti Çek Cumhuriyeti'nde düzenledikleri zirve görüşünde geniş çaplı bir genişleme girişiminin lehine konsensüsün büyüdüğü ortaya çıkmıştır.[117, s.117]

2.3.2. Prag Zirvesi (2002)

2002 yılındaki NATO zirvesi arefesinde, bir sıra Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri NATO'ya kabul edilme çabasında olmuşlardır. NATO tarafından da zirve öncesinde bir veya daha fazla aday ülkenin ittifaka katılımı için davet edilerek genişleme sürecine devam edileceği belirtilmiştir. Bu dönemde Avrupa'nın tam on ülkesi NATO'nun MAP programına üye olmaktaydı.[63] NATO'nun 1999'daki genişlemede kabul etmediği Slovakya, Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerin yanı sıra stratejik açıdan önemli konumlara sahip olan üç Baltık ülkesi de – Letonya, Estonya ve Litvanya – üyelik arayışına girmiştir. Bu ülkelerin üyeliği eskiden SSCB devletleri oldukları ve Rusya ile direk sınıra sahip oldukları için NATO'nun genişleme stratejisinin ötesinde yeni hususlar ortaya çıkarmıştır. Rus Hükümeti, bu genişlemeye karşı çıkmış, NATO'nun sınırlarına kadar ilerilemesinden duyulan endişeyi dile getirmiştir. Rusya Başkanı Putin, Baltık ülkelerinin NATO'ya üye olarak, Rusya-NATO ilişkilerinin gelişme sürecinde zarar görmesini istemediğini belirtmiştir.[107] Prag Zirvesi'nde yedi ülkeye (Bulgaristan, Romanya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Slovakya) ittifaka katılım için çağrı yapılmıştır. NATO-Rusya Konseyi sonrasında bu çağrının yapılmış olması, Rusya açısından olumsuz bir gelişme olarak karşılanmıştır. Özellikle genişleme kapsamındaki

ülkelerin çoğunun eski SSCB ülkelerinden oluşması, Rusya'nın "yakın çevre" politikası ile ters düşmüştür.[51, s.190]

26 Mart 2003'te, NATO'nun tüm üyeleri (on dokuz ülke), Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın Antlaşma'ya katılımını sağlayan yedi Protokolü imzalamıştır. Protokoller, yedi ülkenin 2002 sonbaharında düzenlenen Prag'daki zirvenin kararlarını ve NATO'nun 1999 Üyelik Eylem Planı'nda muhtemel üyeler için dile getirilen standartları karşıladığını göstermiştir. Her bir Protokolün birinci Maddesinde bu Protokolün yürürlüğe girmesi üzerine, NATO Genel Sekreteri'nin, tüm Taraflar adına, aday devletin hükümetine katılım müzakereleri için davette bulunacağı belirtilmiştir. Kuzey Atlantik Anlaşması'na. Antlaşmanın 10. maddesi uyarınca, aday devletin, ABD Hükümetine katılım belgesini yatırdığı tarihte ittifak üyesi olacağı belirtilmiştir.[5, ss.9-10]

2.3.3. İstanbul Zirvesi (2004)

NATO tarihinin beşinci genişlemesi şimdiye kadarki en geniş çaplı genişleme olup 29 Mart 2004'te gerçekleşmiştir. Yedi ülkenin başbakanları, Kuzey Atlantik Anlaşması'na katılım belgelerini ABD Dışişleri Bakanı'na devretmişlerdir. Böylece bu tarihten itibaren resmen NATO üyesi olan bu ülkeler, ittifakın zirve görüşlerine taraf olarak katılmaya da hak kazanmışlardır.[91] 28-29 Haziran'da gerçekleşen NATO'nun 2004 İstanbul zirvesi, bir önceki Prag zirvesinde üyeliğe davet edilen ve Nisan 2004 tarihinde NATO'ya üye olan yedi yeni üyenin katılımıyla gerçekleşmiştir. Zirve için seçilen yer ve ele alınan konu bakımından İstanbul zirvesi NATO'nun ilgi alanına girmeye başlayan bölgelerle ilgili konuların ele alındığı bir toplantı olmuştur.[108, s.184]

İstanbul Zirvesi'nin Kapanış Bildirgesi'nin ikinci maddesinde Prag'daki son zirvede, NATO'nun yeni üyeler, yeni yetenekler ve ortaklarla yeni ilişkiler kurmaya karar verdiği, sadece birkaç ay önce, yedi yeni üye ülke - Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya - NATO'nun tarihinin en güçlü genişleme turunda ittifaka katıldığı belirtilmiştir. İstanbul Zirvesi'nde, NATO'nun

yapılarını, prosedürlerini ve yeteneklerini 21. yüzyılın zorluklarına uyarlamak için bu dönüşüme daha fazla şekil ve yön verilmiş, bu çabaların herhangi bir ülke veya kurum tarafından tehdit olarak algılanmaması gerektiğinin altı çizilmiştir. NATO'nun, güvenliğini ve değerlerini savunmak için gerekli olduğu yerde istikrarı teşvik eden bir dizi misyon üstleneceği de ifade edilmiştir.[68]

2.3.4. Beşinci Genişlemenin Stratejik Önemi

Rusya, NATO'nun Soğuk Savaş sonrası ikinci genişlemesine yönelik önemli endişesi bu genişlemelerin bununla bitmeyeceği yönünde olmuştur. Rusya; Ukrayna, Moldova, Azerbaycan ve Gürcistan gibi stratejik açıdan hayati öneme sahip olan ülkelerin NATO'nun bir sonraki genişleme evresinin üyeleri olmasından endişelenmiştir. Bu da Rusya'nın bu genişlemeye eskisine nazaran daha sert tepki vermesine neden olmuştur. Hatta Rusya, NATO'nun hedefinin giderek Orta Asya'ya doğru genişlemek olduğunu ve bu bölgede bulunan enerji kaynaklarını kontrolü altında tutmayı hedeflediğini düşünmeye başlamıştır. Bu dönemde Hazar petrolünün Rusya üzerinden değil de Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden taşınmaya başlaması da Rusya'yı zaten yeterince rahatsız etmekteydi.[51, s.190]

NATO'nun "Büyük patlama" (big bang) genişlemesi olarak da bilinen beşinci genişleme turu, ittifakı Rusya sınırlarına kadar yaklaştırmış ve Macaristan ile ittifakın geri kalan üyeleri arasında doğrudan bölgesel temas kurulmuştur. Yunanistan ve Türkiye'nin ise, yeni üyeler Bulgaristan ve Romanya aracılığıyla, Orta Avrupa'daki ittifak üyelerinin geri kalanıyla karadan bağlantı kura bilmişlerdir. NATO üyeleri, ikinci genişleme turundan sonra Batı Balkanlar'daki istikrarsız bölgeleri de çevrelemişlerdir. Bu da NATO'ya krizleri erken aşamalarında çözme fırsatı vermiştir. Yedi yeni ülkenin katılımıyla NATO, bir kriz tamamen kontrolün dışına çıkmadan önce, gerekli olduğu yerlere müdahale etmek için büyük bir askeri birikim ve yeteneklere sahip olmuştur. Dolayısıyla, NATO'nun kriz yönetimi için daha büyük seçenekler elde ettiğini söyleyebiliriz. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Baltık Denizi'nden Karadeniz'e, Kafkasya'ya ve Orta Doğu'ya kadar geniş bir alanda

müdahelenin gerekli olduğu bölgelere ulaşım için güvenilir bir köprü rolünü temsil etmişlerdir. Yeni NATO üyelerinin, özellikle Romanya ve Bulgaristan'ın stratejik değeri, ABD'nin 2001'de Afganistan'daki terörist rejimlere ve 2003'te Irak'a karşı savaş açmaya karar verdiğinde teyit edilmiştir. ABD silahlı kuvvetleri, bu operasyonlara giderek yeni NATO üyelerinin toprak ve hava sahalarını kullanmıştır.[52, s.32]

Soğuk savaş sonrası ilk genişleme turu sırasında Baltık ülkelerinin (Letonya, Estonya, Litvanya) üyeliğinin bir tartışma konusu olduğunda da, NATO'nun bu bölgeyle ilgili stratejik hedefleri açıklı: bölgede komünizme dair izlerin silinmesini sağlamak ve coğrafi olarak Rusya'ya daha da yaklaşmak. Baltık ülkelerinin kabul edilip edilmeyeceği konusundaki tartışmalarda, Batılı üye ülkelerden birçoğu, Rusların güçlü muhalefeti hakkında çok endişeliydi. Ayrıca onlara göre bu bölge, "Batı Avrupa'da güvenlik için hayati bir unsur" olarak görülmemiştir. Buna rağmen, NATO üyeliği için gösterdikleri isteklilik ve Rusya ile ABD arasında ortaya çıkacak stratejik ortaklık için gereken her şeyi yapma taahhütleri nedeniyle bu ülkeler 2004 yılında ittifaka üye olmuşlardır.[22, s.23]

Kosova krizi, Balkanlar'daki krizler, Afganistan ve Irak savaşları Bulgaristan ve Romanya'nın jeopolitik önemini arttırmıştır ve NATO üyelerinin ilgisini üzerlerine çekmiştir. Bu ülkelerin konumları Avrupa kıtasının sınırlarında Balkanlar ve Karadeniz bölgesinin "sorun alanı" arasında yer alan ve aynı zamanda NATO misyonlarının yer aldığı Orta Doğu ve Basra Körfezi'ne doğrudan hat oluşturan ülkeler olarak görülmüştür.[22, s.24]

Slovenya hızlı şekilde bir demokrasiye dönüşmeyi başarmış ve Orta ve Doğu Avrupa'da kişi başına düşen en yüksek GSYİH'ya sahip olmuştur. Bunun dışında ülkenin mütevazı askeri potansiyeli ile sunabileceği çok şey olmamıştır. Bu da 1999 yılındaki genişleme turunda ülkenin üyeliğe kabul edilmemesinin önemli sebeplerinden biri olmuştur. Slovenya'nın, Soğuk Savaş sonrası ilk genişleme tartışmaları için potansiyel adaylar için gerekli şartları yerine getirdiği belirtilmesine rağmen, NATO Slovenya'nın üyeliği konusunda pek heyecan duymamıştır.

Slovenya'nın jeostratejik önemi, Doğu bloğunun çöküşünden bu yana azalmıştır. Ancak öte yandan, Balkanlar'a coğrafi yakınlığının güvenliği sağlaması ve NATO'nun Balkanlar'daki barışı kurma ya da barışı koruma faaliyetlerine hizmet etmesi Slovenya'nın üyelik için olumlu tarafları olmuştur. Ayrıca, Slovenya'daki profesyonel polis ve askeri personellerin dil bilgisi, kültürel yakınlık ve bilgi birikiminden dolayı ittifakın Balkanlar'daki politikaları için değerli bir üye olduğu söylenebilir.[13, s.49]

NATO'nun güvenilir bir ortağı ve müttefiki olan Slovakya, Avrupa ve dünyadaki barışı ve istikrarı güçlendirmek ve barışı koruma misyonlarına aktif katılımın da dahil olduğu krizleri ve güvenlik tehditlerini önlemek için NATO üyeliğini aktif olarak kullanmaktadır. Slovakya'nın güvenlik alanındaki çıkarları ve taahhütleri ile Avro-Atlantik bağı daha da güçlendirmek gereği ışığında, ABD ve diğer NATO üyeleri Slovakya'nın ana müttefiklerini ve güvenlik garantilerini temsil etmektedir.[22, s.24]

2.4. NATO'nun Altıncı Genişleme Süreci

Arnavutluk ve Hırvatistan coğrafi açıdan küçük ülkeler olup mütevazı bir orduya sahiptirler. Hırvatistan, komünist bir devlet olan Yugoslavya'nın bir parçası olsa da SSCB ile mesafeli olmuş ve Batı ülkeleri ile dostça ilişkiler kurmuştur. Bir zamanlar Soğuk Savaş döneminde komünist bir devlet olan Arnavutluk ise, yıllarca Avrupa'nın en yalıtılmış ülkesi olmuştur. Yugoslavya'nın çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle her iki ülke de Avrupa kurumlarına ve demokrasi yoluna yüz tutmuşlardır. İki ülke de bağımsızlığını kazandıktan sonra NATO ve AB'ye katılım isteklerini sıkça dile getirmişlerdir.[31, s.17]

Güneydoğu Avrupa'da istikrar, hem NATO hem de AB için büyük önem taşımakta ve mevcut üye devletler, genişlemenin bu amaca hizmet edebileceğine inanmaktadır. NATO'nun 1999'da Sırbistan'a karşı Kosova'daki etnik temizliği durdurmak için savaşa girme kararı alması ve Kosova'nın istikrarına katkıda bulunma kararına müteakip KFOR'un yaratılması bölgenin NATO için önemini ortaya

koymuştur. Hem Sırbistan hem de Rusya, 17 şubat 2008'de Kosova'nın bağımsızlığına karşı sert tepki göstermiştir. ABD ve çoğu AB hükümeti ise Kosova'nın bağımsızlığını tanımiştır. 21 şubat 2008'de, hem Belgrad'daki ABD büyükelçiliği hem de Hırvat büyükelçiliği saldırıya uğramıştır. Sırp hükümet liderlerinin çoğu, Kosova'nın bağımsızlığını asla kabul etmeyeceklerine söz vermişlerdir. NATO Genel Sekreteri Jaap de Hoop Scheffer Sırbistan'ı "iç karartıcı milliyetçiliğe" batmış olarak nitelendirmiştir. Kosovo'da yaşanan olayların yeni genişleme sürecine etki gösterdiği ve hızlandırdığı düşünölmektedir. Göröldüğü gibi, önceki genişleme turlarında olduğu gibi, bir dizi siyasi faktörler aday ölkelerin üyelik başvurularının değerlendirilmesine etki göstermiştir. MAP sürecinde aday devlet tarafından elde edilen yeterliliklerin ötesinde, Güneydoğu Avrupa'nın istikrarı, Rusya'nın Avrupa güvenliğinde sesinin yükselişi ve üye devletler ile aday devletler arasındaki ikili ilişkiler gibi konular da yeni üyelerin kabulünde önemli rol oynamıştır.[31, s.22]

NATO'nun Hırvatistan ve Arnavutluk ile ilişkileri, üst düzey Hırvat ve Arnavut diplomatların ölkelerinin Barış için Ortaklık programına katılma konusundaki çıkarlarını kamuoyuna açıkladıklarını duyurduğu 1994 yılına dayanıyor. İlişkiler bu süreçten itibaren her yıl gelişmeye devam etmiştir. Arnavutluk BİO'ya 1994 yılında, Hırvatistan ise 2000 yılında katılmıştır. Her iki ölkede NATO'nun 2004 yılındaki genişleme turuna katılmak istemiş, fakat adaylık için uygun görölmediklerinden kabul edilmemişlerdir.[82]

2.4.1. Riga Zirvesi (2006)

27-29 Kasım 2006'da Letonya'nın başkenti Riga'da düzenlenen zirve görüşünde ittifak üyelerinin genişleme ile ilgili bir sıra önemli kararları olmuştur. Zirvede Rusya-NATO ilişkileri açısından önemli olan ve tartışmalara yol açan konu ittifakın Soğuk Savaş sonrası gerçekleştirmeyi planladığı üçüncü genişleme turu olmuştur. Zirvede alınan karara göre Hırvatistan, Arnavutluk ve Makedonya'nın 2008'de NATO'ya üye olması bekleniyordu. Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan ise ileriki

bir dönemde BİO programına dahil edilecekti. Rusya'nın tepkisini çeken asıl konu ise NATO için stratejik önem taşıyan Ukrayna ve Gürcistan'ın üyelik konusunun zirvede gündeme getirilmesi olmuştur.[51, s.190]

Riga Zirvesi Kapanış Bildirgesi'nin onuncu maddesinde Hırvatistan, Arnavutluk ve Makedonya'nın üyelik sorumlulukları ve yükümlülükleri için kendilerini hazırlama çabaları memnuniyetle karşılanmıştır. Her üç ülkenin uluslararası barışı koruma ve güvenlik operasyonlarına artan katkıları ve bölgesel işbirliğini ilerletme konusundaki ortak çabaları takdir edilmiştir. Son olarak, İttifakın bir sonraki zirve görüşünde, bu ülkelere NATO'nun askeri açıdan performans dayalı standartlarını karşıladıkları ve Avrupa-Atlantik güvenlik ve istikrarına katkı sağlayabilecek hale geldikleri takdirde davet göndermeyi planladığı belirtilmiştir.[89]

2.4.2. Bükreş Zirvesi (2008)

NATO tarihinin en kapsamlı zirvesi olarak tarihe geçen Bükreş zirvesine, BM Genel Sekreteri, Dünya Bankası Başkanı, müttefik ülkelerin devlet ya da hükümet başkanları ve 23 BİO ülkesi başkanlarının yanı sıra; NATO üyesi olmamasına karşılık operasyonlara destek veren Avusturalya, Güney Kore, Yeni Zelanda, Japonya ve diğer ülkelerin devlet ya da hükümet başkanları da iştirak etmişlerdir. Zirvede en çok tartışılan konular genişleme, 2006 Riga Zirvesi'nde ele alınan kararların incelenmesi, Kosova ve Afganistan operasyonları ve NATO'nun gelecekteki rolü olmuştur.[59]

2-4 Nisan 2008'de gerçekleşen Bükreş Zirvesi'nde başlıca konulardan birisi Arnavutluk, Hırvatistan ve Makedonya'nın ittifaka üyeliği meselesi olmuştur. Fakat zirvede sadece Arnavutluk ve Hırvatistan'ın katılım müzakerelerine davet edilmesine karar verilmiştir. Zirvede ayrıca müttefiklere katılım müzakerelerine davet edilen iki ülkenin üyeliğe kabul edilmesi için 2008 yılının Temmuz ayında Katılım Protokolleri'nin gönderilmesi planlanmıştır. NATO'nun genişlemesinin getireceği maliyetler zirve görüşmesinde 1990'lı yıllara nazaran daha az tartışılmıştır. ABD

Kongresi de aday devletlerin ittifak için gerekli yükümlülüklerini yerine getirdikleri sürece genişleme konusunda desteğini ortaya koymuştur.[31, s.16]

ABD’li yetkililer zirve boyunca, tüm Balkan ülkelerine NATO üyeliğinin kapılarını açacaklarını ileri sürerlerken, genişlemeye en büyük tepki yine Rusya’dan gelmiştir. BİO programının açıklandığı ilk dönemden itibaren NATO’nun genişlemesine karşı tepkilerini ortaya koyan Rusya; Polonya, Romanya ve Bulgaristan gibi stratejik öneme sahip ülkelerin ittifaka üye olmasına müteakip tepkilerini artırmış, Hırvatistan ve Arnavutluk’un da üye olmasıyla eleştiri üslubunu daha da sertleştirmiştir.[31, s.19]

2.4.3. Strazburg-Kehl Zirvesi (2009)

Hırvatistan ve Arnavutluk 9 Temmuz 2008’de Katılım Protokol’lerinin imzalanmasından yaklaşık 9 ay sonra, onaylama prosedürlerinin bitmesiyle 1 Nisan 2009’da resmen NATO üyesi olmuştur. Yeni üye kabulünden iki gün sonra, 3-4 Nisan 2009 tarihlerinde, NATO üyelerinin devlet ve hükümet başkanları, Fransa’nın Strazburg kentinde ve Almanya’nın Kehl kentinde, ittifakın 60. yıldönümü zirvesinde bir araya gelmişlerdir. Zirveye ittifakın en yeni iki üyesi Arnavutluk ve Hırvatistan liderleri de katılmıştır. Zirve, Başkan Obama’nın Başkan olarak Avrupa’ya gerçekleştirdiği ilk üç resmi ziyaret yerinden biri olmuştur. Zirve üç başlıca konu üzerine odaklanmıştır; “geriye bakış” ve ittifak başarılarının kutlanması; NATO’nun son genişleme turu; ve ittifakın karşı karşıya olduğu mevcut ve gelecekteki zorluklar.[15, s.252]

NATO Genel Sekreteri, Arnavutluk ve Hırvatistan’ın ittifaka üyeliğinin uzun yıllar süren sıkı çalışmanın sonucu olduğunu, her iki ülkenin de gerekli reformları tamamlamak için aralıksız bir çaba gösterdiklerini ve her iki ülkenin de NATO üyeliğini sonuna kadar hak ettiklerini belirtmiştir. ABD Başkanı Obama da NATO’nun iki yeni üyesini selamlamış ve katılımlarından dolayı heyecanlı olduklarını belirtmiştir. Kısa bir törenle Obama Washington Antlaşması’nın kopyalarını Arnavutluk ve Hırvatistan Cumhurbaşkanlarına teslim etmiştir.[78]

Hırvatistan ve Arnavutluk'un NATO üyesi olarak katıldıkları ilk zirvenin Kapanış Bildirgesi'nin ikinci maddesinde yeni üyelerin sıcak bir şekilde karşılandığı belirtilmiş ve müttefiklerin demokrasi, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkeleri esasında birleştikleri ve BM Antlaşması'nın amaç ve ilkelerine bağlılıkları tekrar teyit edilmiştir.[93]

2.4.4. Altıncı Genişlemenin Stratejik Önemi

Arnavutluk ve Hırvatistan bazı doğal kaynaklara sahip ve diğer NATO ülkelerine nazaran ekonomik açıdan zayıf sayılmaktadırlar. Arnavutluk ve Hırvatistan, askeri önem anlamında da NATO operasyonlarına yaptıkları tutarlı katkılar övgü almasına rağmen, ittifak içerisinde stratejik açıdan önemli bir varlığı temsil etmemişlerdir. Fakat, 2000'li yılların sonuna doğru Sırbistan ve Rusya'nın Kosova'nın bağımsızlık kazanmasına göstermiş oldukları sert tepkiler nedeniyle bölgede devam eden istikrarsızlıklar, Hırvatistan ve Arnavutluk'un Güneydoğu Avrupa'da istikrarın sağlanması için potansiyel etkenler olarak görülmesine sebep olmuştur. Her iki ülke uluslararası düzeyde NATO'ya önemli katkılar sağlayamasa da kendi bölgelerinin güvenliğinde mühim rol oynayabilirler. Ayrıca bu ülkelerin NATO'ya dahil edilmeleri Sırbistan da dahil olmak üzere gelecekteki NATO adayları için de olumlu bir örnek teşkil etmiştir.[31, ss.17-23]

Rusya, Hırvatistan ve Arnavutluk'un ittifaka dahil edilmesine karşı çıkmıştır. Ancak Batılı düşünürlere göre, Rusların genişlemenin ulusal çıkarlarına zarar verdiği yönündeki iddiası, önceki iki genişleme turu sırasında yaptıkları şikayetlerden daha az mantıklı olmuştur. Yeni NATO üyelerinin hiçbiri ne Rusya'nın bir parçası ne de Varşova Paketi'nin bir üyesi olmuşlardır.[31, s.23]

Hırvat kuvvetleri NATO Müttefiklerinin Kosova ve Afganistan'daki operasyonlarına katılmıştır. Yaklaşık 300 Hırvat askeri, diplomat ve askeri polis memuru şu anda Afganistan'ın üç farklı bölgesinde NATO liderliğindeki Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (ISAF) bünyesinde çalışmaktadır. Hırvatistan, ISAF'a olan katkısını önemli ölçüde artırmıştır. Hırvatistan, Kosova'daki NATO liderliğindeki

operasyonlara lojistik destek sağlamaya devam ediyor. Deniz ve havalimanlarının yanı sıra çeşitli askeri tesisler, hava taşıtları ve ulusal hava trafik kontrol hizmetlerinin kullanımı sağlanmıştır. Irak'ın Irak'taki Eğitim Misyonu'yla Irak Silahlı Kuvvetlerine bir Hırvat silah ve askeri teçhizatı bağışlamaları için planlar devam ediyor. Aynı misyon çerçevesinde Hırvatistan, Hırvatistan 'da Irak güvenlik güçleri için eğitim sunmayı da teklif etmiştir.[82]

Terörle mücadele, Terörle Mücadele Ortaklık Eylem Planı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Buna istihbarat ve analizlerin NATO ile paylaşılması, ulusal terörle mücadele kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve sınır güvenliğinin artırılması da dahildir. NATO, Yıllık Ulusal Programında ana hatları çizilen Arnavutluk ve Hırvatistan'daki geniş çaplı kurumsal ve yargı reform sürecini desteklemektedir.[79]

Stratejik Savunma İncelemesi sonuçlarına dayanarak ve Müttefiklere danışarak, Hırvatistan Silahlı Kuvvetlerinin yeniden yapılandırılması için Uzun Vadeli Bir Kalkınma Planı kabul etmiştir. Müttefiklerin kuvvetleriyle birlikte çalışabilen profesyonel, mobil, konuşlandırılabilir ve finansal olarak uygulanabilir güçler yaratılmıştır.[82]

2.5. NATO'nun Yedinci Genişleme Süreci

1999 yılında Karadağ henüz Yugoslavya'nın bir parçasıyken, NATO'nun "Kosova Kuvveti" (Kosovo Force) harekatı esnasında Karadağ'ın bir kısmı da bombalanmaya maruz kalmıştır. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Sırbistan'dan da barışçıl bir şekilde ayrılarak 2006 yılında bağımsızlığına kavuşan Karadağ'ın NATO üyeliği Kosova Savaşı'nın da etkisiyle ülke içinde son derece tartışmalı hale gelmiştir. Nüfusunun etnik açıdan yaklaşık yüzde otuzluk bir oranı Sırp olan Karadağ'ın NATO üyeliği, kamuoyunda politik olduğu kadar psikolojik ve duygusal boyutları da içermekteydi. Karadağ meclisinin 3 Haziran 2006'da kabul ettiği bağımsızlık bildirisinde "Karadağ'ın stratejik ulusal hedefinin AB ve NATO'ya katılmak olduğu"nun belirtilmesi, NATO üyeliğine verilen önemi ortaya koymuştur. Aynı yılın Aralık ayında Karadağ BİO programına katılmış (bağımsızlık öncesi 2003 yılında

Sırbistan-Karadağ adıyla BİO programına üyeydi), bundan 3 yıl sonra 2009 yılında ise NATO'nun Üyelik Eylemi Planı programına dahil edilmiştir.[112]

2.5.1. Galler Zirvesi (2014)

NATO'nun 2012 yılındaki Şikago Zirvesi'nde, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hilary Clinton bu zirvenin genişleme olmadan gerçekleşen son zirve olması gerektiğini belirtmiştir. Fakat 4-5 Eylül 2014'te gerçekleşen Galler Zirvesi de genişleme zirvesi olmamıştır.[] Fakat Karadağ bu zirve toplantısında üyelik süreci adına önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Dönemin NATO Genel Sekreteri Rasmussen zirveyle ilgili düzenlenen basın açıklamasında Karadağ'ın adaylığı konusunda yoğunlaştırılmış ve odaklanmış görüşmeler yapılmasına karar verdiklerini ve en geç 2015'e kadar Karadağ'ın ittifaka katılmaya davet edilip edilmeyeceğini değerlendireceklerini belirtmiştir.[87]

Galler Zirvesi Kapanış Bildirgesi'nin 95'ci maddesinde Karadağ'a yer ayrılmış ve bu ülkenin reformlarda kaydettiği önemli ilerlemeler, Batı Balkanlar bölgesindeki yapıcı rolü ve ittifakın Afganistan'daki görevlerine yaptığı destekler de dahil olmak üzere uluslararası güvenlik adına yapmış olduğu katkılar memnuniyetle karşılanmıştır.Karadağ'ın NATO üyeliği yolunda kaydettiği ilerlemenin farkında olduğunu belirten ittifak, Karadağ ile yoğunlaştırılmış müzakereleri başlatmayı kabul etmiş ve Karadağ'ı davet edip etmeme kararı almak üzere Dışişleri Bakanları düzeyinde 2015'in sonuna kadar üyelik konusunun tartışmaya açılacağı ve kaydettiği ilerlemenin gözden geçirileceği belirtilmiştir. Karadağ ile görüşmelerin Üyelik Eylemi Planı çerçevesinde yürütülmesi uygun görülmüştür. Bildirgede Karadağ'dan hukukun üstünlüğü ve güvenlik sektöründeki yarım kalan reformlarını devam ettirmesi istenmiştir. Son olarak bildirgede, NATO üyeliği için kamu desteğinin artmasının memnuniyetle karşılandığı ve bu alandaki çabaları destekledikleri vurgulanmıştır.[97]

2 Aralık 2015 yılında – son üyelik davetinden yedi yıl sonra Brüksel'de gerçekleşen NATO dışişleri bakanları toplantısında Karadağ, İttifak'la üyelik

müzakerelerine başlamaya davet edilmiştir.[124] Bu davet ilişkilerdeki etkisini bir ay sonra göstermeye başlamıştır. Öyle ki Karadağ, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ülkede bırakılan muazzam miktardaki silah ve mühimmatı imha etmek için NATO'dan teknik ve mali destek almaya başlamıştır.[122]

Bu aşamadan itibaren Karadağ, 1995'te yayımlanan NATO Genişlemesi Araştırması'nda (Study on NATO Enlargement) ortaya konulan kriterlere uygun davranmaya daha çok özen göstermiş, mütevazı bir güce sahip olsa da ordusunun güvenlik standartlarını NATO standartlarına uygun hale getirmeyi hedeflemiştir. İç meselelerde hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele, organize suç ve güvenlik sektörüne getirilen reformlar ile birlikte önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Afganistan'daki NATO misyonlarını destekleyen güvenilir bir ortak olmuş ve Afgan güçlerini eğiterek, onlara takviyelerde bulunarak "Kararlı Destek" (Resolute Support Mission) misyonunu desteklemeye devam etmiştir. Ayrıca Karadağ, Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesinin ardından getirilen yaptırımlar da dahil olmak üzere, bütün önemli politik kararlarda NATO safında yer almaya başlamıştır.[120]

2.5.2. Varşova Zirvesi (2016)

Karadağ'ın göstermiş olduğu olumlu çabaların da etkisiyle, üyelik müzakerelerine davet edildikten yaklaşık 5 ay sonra – 19 Mayıs 2016'da müttefik dışişleri bakanları Karadağ'a "davetli" statüsü veren ve onaylanma sürecini başlatan Katılım Protokolü'nü imzalamıştır. NATO Genel Sekreteri Stoltenberg, Karadağ Başbakanı Djukanovic ile birlikte düzenlenen basın toplantısında bu kararın, ittifakın değerlerini paylaşan ve destekleyen ortaklarına kapılarının her zaman açık olduğunun göstergesi olduğunu vurgulamıştır. Bu aşamadan itibaren Karadağ, müttefik ülkelerin parlamentolarında onaylama süreçlerinin tamamlanmasıyla, İttifak'ın resmen 29. üyesi olabilecekti. 19 Mart 2016 tarihinden sonra Karadağ NATO'nun toplantı ve zirvelerine gözlemci olarak katılmaya da hakk kazanmıştır.[74]

8-9 Temmuz 2016'da Varşova'da düzenlenen NATO Zirvesinde, müttefik liderler, Batı Balkanlar'ın istikrar ve güvenliğine olan taahhütlerinin yanı sıra bölge

ülkelerinin Avrupa-Atlantik kurumlarına katılmaları için gerekli desteği vereceklerinin altızı çizmişdirler. Karadağ ile ilgili olarak, Katılım Protokolünün onaylanmasının hızlı şekilde sonuçlanmasını ve Karadağ 'ın ittifaka katılmadan önce ve sonra reform konusunda kaydettiği ilerlemeleri beklediklerini belirtmişdirler. Varşova Zirvesi'nin Kapanış Bildirgesi'nin 109. maddesinde üyeler 2015 yılının Mayıs ayında Karadağ'a NATO'dan katılım daveti gönderilmesi ve Mayıs 2016'da Katılım Protokolü'nün imzalanmasıyla, Karadağ'ın üstlendiği reformları, ortak değerlere gösterdiği taahhütleri ve uluslararası güvenliğe olan katkısını takdirle karşıladıklarını belirtmişlerdir. Bildirgede Karadağ'ın "davetli" statüsüne sahip şekilde NATO faaliyetlerine entegre olduğu bildirilmiştir. Son olarak, Karadağ'ın NATO liderliğindeki operasyonlara yaptığı önemli katkılar takdirle karşılanmıştır.[98]

Karadağ'ın NATO üyeliği yolunda ilerlemesi, hükümetin NATO standartlarına uygun şekilde önemli sivil ve askeri reformlar yapmasını, ciddi bir iç muhalefetle başa çıkmasını ve daha da önemlisi Rus muhalefetine direnmesini gerektirmiştir. 2016 öncesindeki kamuoyu anketlerine göre, ülkede NATO üyeliğine kabaca eşit destek ve muhalefet gösteriliyordu. Ocak 2016'da yapılan yeni kamuoyu yoklamasında ise halkın yüzde 47.3'nün üyeliğe destek verildiği ve sadece 37.1'lik oranın karşı olduğu açıklanmıştır. Kamuoyunda yaşanan nispi olumlu dönüşümle birlikte hükümet, NATO'ya üyelik meselesine ilişkin mecliste güven oyu kazanmıştır. Fakat bu konuda ülkedeki bölünmüşlüğü yansıtır şekilde 18 Haziran 2016'da NATO'ya Katılım Protokolünü onaylaması için Karadağ Parlamentosunda Rusya yanlısı üyeler oylamayı protesto etmiştir. Böylece 81 sandalyeli parlamentodan iki günlük tartışma sonrası 48-26 oy ile NATO üyeliği lehinde bir karar alınmıştır.[116] Ekim 2016'da gerçekleşen seçimlerin galibinin Batı yanlısı Demokrat Sosyalist Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Mili Djukanovic olması da ülkenin NATO üyeliği yolunda emin adımlarla ilerlemesini sağlamıştır.[100]

2.5.3. Brüksel Zirvesi (2017)

24-25 Mayıs 2017 tarihinde NATO'nun Brüksel'de zirve toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantı bir çok NATO yetkilisi tarafından zirve görüşünden ziyade, 2018'de daha kapsamlı şekilde düzenlenmesi planlanan Brüksel Zirvesi için bir ön hazırlık olarak görülse de, toplantı NATO'nun genişleme stratejisi açısından oldukça önemliydi. Üyeliği resmen tasdiklenmese de Karadağ ilk kez bu toplantıda müttefiklerle birlikte yerini almıştır.[12]

24 Mayıs'ta gerçekleşen basın açıklamasında NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, Karadağ'dan başbakan Markovic'in de toplantıya katılacağını ve ülkenin Haziran ayının başlarında NATO'ya katılacağını duyurmuştur. Stoltenberg, 28 üye ülkenin ve Karadağ'ın meclislerinin ülkenin NATO'ya üyeliğini onayladıklarını ve bunun Doğu Balkanlar'da istikrarın oluşması ve NATO'nun bütün, özgür ve barış içinde Avrupa vizyonununun gerçekleşmesi adına ileriye doğru atılan bir adım olduğunu belirtmiştir. Basın toplantısında Gürcistan'ın üyeliğiyle ilgili sorulan soru üzerine Stoltenberg, "açık kapı" politikalarının Varşova Zirvesi'nde Gürcistan'la ilgili alınan kararlar dahil hala geçerli olduğunu ve Brüksel Zirvesi'nin de NATO'nun bu politikasını kanıtladığını söylemiştir. Brüksel toplantısına Karadağ başbakanı Markovic'in de katılmasına dikkat çeken Stoltenberg, ittifakın kapılarının yeni üyelere açık olduğunu ve Gürcistan'la da bu yönde çalışmalara devam edileceğini belirtmiştir.[88]

25 Mayıs'da NATO liderlerinin de katılımıyla gerçekleşen toplantının açılış beyanında Stoltenberg, 5 Haziran'da Washington'da Karadağ'ın katılım belgesini ABD Hükümeti'ne verdiği esnada orada olacağını ve bu üyeliğin hem Doğu Balkanlar hem de tüm NATO üyeleri için önemli olduğunun bir kez daha altını çizmiştir. Stoltenberg'e göre, önemli reformlar gerçekleştiren ve böylece NATO üyeliğini sağlayan Karadağ, diğer aday ülkelere de üyelikle ilgili olumlu mesajlar vermiştir.[61]

Brüksel'deki zirve toplantısından bir kaç gün sonra – 5 Haziran 2018'de Karadağ, Washington'da düzenlenen törenle katılım belgesini ABD'ye teslim ederek

resmen NATO üyesi olmuştur. Törene Karadağ'dan Başbakan Dusku Markoviç ve Dışişleri Bakanı Srdjan Darmanoviç katılmıştır. Stoltenberg Karadağ'ın NATO üyesi olmasıyla bağımsızlığını garanti altına aldığını ve ittifakta tüm üyelerle eşit haklara sahip olacağını söylemiştir. Ayrıca o, 5. maddenin ittifak üyelerinin güvenliğini neredeyse 70 yıldır başarılı şekilde sağlamakta olduğunu vurgulamıştır.[72]

2.5.4. Yedinci Genişlemenin Stratejik Önemi

5 Haziran 2017'de ise neredeyse 10 yıllık sürecin sonunda Karadağ resmen NATO üyesi olmuştur. Bu süreç içerisinde uluslararası medyada dikkatler Karadağ'ın üzerinde olmuş, özellikle de ABD ve Rusya'da önemli yankılara sebebiyet vermiştir. Rusya'da NATO'nun yedinci genişlemesi Soğuk Savaş sonrasındaki diğer tüm genişlemeler gibi hoş karşılanmamıştır. ABD'de bu üyeliği olumlu karşılayan çoğunluk olsa da, bazıları tarafından sıkça eleştirilmiştir. Yaklaşık 650.000 nüfusuyla askeri açıdan NATO'ya neredeyse hiçbir katkı sağlayamayacak Karadağ'ın NATO üyesi olması, askeri ve toprak büyüklüğüne ters orantılı şekilde jeopolitik öneme sahip olmuştur.[109]

Rusya ile ilişkilerin Ukrayna krizi nedeniyle gergin olduğu bir dönemde Karadağ'ın İttifak'a üyeliğinin Rusya'ya karşı yapılmış bir hamleymiş gibi gösterilmesini redd eden Stoltenberg, tüm devletlerin kendi geleceğini belirleme hakkına sahip olduğunun üzerinde durmuştur.[29] Fakat NATO Karadağ'ı Aralık 2015'de üyelik için müzakerelere davet ettiğinde, Rusya Karadağ ile bir dizi işbirliği antlaşmalarının durdurulacağını duyurmuştur. Bu manevrayla Moskova bölgede Avrupa-Atlantik entegrasyonuna karşıt olan güçleri destekleyeceğini açıkça ortaya koymuştur. Rusya, Karadağ'ın üye olması ile birlikte NATO'nun sınırlarına daha da yaklaşacağından endişelense de karşıt düşünürlere göre aslında tam aksine, NATO Rusya sınırlarından bu genişleme ile uzaklaşacaktı. Bu bakış açısına göre, Rusya'dan yüzlerce mil uzakta olması ve aralarında üç ülkenin de bulunması göz önüne alınırsa, Karadağ'ın Rusya'nın güvenliğine karşı bir tehdit olabilmesi imkansızdı. Fakat Balkanları kendi nüfuz alanı olarak tanımlamayan Rusya, bu genişlemeyi de kendi

çıkarlarına doğrudan tehdit olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Rusya'nın bu bölgeyle ilgili sadece jeopolitik endişeleri yoktu. Karadağ eski Ortodoks Hristiyan müttefiki Rusya'yla tarih boyu güçlü kültürel ve ticari bağlara sahip olmuştur. Ruslar Karadağ'ı her zaman doğal müttefiki olarak görmüşlerdir.[124]

Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov yaptığı açıklamalarda, eski Yugoslav ülkelerinin – Bosna, Makedonya ve Karadağ cumhuriyetlerinin NATO'nun bünyesine katılmasının bir provokasyon olacağını belirtmiştir.[106] Putin'in sözcüsü Dmitry Peskov ise “misilleme eylemleri”nin olacağını belirterek Karadağ'ın üyelik davetine sert bir şekilde tepki göstermiştir. Hatta, NATO'nun Karadağ'ı üyelik için müzakerelere davet ettiği esnada, Moskova'nın gayri-meşru yollarla Karadağ'da NATO aleyhine provokatif gösterileri kışkırttığı iddia edilmektedir.[38] Görüldüğü gibi, Karadağ NATO'nun en yeni üyesi olacağı takdirde İttifak'ın “açık kapı” politikasını yeniden teyit edeceğinden ve Moskova'nın egemen Avrupa devletlerinin uluslararası yönelimlerine müdahale edemeyeceğine dair bir mesaj göndereceğinden dolayı Rusya bu birlikteliği farklı yollarla engellemeye çalışmıştır. Ruslar bu nedenle Karadağ'daki muhalif güçlere de destek vermiştir.[116]

Ruslar Karadağ'ın NATO üyeliğine ekonomik boyutlarda da tepkisini ortaya koymuştur. Rus yetkililer ekonomik açıdan da ilişkilere zarar verebilecek politikalar uyguladıkları için Karadağlı yöneticileri defalarca uyarmışlardır. Rus işadamlarının Karadağ'daki yabancı işletmelerin hisselerinin üçte birine sahip oldukları düşünülürse, bu uyarıların ciddiye alınması gerekiyordu.[116] Rusya'nın ekonomik yaptırımlarından en mühimi Karadağ şaraplarının ülkeye ithalatını yasaklaması olmuştur. Rus dışişleri bakanlığı Karadağ hükümetinin ve onun Batılı destekçilerinin “akıl ve vicdan sesini görmezden geldiklerini” söylemiştir. Karadağ Başbakanı Dusko Markoviç “çıkarlarımızı ve milli güvenliğimizi savunmak için serbestçe karar verme hakkımızı saklı tutuyoruz” demiştir. Tüm şarap ihracatının beşte biri Rusya'ya gittiğinden bu yasağın satışlar üzerinde doğal olarak önemli etkileri olmuştur. Markoviç Rusya'nın bu kararının NATO üyeliğiyle açıkça ilişkili olduğunu söylemiştir.[12] Rusya diğer alanlarda da ülkenin en önemli yatırımcılarından birisi

olmuştur. Aynı zamanda ülkede 10 bine yakın Rus vatandaşı ikamet etmekte ve ülkeye gelen turistlerin üçte birini Ruslar oluşturmaktaydı. Tüm bu unsurlar Rusların ekonomik baskı uygulayacağı takdirde Karadağ'ın bundan ciddi anlamda etkilenebileceğini göstermektedir.[109]

Karadağ'ın Rusya'ya rağmen üyeliğe davet edilmesi ABD'de bazı düşünürler tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. Hatta New York Times gibi dergilerde yayınlanan makalelerde Karadağ'ın hiç bir stratejik öneme sahip olmayan "küçük bir Balkan devleti" olduğu iddia edilecek kadar ileri gidilmiştir.[39] Washington'daki bazı medya yorumcuları, Karadağ'ın üyeliğinin faydasından daha çok zararı olacağını öne sürmüşlerdir. 4 Aralık'ta Forbes dergisinde yayınlanan bir makalede Doug Bandow Karadağ'ı "askeri cüce" olarak nitelendirmiş ve Senato'nun NATO üyeliğini onaylamaması gerektiğini söylemiştir. Bandow Balkanlar'ın Rusya'nın açık şekilde Avrupa ve ABD'den daha fazla ilgi alanına girdiğini ve bu bölge yüzünden Rusya'yı kışkırtmamak gerektiğini belirtmiştir. Diğer etkili Amerikan dergileri ve analistleri de, Karadağ'ın NATO üyeliği konusunda şüphelerini dile getirmiş ve bunun Trump'ın iyileştirmeye çalıştığı Washington-Moskova ilişkilerinde ek sorunlara neden olabileceğinin altını çizmişlerdir. ABD'li analist Charles Pena, "NATO'nun Karadağ'a ihtiyacı var mı?" başlıklı National Interest dergisinde yayınlanan makalesinde Karadağ'ın ittifaka çok az katkıda bulunacağına, İttifak'a hiçbir ekonomik ve ya askeri destek veremeyeceğine dikkat çekmiştir. İlave olarak Pena, NATO Antlaşması'nın 5. Maddesi uyarınca ABD'nin kendi ulusal güvenliği ile ilgisi olmayan bir ülkeyi savunmak zorunda kalacağını belirtmiştir. NATO, Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılması için oynadığı rol nedeniyle de Karadağ'ın etnik Sırp toplumu üyeleri arasında özellikle tartışmalı hale gelmiştir. Pek çok Sırp, ülkenin Batı yanlısı hükümetinin geleneksel müttefik olan Rusya ile olan bağlarını gevşetme yoluna tepki göstermiştir.[122]

Olumsuz tepkilere rağmen, Karadağ'ın üyeliğinin ABD ve NATO için olumlu yönleri de mevcuttur. Bu üyelik ABD'nin başlatmış olduğu ve Balkanlar'a istikrar getirme çabalarının önemli bir adımı olarak nitelendirilebilir. Neredeyse 20 yıl önce

Dayton Anlaşmasının imzalanmasıyla Bosna'ya barış ortamı getirilmiştir. Fakat NATO'nun buradaki misyonu tam anlamıyla sonuçlanmamıştır. Bosna-Hersek etnik siyasi gerginliklerin de etkisiyle zayıf bir devlet olarak kalmıştır. Sırbistan Kosova'yı egemen bir devlet olarak tanımamaktadır. Makedonya ise siyasi ve etnik anlamda kutuplaşmış bir durumda. Bu nedenle, 1999'da NATO'nun sona erdirdiği Kosova savaşından bu yana Balkanlar'da hiç savaş yaşanmasa da etnik gerginliklerin ve güç boşluklarının sebep olabileceği olası çatışma riskleri canlılığını hala korumaktadır. NATO'nun genişlemesini destekleyenlere göre, İttifak'ın bölgedeki konumunu güçlendirmesi bu risklerin ortaya çıkmasını engelleyebilir. Ayrıca, bu genişleme NATO üyeliğine aday olan diğer üç ülkeyi – Bosna-Hersek, Gürcistan ve Makedonya'yı (ileri dönemde Ukrayna da düşünülebilir) da üyelik için cesaretlendirmiş ve 2009 genişlemesinden sonra süren sessizlik döneminde NATO'nun “açık kapılarının” hala kapanmadığını bu ülkelere göstermiştir. NATO, Karadağ'ı bünyesine katarak aynı zamanda kendi öz güvenini de tazelemiştir. Atlantik Konseyi İcra Direktörü Damon Wilson “kurumunuza güvenmediğiniz takdirde büyümezsiniz” fikriyle bu genişlemenin İttifak'ın öz güvenini tazelemesi için ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir.[30]

III BÖLÜM: ÜYELİK EYLEMİ PLANINA KATILAN ÜLKELER

3.1. Ortaklıklar

Soğuk Savaş sonrası NATO Avrupa-Atlantik bölgesinde, işbirliği ve ortaklıklar kurmak adına yeni mekanizmalar yaratmıştır. İlk olarak, Aralık 1991'de Brüksel'de ittifakın Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yeni ilişkiler kurması ve ortak çıkarlarda buluşması için siyasi müzakere ortamı yaratan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) kurulması kararlaştırılmıştır. Bu yeni kurum çok taraflı müzakere ve ortak diyalog ortamı kurmak için yaratılmıştır. Fakat ilerleyen dönemde NATO bu ülkelerle bireysel ilişkiler kurmayı amaçlamıştır.[86] NATO'nun bu hedefi, 1994 yılında üye olmayan ülkelerle düzenli ilişkiler oluşturmak adına BİO programının da kurulmasına öncülük etmiştir. Ayrıca bu adım daha sonra kurulacak olan Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi'nin (AAOK) oluşumuna ön ayak olmuştur. 1997 yılında KAİK'in yerini alan AAOK'un kurulması ittifakın bu tür ortaklık ilişkilerini daha ileri düzeyde oluşturma arzusunu ortaya koymuştur. AAOK hem BİO üyelerini hem de yerini aldığı KAİK üyelerini kapsamıştır.[110, s.61] Doğu Avrupa'da etkinliğini artırmak adına NATO, AAOK'a ilave olarak başka önemli adımlar da atmıştır. 2002'deki Prag Zirvesi'nde başlatılan Bireysel Ortaklık Eylem Planı (BOEP) bu adımlardan birisidir. Ayrıca 1997 yılında kurulmuş olan NATO-Ukrayna Komisyonu Ukrayna'yla NATO üyeleri arasında ilişkileri daha resmi bir düzene oturtmuş ve özel ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamıştır. 2008 yılında Gürcistan'a yapılan Rus müdahalesi sonrası bu ülke ile de ilişkilerin gelişmesi adına NATO-Gürcistan Komisyonu kurulmuştur.[25, s.3]

1997 yılında NATO-Rusya Komisyonu kurulmuş olsa da, bu komisyon diğer ortaklıklara nazaran daha farklı amaçlara hizmet etmiştir. Çünkü NATO'yu önemli kılan unsurlardan birisi de Rusya'nın Avrupa'daki jeopolitik tutkularını dizginlemesi olmuştur. ABD, Avrupa üzerindeki etkinlik alanını NATO'nun Rusya'ya doğru genişlemesi aracılığıyla güçlendirmeye çalışmıştır. Fakat Rusya'yla NATO arasında belli bir ilişki çerçevesinin oluşması, ittifakla ortaklık ilişkileri dahi olmayan Çin ve

İran gibi Asya'nın güçlü ülkelerine karşı Rusya'nın küresel işbirliğini kazamak için de kullanılmıştır.[104, ss.11-12]

1994 yılında kurulan Akdeniz Diyalogu ve 2004 yılında İstanbul Zirvesi'nde kurulan İstanbul İşbirliği Girişimi (İİG), Büyük Ortadoğu bölgesindeki ülkelerle NATO üyeleri arasındaki ilişkilerin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. NATO ile Batı Pasifik bölgesindeki farklı ülkeler arasında ise ortaklık kurulması amacıyla ilk kez 2006 yılındaki Riga Zirvesi'nde önemli adımlar atılmıştır. Bu gibi adımlarla NATO'nun yalnızca Avrupa-Atlantik bölgesinde değil tüm ülkelerle ortaklıklar kurmayı amaçladığı ortaya konmuştur. Günümüzde NATO "Dünyanın Farklı Yerlerindeki Ortaklar" adıyla Irak, Afganistan, Pakistan, Güney Kore, Kolombiya, Moğolistan, Japonya, Yeni Zelanda ve Avusturalya gibi dünyanın farklı bölgelerinden ülkelerle ortaklık ilişkileri geliştirmiştir. Dünya'nın bir çok kısmına nüfuz edebilecek güce erişen NATO, böylece Soğuk Savaş sonrasında gerçekleştirdiği zirvelerde yeni tehdit ve risklere karşı dünyada güvenliği sağlamayı kendine görev edinmiştir.[25, s.4]

3.1.1. Barış İçin Ortaklık

BİO, Avrupa-Atlantik bölgesinin ortak ülkeleri ile NATO arasında pratik bir işbirliği alanı oluşturmaktadır. Bu program ortakların NATO ile daha yakın ilişkiler kurmalarına ve işbirliği için kendi önceliklerini seçmelerine izin vermektedir. BİO, bu programa üye olan ülkeleri ne tam anlamıyla NATO'nun içine almakta, ne de dışında bırakmaktadır. BİO'nun amacı, demokratik ilkelere bağlılık temelinde istikrarı artırmak, barışa yönelik tehditleri azaltmak, NATO ile üye olmayan ülkeler arasında ve de Avrupa-Atlantik bölgesinde güvenlik ilişkilerini güçlendirmektir. Kuruluşundan bu yana katılımcıların NATO ile bireysel bir ilişki kurmalarına, kendi işbirliği için önceliklerini seçmelerine ve ilerleme seviyesine ve hızına odaklanmalarına olumlu katkılar sağlamıştır. BİO programı kapsamında sunulan etkinlikler, NATO faaliyetlerinin neredeyse her alanına dokunmaktadır.[86]

Günümüzde BİO programına 21 ülke dahildir. Azerbaycan da bu ülkeler arasında yerini almaktadır. Diğer katılımcı ülkeler ise Ermenistan, Avusturya, Bosna Hersek, Beyaz Rusya, Finlanda, Gürcistan, İrlanda, Kazakistan, Kırgızistan, Malta, Moldova, Rusya, Sırbistan, İsveç, İsviçre, Tacikistan, Makedonya, Türkmenistan, Ukrayna ve Özbekistandır. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası NATO'nun genişlemesi sonucu İttifak'a katılan 13 ülkenin hepsi zamanında BİO üyesi olmuştur. Bu durum NATO'nun genişleme stratejisi için BİO programının önemini ortaya koymaktadır. BİO programı ayrıca üye olmayan ülkelere NATO'ya alternatif olarak sunulan güvenlik yapılanmalarının cazibesini de sınırlı tutmuştur.[86]

BİO ülkeleri NATO'nun belirli zamanlarda düzenlemiş olduğu barışı koruma operasyonlarına da katılmışlardır. Bunun ilk örneği Bosna Savaşı'nda yaşanmıştır. 1999 yılında Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'ne ait bir birlik de Kosova Uluslararası Barış Gücü'ne katılmıştır. Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, BİO programı sayesinde bir yandan NATO (ve özel olarak ABD) kendisiyle uyum içinde çalışabilecek ve askeri operasyonlarda yer alabilecek bir ülkeler havuzu oluşturmakta, diğer yandan da ortak ülkeler kendi askeri modernizasyon hedeflerini gerçekleştirebilmektedir.[105, s.22]

BİO'nun 20. yıldönümünde NATO Genel Sekreteri bu programın Avrupa-Atlantik bölgesindeki barış ve istikrara başarılı bir şekilde katkıda bulunduğunu ve güvenliği korumak için yapılan çalışmalara BİO üyesi ülkelerin aktif şekilde katıldığını belirtmiştir.[92] 2016 yılında düzenlenen Varşova Zirvesi'nde müttefikler NATO toprakları dışında da istikrar ve güvenliğe katkıda bulunarak NATO ortaklıklarına daha stratejik, daha tutarlı ve daha etkili bir yaklaşım ortaya koyacaklarını belirtmişlerdir.[86]

Bazı BİO ülkeleri, NATO ile işbirliğini derinleştirip Bireysel Ortaklık Eylem Planları'na da üye olmayı tercih etmektedirler. İki yıllık bir temelde geliştirilen bu planlar, ortak ülkenin ittifak ile etkileşime girdiği çeşitli işbirliği mekanizmalarını bir araya getirerek, iç reform çabalarını daha iyi desteklemek için faaliyetlerin odağını keskinleştirecek şekilde tasarlanmıştır. Bireysel Ortaklık Eylem Planları 2002 yılındaki

Prag Zirvesi'nde başlatılmış ve ilk üyesi 2004 yılında Gürcistan olmuş, fakat üyelik hedeflerini takip ettiği için belli bir süreçten sonra programdan çekilmiştir. Azerbaycan'ın üye olduğu BOEP'a halihazırda Ermenistan, Kazakistan, Moldova ve Bosna-Hersek de üye olmaktadır.[64]

3.1.2. Akdeniz Diyalogu

NATO'nun Akdeniz Diyalogu, 1994'te Kuzey Atlantik Konseyi tarafından başlatılmıştır. Şu anda Akdeniz bölgesi olmak üzere yedi NATO üyesi olmayan ülkeyi içermektedir: Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Moritanya, Fas ve Tunus. Diyalog, İttifak'ın Avrupa'daki güvenliğin Akdeniz'deki güvenlik ve istikrarla yakından ilgili olduğu görüşünü yansıtıyor. Akdeniz Diyalogu NATO'nun Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamına uyumunun ve ittifakın sosyal yardım ve işbirliği politikasının önemli bir bileşeninin ayrılmaz bir parçasıdır. Akdeniz Diyalogu'nun genel amacı bölgesel güvenliğe ve istikrara katkıda bulunmak, karşılıklı anlayış sağlamak ve Diyalog ülkeleri arasında NATO ile ilgili herhangi bir yanlış anlamının karşısını almak olmaktadır.[76]

Haziran 2004'te İstanbul'da düzenlenen zirve görüşünde Akdeniz Diyalogu'nun içeriği ve kapsamı genişletilmiş ve programa dahil olan ülkelerin NATO'yla yapabilecekleri işbirliği alanlarının sayısı artırılmıştır. Kasım 2010'daki Lizbon zirvesinde ise Akdeniz Diyalogu'nun NATO'nun en önemli ortaklık mekanizmalarından birisi olduğunun altı bir kez daha çizilmiştir. Günümüzde NATO ile Akdeniz Diyalogu ülkeleri arasında 30'dan fazla alanda yılda en az 700 civarında etkinlik düzenlenmektedir.[105]

2010 yılında Lizbon Zirvesi'nde kabul edilen yeni Stratejik Konsept'de, ittifakın özellikle, Akdeniz'in tüm ülkeleriyle dostça ve işbirlikçi ilişkilerin geliştirilmesine sıkı sıkıya bağlı olduğu ve ileriki yıllarda Akdeniz Diyalogu'nu daha da geliştirmeyi amaçladığı belirtilmiştir. Stratejik Konsept'le birlikte, Akdeniz Diyalogu'nun mevcut üyeleriyle işbirliğini derinleştirmesi ve bölgenin diğer ülkelerinin Akdeniz Diyalogu'na dahil olması hedeflenmiştir.[58, ss.31-32]

NATO'nun Akdeniz Diyalogu sayesinde elde ettiği önemli kazanımlardan birisi örgütün yalnızca Avrupa-Atlantik odaklı bir bölgesel örgütlenme olmadığını bir kez daha ortaya koyması olmuştur. Böylesi bir yaklaşım ittifakın küresel bir güvenlik örgütüne dönüşmeye başladığının işaretlerinden biri olarak kabul edilebilir.[45, s.130]

3.1.3. İstanbul İşbirliği Girişimi

İstanbul İşbirliği Girişimi (İİG) küresel ve bölgesel güvenliğe destek vermek amacıyla Orta Doğu'daki ülkelere güvenlik alanında NATO ile işbirliği ve ortaklık seçeneği sunmuştur. Haziran 2004'te NATO'nun İstanbul'daki zirve görüşünde başlatılan bu girişime şimdiyedek dört ülke katılmıştır: Bahreyn, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri. İİG özellikle güvenlik alanında ittifakın değerlerine uygun şekilde pratik işbirliğine odaklanmaktadır. Kapsayıcılık ilkesine dayanan bu girişim, terörle mücadele ve kitlesel imha silahlarının yaygınlaştırılmasının önlenmesi de dahil olmak üzere, amaç ve ilkelerine uygun olan Orta Doğu bölgesindeki tüm ilgili ülkelere açıktır. "Ayrımcılığın olmaması", "bireysel farklılaşma", "kapsayıcılık", "iki taraflı işbirliği ve etkileşim", "dayatmamacılık", "tamamlayıcılık ve karşılıklı destekleme" ve "farklılık" hem Akdeniz Diyalogu'nun hem de İİG'nin temel prensipleridir.[67]

İİG, katılımcılarının değişik ilgi ve beklentilerine doğru ve hızlı sonuçlar üretecek biçimde esnek olmayı hedeflemiştir. Ayrıca NATO'nun buradaki düşüncesi birçok açıdan gelişmemiş bu bölge devletlerine katkıda bulunmak olmuştur. Bu yerlerde çalışmaları olan G-8 ve AB gibi diğer uluslararası aktörlerle rekabet etmek ya da bu örgütlerin üstlendikleri projeleri bozmak ya da yeniden yapmak gibi bir hedefleri bulunmamıştır. İİG, ortaklarına farklı bakışları içeren ve sübjektif talep ve beklentiler doğrultusunda koordine edilebilecek işbirliği olasılıkları da sunmaktadır.[108, s.152]

2010 yılının Lizbon Zirvesi'nde kabul edilen yeni Stratejik Konsept, işbirliklerinde güvenliği sağlamak ittifakın için üç temel görevinden biri olarak

tanımlanmıştır. Konsept’de İİG’ye de atıfta bulunulmuş ve Körfez bölgesinde barışa ve istikrara büyük önem verildiğinden İİG’deki ülkelerle işbirliğini güçlendirmeyin amaçlandığı ifade edilmiştir. Körfez bölgesindeki ortaklarla daha derin bir güvenlik ortaklığı geliştirmenin hedeflendiği ve İİG’de yeni ortakları ağırlamaya hazır oldukları belirtilmiştir.[67]

İİG, bugüne kadar hem politik hem de pratik boyutlarda gelişmiştir. Politik diyalog, üst düzey toplantılar aracılığıyla gelişmiştir. Pratik boyut ise ortaklık için açılan yeni araç ve faaliyetler ve de bu ülkelerin NATO liderliğindeki operasyonlara katkıları sayesinde güçlenmiştir. İİG üyeleri, güvenliği sağlamak amacıyla NATO liderliğindeki operasyonlara katkıda bulunmaya giderek daha fazla ilgi göstermektedirler. Birçok İİG ortağı Afganistan’daki NATO’nun ISAF operasyonuna aktif olarak katkıda bulunmuşlardır. Libya’da 2011 yılında başlatılan operasyona da Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri derhal hava varlığıyla katkıda bulunmuş ve operasyonun başarısında kilit rol oynamışlardır.[67]

Bireysel ve Ortaklık İşbirliği Programı, ilgili İİG ülkelerinin ve NATO’nun uygulamalı işbirliklerini daha ileriye dönük ve odaklanmış bir şekilde şekillendirmelerine olanak sağlamakta ve ilgili ülkelerin İttifak ile işbirliğinin kısa ve uzun vadeli hedeflerini ana hatlarıyla belirlemelerine olanak sağlamaktadır.[67]

3.2. Üyelik Eylemi Planı Programına Katılan Ülkeler ile İlişkiler

Nisan 1999’da İttifak’ın Washington Zirvesinde, NATO üyeliği hazırlıklarına katılmaya yardım eden ülkelere yardım amacıyla başlatılan Üyelik Eylem Planı (MAP), ittifaka katılmak isteyen ülkelerin bireysel ihtiyaçlarına yönelik tavsiye, yardım ve pratik destek veren NATO programıdır. MAP programı ilk başlarda Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti ile katılım müzakerelerinde yapılan teknik hatalardan öğrenilen dersleri pekiştirmek için tasarlanmıştır. MAP’e katılım, İttifak’ın gelecekteki üyeliğe ilişkin herhangi bir kararına tesir etmediği ittifak tarafından belirtilmektedir. MAP’e katılan ülkeler, ittifaka gelecekteki muhtemel üyelik için hazırladıkları yıllık ulusal programlarını sunmaktadırlar. Bu programlar politik,

ekonomik, savunma, kaynak, güvenlik ve yasal konuları kapsamaktadır. MAP süreci, aday ülkelerin programlarında kaydettiği ilerleme üzerinde odaklanıp tarafsız bir geri bildirim mekanizması sağlar. Bu, hem siyasi hem de teknik tavsiyelerin yanı sıra, yıllık bir ilerleme raporuna dayanarak ilerlemeyi değerlendirmek için Kuzey Atlantik Konseyi seviyesindeki tüm NATO üyeleri ve bireysel adaylar arasındaki yıllık toplantıları içerir. Kilit unsur, mutabık kalınan planlama hedeflerinin detaylandırılması ve gözden geçirilmesini içeren, adaylar için savunma planlama yaklaşımıdır. Yıl boyunca, çeşitli alanlarda NATO sivil ve askeri uzmanları ile toplantılar ve çalıştaylar, üyeliğe ilişkin tüm konuların tartışılmasına olanak tanımaktadır.[70] MAP, NATO'nun 10. maddesinin ve "Açık Kapı" politikasının hayata geçebilmesi için NATO'ya üye olmak isteyen adaylara yardımcı olmak amacıyla yaratılmıştır. MAP, üyeliğe giden "yol" konusunda adayların neyi başarması gerektiğini tanımlamak için 1995'te kamuoyuna sunulan NATO Genişleme Çalışması'na bakmak da önemlidir.[114, s.8]

MAP, Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya, 2009'da Arnavutluk, Hırvatistan ve Karadağ olmak üzere beşinci, altıncı ve son olarak yedinci genişleme evrelerinde NATO'ya katılan on ülkeye yardım etmiş ve onları üyelik için hazırlamıştır. Günümüzde ise MAP'in mevcut katılımcıları Bosna-Hersek ve Makedonya'dır.[70]

3.2.1. Bosna-Hersek

NATO, uluslararası toplumun Bosna-Hersek'teki (1992-1995) ihtilafa son verme çabalarını desteklemeye başladığından beri bu bölgede uzun vadeli barış ve istikrar inşa etmeye kararlı olmuştur. NATO, Dayton Barış Anlaşmasının (resmi olarak Bosna-Hersek'te Barış İçin Genel Çerçeve Anlaşması veya GFAP) uygulanmasına ve sağlanan barışın Aralık 1995'den Aralık 2004'e kadar dokuz yıllık bir süre boyunca barışı koruma harekâtları ile korunmasında kilit bir rol oynamıştır. Aralık 2004, GFAP'ın askeri açıdan birincil sorumluluğu Avrupa Birliği'ne devredilmiştir.[81]

BİO programına 2006 yılında Karadağ ile beraber katılan Bosna-Hersek, Mayıs 2007'den bu yana da BİO Planlama ve Gözden Geçirme Süreci'ne (PARP) katılmaktadır. BİO Planlama ve Gözden Geçirme Süreci çokuluslu eğitim ve İttifak'ın gücünü ve yeteneklerini tanımlamak için yapılandırılmış bir temel sağlamaktır. Aynı zamanda savunma ve askeri reform ilerlemesini yönlendirmek ve ölçmek için kullanılan başlıca mekanizma olarak hizmet etmektedir. Ayrıca MAP'e katılmak isteyen ülkeler BİO Planlama ve Gözden Geçirme Süreci'ne ön şart olarak katılmalıdırlar.[81]

Nisan 2008'de Bosna-Hersek tam üyelik istemesi sonucunda NATO tarafından siyasi, askeri, ekonomik ve güvenlik konularında Yoğunlaştırılmış Diyalog'a başlamak üzere davet edilmiştir. Bu olaydan bir kaç ay sonra ise Eylül 2008'de Bireysel Ortaklık Eylemi Planı'na kabul edilmiştir. Bosna-Hersek 22 Nisan 2010 tarihinden itibaren ise MAP üyesi olmaktadır.[81] Her ne kadar Bosna-Hersek hükümeti MAP'e katılım için başvurma konusunda oybirliği sağlamışsa da, müttefiklerin MAP'le ilgili belirlemiş olduğu şartlar henüz tam anlamıyla yerine getirilememiştir. Bu nedenle MAP uygulamaları Bosna-Hersek için henüz hayata geçirilememektedir. Müttefiklerin özellikle, ülkedeki tüm taşınmaz askeri mülkiyetlerinin otonom yapılardan alınıp ülkenin savunma bakanlığı tarafından kullanılmak üzere devlet mülkiyeti olarak kaydedilmesi talebi tam anlamıyla yerine getirilmemiştir. Bu sebeple Bosna-Hersek MAP'e üye olarak gösterilse de MAP'in taleplerine tam anlamıyla uygun olmamaktadır. Bosna-Hersek'in, NATO ve AB üyeliği hedeflerini yerine getirmesi ve iyi işleyen bağımsız bir demokratik devlet haline gelmesi için savunma reformlarını devam etmesi gerektiğine NATO tarafından vurgu yapılmıştır. Savunma ve güvenlik sektöründeki reformlar NATO ile işbirliğinin temel unsurlarıdır.[2]

NATO'nun Şikago'da gerçekleşen zirvesinde Bosna-Hersek'in üyelik hedeflerinin desteklenmeye devam edildiği bildirilmiştir. Bosna-Hersek'de 2012 yılında Bakanlar Kurulu'nun kurulmasının ve taşınmaz askeri mülkiyetlerin devlet mülkiyeti olarak tescili yönünde atılan önemli adımların ittifak tarafından memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir. Bu gelişmelerin Bosna-Hersek'teki reform

sürecini ilerletmek için siyasi iradenin bir işareti olduğuna vurgu yapılmış ve ülkedeki politik aktörler, Avrupa-Atlantik entegrasyonunu gerekli reformları daha hızlı şekilde uygulayarak yapıcı bir şekilde çalışmaya devam etmeye teşvik edilmiştir. 2010 yılı sonrasında savunma ve devlet mülkiyeti üzerine yapılan siyasi anlaşmalar, Bosna-Hersek'in MAP sürecine tam anlamıyla katılımı için atılmış önemli adımlar olarak nitelendirilmiştir. NATO'nun yapılan anlaşmaları ve reformları takip edeceğine ve destekleyeceğine de zirve deklarasyonunda vurgu yapılmıştır.[60]

Şubat 2013'de dönemin NATO Genel Sekreteri Andres Fogh Rasmussen Bosna-Hersek'i ziyaret etmiş ve MAP'in uygulanmaya başlaması için tek şartın taşınmaz askeri mülkiyetlerin otonom yapılardan alınması gerektiğini bir kez daha vurgulamıştır.[81]

2016 yılında gerçekleşen Varşova Zirvesi'nde de Şikago Zirvesi'ndeki gibi Bosna-Hersek'in kaydettiği ilerlemeler takdir edilmiş ve üyeliğe hazırlanması için gerekli reformları ve kararları uygulamaya devam etmeleri gerektiği bir kez daha belirtilmiştir.[98]

Günümüzde Bosna-Hersek Afganistan'da NATO önderliğinde yürütülen misyonu aktif olarak desteklemekte ve diğer bir çok alanda müttefikler ve diğer ortak ülkelerle birlikte çalışmaktadır. İşbirliğini kolaylaştırmak için Bosna-Hersek'in NATO Karargahı'nda bir diplomatik misyonunun yanı sıra, SHAPE'de bir irtibat bürosu bulunmaktadır.[81]

3.2.2. Makedonya

NATO'ya katılmak isteyen diğer Balkan ülkesi Makedonya'nın NATO ile ilişkileri Bosna-Hersek'e nispeten daha eski dönemlere dayanmaktadır. BİO programına 1995 yılında katılmış olan Makedonya, bir yıl sonrasında BİO'nun "Rescuer" adlı eğitim tatbikatlarına da ev sahipliği yapmaya başlamıştır.[83]

Makedonya Cumhuriyeti, 1999 yılında Kosova'da NATO tarafından yönetilen istikrara kavuşma faaliyetlerinin desteklenmesinde kilit bir ortak olmuş ve

NATO'nun çatışmanın yayılmasını durdurmak ve Kosova Gücüne (KFOR) lojistik destek sağlamak için ülkeye NATO güçleri yerleştirilmiştir.[83]

Günümüzde MAP'taki mevcut katılımcılarından biri olan Makedonya 1999 yılından bu yana hem MAP üyesi olmuş, hem de BİO'nun Planlama ve Gözden Geçirme Sürecine katılmıştır.[83] NATO'nun MAP programına katılmasından bu yana, Makedonya'nın çabaları, NATO'ya üyelik lehine güçlü bir yerli çoğunluk (tahminen yüzde 90) tarafından desteklenmiştir. MAP süreci kapsamında danışma mekanizmasının yanı sıra Makedonya, Üsküp'te NATO'nun ittifaka bağlı Balkan operasyonlarına destek ve askeri reformlar konusunda tavsiyelerde bulunan bir irtibat bürosuna ev sahipliği yapıyor. Makedonya'nın 9. MAP görüşmeleri ile ilgili ilerleme raporunu gözden geçiren NATO temsilcileri, Ocak 2008 toplantısında, Makedonya'nın siyasi, ekonomik ve askeri reformları uygulamadaki ilerleyişine övgüde bulunmuş, ancak "daha fazla katedilecek yol olduğunu" kaydetmişlerdir.[gruev32] Makedonya'nın NATO'ya üyelikle ilgili karşısında duran en önemli sorunlardan birisi de politik reformlar olmuştur. NATO, Makedonya'daki reform önceliklerini "demokratik standartları karşılama, yolsuzluğu ve organize suç azaltma, yargı reformu, kamu yönetimini iyileştirme ve iyi komşuluk ilişkilerini destekleme" çabalarını içerecek şekilde belirlemiştir. 2007'nin büyük bir bölümünde, Makedonya'da siyasi partiler arasındaki fikir ayrılıkları parlamentoda politik reformların iletmesi ile ilgili tıkanmalara neden olmuştur.[31, s.33]

Bükreş'de düzenlenen zirve görüşmesinde Yunanistan Makedonya'ya isim sorunu nedeniyle üyelik daveti gönderilmesini engellemiştir. 2008 Bükreş Zirvesi deklarasyonunda, müttefikler Makedonya'yı, ülkenin adıyla ilgili olarak kabul edilebilir bir çözüm bulununca, katılım müzakerelerine davet edeceklerini beyan etmişlerdir.[59] Makedonya heyeti konuyla ilgili derin hayal kırıklıklarını ifade etmek için zirveyi erken terk etmiştir.[31, s.36]

Makedonya'nın isim problemi Yunanistan'la aralarındaki anlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Öyle ki, Yunanistan Makedonya'yı anayasal ismiyle (Makedonya Cumhuriyeti) tanımamaktadır. Buna gerekçe olarak ise Yunanistan'ın

sınırları içinde “Makedonya” adında bir bölgenin bulunması gösterilmiştir. Yunansitan’da bu ülkenin isminin değiştirilmesinin talep edilmesine karşın ise başta Türkiye olmak üzere bazı ülkeler Makedonya’yı anayasal ismiyle tanımaktadır. Günümüzde Makedonya’nın NATO üyesi olamamasının başlıca nedenlerinden birisi isim sorunu olarak kalmaktadır.[4] NATO’nun “açık kapı” politikasına ilişkin Aralık 2015’de müttefik dışişleri bakanları düzeyinde yapılmış bir toplantı sonrasında Makedonya ile ilgili Bükreş Zirvesi’nde alınan kararlar yinelenmiş ve ülke, Yunanistan ile isim sorununu kabul edilebilir bir çözüm bulmaya çağırılmıştır.[59]

Makedonya’nın reform çabalarını memnuniyetle karşılayan NATO dışişleri bakanları, ülkenin NATO ile olan işbirliğini Bireysel Ortaklık Eylem Planı (BOEP) düzeyinde yürütmektedir. İlk BOEP, ittifak ile Eylül 2008’de, güncellenmiş yeni hali ise Eylül 2014’te kabul edilmiştir. Bu planlar, ülkenin İttifakla etkileşime girdiği çeşitli işbirliği mekanizmalarını bir araya getirmek ve daha iyi destek için faaliyetlerin odağını kesinleştirmek için tasarlanmıştır.[83]

Makedonya, geniş çaplı savunma reformlarını uygulama, bölgesel olarak güvenlik işbirliğini ilerletme ve küresel misyonlara katkıda bulunma konusunda kapsamlı bir geçmişe sahiptir. Makedonya Cumhuriyeti Ordusu, çizilen bir komuta yapısı altında daha küçük, ancak tamamen profesyonel bir güce yönelik büyük bir yeniden yapılanma çalışması yürütmüştür.[31, s.34] NATO’nun Makedonya ile olan işbirliğinin önemli bir odak noktası, ülkenin askeri kuvvetlerinin özellikle barış gücü ve kriz yönetimi operasyonlarında, NATO ülkelerinden ve diğer ortaklardan gelen güçlerle birlikte çalışabilme yeteneğini geliştirmesi olmuştur. BİO programı çerçevesinde ortak planlama, eğitim ve askeri tatbikata katılım bu açıdan önemli olmuştur. Ayrıca, 2013 yılında, Üsküp’teki ülkenin Halkla İlişkiler Bölge Merkezi, Müttefiklere ve ortaklara faaliyetlerini açan bir Ortaklık Eğitimi ve Eğitim Merkezi olarak kabul edilmiştir.[83]

Makedonya, Afganistan’da NATO liderliğindeki Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü’nün (ISAF) 2002’den 2014 sonuna kadar desteklenmesi için askeri birlikler oluşturmuştur. ISAF’ın 2014 yılındaki operasyonunun tamamlanmasının

ardından, ülke şu anda Afgan güvenlik güçlerinin eğitime, askeri tavsiyeler verilmesine yardımcı olmaktadır.[83]

3.3. NATO-Rusya İlişkileri

Doğu Bloğu'nun çöküşü sonrası Rusya için buhranlı bir dönem başlamıştır. Rusya SSCB'nin dağılmasıyla ulusal kimliğini, dünyadaki rolünü ve buna bağlı olarak dış politikasını yeniden tanımlamak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Rusya iç sorunlarla uğraşmalı olmuş ve dış dünyayla ilgisini temelde eski Sovyet ülkeleri ve sınır komşuları ile sınırlı tutmuştur. Bu da NATO'nun Rusya engeline takılmaksızın bölgede önemli ilerlemeler kaydetmesine ve genişleme planlarını daha rahat uygulamasına olanak sağlamıştır.[51, s.176]

NATO-Rusya ilişkileri 1990'lı yılların ilk yarısında gelişmeye başlamıştır. Rusya 1995 yılında desteklememesine rağmen BİO programına katılmayı kabul etmiştir. Fakat ilişkilerin özel boyuta taşınması talebinde de bulunmuştur. NATO-Rusya ilişkileri 1997 yılında kabul edilen Kurucu Senet ile resmiyet kazanmıştır.[merve irem 1456] Fakat 1999 yılında hem NATO'nun genişlemesi hem de ittifakın Kosova'da Sırp'lara yönelik gerçekleştirdiği askeri müdahale nedeniyle ilişkiler bir müddet askıya alınmıştır. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi Rusya'da NATO'dan kaynaklanabilecek tehdit algılamalarının artmasına neden olmuştur.[125, s.1458]

Kosova krizi nedeniyle dondurulan ilişkilerin canlandırılması yönünde ilk adım NATO Genel Sekreteri'nin 16 Şubat 2000'de Rusya'ya ziyaret ile atılmıştır. 11 Eylül 2001 yılında ABD'ye karşı yapılan terör saldırıları sonrası ise ilişkiler yeniden canlanmıştır. Bu dönemde Rusya ve ABD terörizmle savaş konusunda ortak hareket etmeye başlamış ve bu iyimser atmosfer eşliğinde NATO ikinci genişleme sürecine de girmiştir. Tıpkı birinci genişlemede olduğu gibi bu durum Rusya tarafından tepki ile karşılanmıştır. Rusya'nın "arka bahçesi" olarak nitelendirilen bir bölgede NATO'nun varlığı Rusya'nın güvenlik politikalarına aykırı bulunmuştur.[51, s.176]

Rusya Başkanı Putin göreve başladıktan sonra, ilk aşamada Rusya'nın NATO'ya yaklaşımının daha ılımlı bir ton kazanmaya başladığı gözlemlenmiştir. Rusya, NATO'nun genişlemesine muhalefetini sürdürmekle birlikte, özellikle üst düzey temaslarda işbirliğine daha yakın bir yaklaşım benimsemiştir.[51, s.183] Hatta ilk dönemlerde Putin NATO'nun genişlemesini büyük bir problem olarak görmeyen bir tavır sergilemiştir. Putin Başkanlığının erken dönemlerinde Rusya'yı Batı için vazgeçilmez bir ortak haline getirme stratejisinin bir parçası olarak NATO'nun Rusya'nın güvenliği üzerindeki etkisinin azalmasını istememiştir. Fakat NATO'nun Rusya'nın sınırlarına doğru genişleme stratejisini devam ettirmesi ve Gürcistan, Ukrayna ve Moldova gibi ülkeleri de bünyesine katma planı zamanla Rusya-NATO ilişkilerini yıpratmış ve Rus korkularının yeniden canlanmasına ve Rusya'nın NATO'yu sınırlamak için hamleler yapmasına neden olmuştur.[55, s.152]

Putin'in iktidara geldikten sonra Rusya'nın güçlenmeye başlaması, bölgesel güç olarak ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Artan enerji fiyatlarının da etkisiyle önemli bir ekonomik ilerleme sağlayan Rusya, enerji kaynaklarının kullanımı, fiyatlandırılması ve dağıtımını bir dış politika aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Ocak 2006'da Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizi buna iyi bir örnektir. Ekonomik alanda iyileşme, zamanla Rusya'nın NATO ile ilişkilerini de etkilemiştir. Rusya NATO'yu ABD'nin Avrupa'daki çıkarlarını koruyan bir örgüt olarak değerlendirmiş ve yakın çevresindeki faaliyetlerinden çoğu zaman rahatsızlık duymuştur. Rusya'nın NATO'ya yönelik endişelerini, bu örgütün Avrasya enerji kaynaklarına ilişkin politikaları, özellikle ABD'nin izlediği Büyük Ortadoğu Projesi ve Karadeniz Havzasındaki yeni arayışları ile Avrasya bölgesinde yaşanan “renkli devrimler” olarak sıralayabiliriz.[51, ss.176-177]

BDT ülkelerinde yaşanan “renkli devrimler” Rusya'yı her zaman endişelendirmiştir. Gürcistan, Ukrayna, Kırgızistan, Moldova ve Özbekistan'da Rusya yanlısı yönetimlere karşı iktidar değişimi girişimleri, Gürcistan ve Moldova dışında başarısız olmuşlardır. Rusya Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO'ya girmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Rusya, NATO'nun genişlemesi vasıtasıyla ABD ile

müttefiklerinin Avrasya'nın içlerine kadar nüfuzlarını genişletmelerinden ciddi tedirginlik duymaktadır.[51, s.180]

Rusya-NATO Kurucu Senedi ve NATO-Rusya Daimi Ortaklık Konseyi, NATO'nun genişleme sürecinde Rusya ile sürekli danışma halinde olma ihtiyacından doğmuştur. Bu düşünce ile Aralık 1996'da NATO'nun Moskova'ya bir güvenlik ortaklığı kurmak için müzakere teklifi, Mayıs 1997'de Paris'te NATO ile Moskova arasında "Rusya ile NATO Arasındaki Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve Güvenlik Üzerine Kurucu Senedi"nin imzalanması ve NATO-Rusya Daimi Ortaklık Konseyi'nin kurulması ile sonuçlanmıştır. Bu belgeler genişlemeye ilişkin sorunları tamamen çözmeseyse de, Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin Batı ittifakına katılması için zemin hazırlamıştır. DOK, yararlı çalışmalar yapmış ve NATO ile RF arasında istikrarlı ve kalıcı bir işbirliği ilişkisi tesis edilmesini sağlamıştır. DOK'un faaliyetleri Kosova krizi ve Çeçenistan'a yönelik Rus politikalarından olumsuz yönde etkilenmiştir.[51, s.183]

2001 yılında Rusya'yla yapılan müzakereler sonucunda, yeni bir konsey kurulmasına (NATO-Russia Council) karar verilmiş, 28 Mayıs 2002'de Roma'da yapılan zirve sonucunda ise resmen kurulmuştur. NATO-Rusya Konseyi'nin çalışmalarında, Avrupa-Atlantik bölgelerindeki güvenlik konularına ilişkin diyalog ve pratik işbirliği iki temel unsuru teşkil etmiştir. NATO-Rusya Konseyi, ortaklık için uygun bir mekanizma olmakta başarısız olan Daimi Ortaklık Konseyi'nin yerini almıştır.[16, s.114] Konsey yapısının bir parçası olan Rusya'nın burada büyükelçi düzeyinde bir daimi temsilci bulundurması gerekmiştir. Bu da NATO ve Rusya'nın en üst düzeydeki politik konuları Konsey aracılığı ile tartışabilmelerine olanak sağlamıştır.[46, s.38]

Nisan 2005'de Rusya BİO Kuvvetlerinin Statüsü Anlaşmasını (BİO SOFA) imzalayarak askeri işbirliğinin geliştirilmesi yönünde bir adım atmıştır. 28 Nisan 2006 tarihinde Sofya'da yapılan bir NATO toplantısında Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, NATO'nun Doğu'ya doğru genişlemesinin Rusya'da yarattığı endişeleri bir kez daha dile getirmiştir.[51, s.184]

2-4 Nisan 2008'de Bükreş'te yapılan NATO Zirvesi sırasında yapılan, Putin'in de katıldığı NATO-Rusya Konseyi oturumunda ABD'nin ısrarında rağmen Ukrayna ve Gürcistan'ın MAP'e dahil edilmemesi, Rusya'yı rahatlatmıştır.[51, s.185] Bükreş'te düzenlenen zirvede NATO Gürcistan ve Ukrayna'ya MAP programına katılmayı teklif etmemeyi kararlaştırmıştır. Rusya'nın iki ülkenin nihai üyeliğine itiraz etmesi, Gürcistan'daki iç ayrılıkçı çatışmalar ve Ukrayna'daki müttefik üyeliğe karşı kamu muhalefeti, iki hükümetin MAP'e girememesine yol açan faktörler arasında olmuştur. İleriki bir genişleme turunda aday ülkeler için enerji güvenliğinin de önemli bir sorun olabileceğinin üzerinde durulmuştur. Bush Yönetimi Gürcistan ve Ukrayna için MAP'ı desteklemiş, ancak bir takım müttefikler bu fikre karşı çıkmışlardır. Senato ve Meclis, NATO'nun Gürcistan ve Ukrayna'nın birlikte MAP'e girmesi çağrısında bulunan 110'cu Kongre'nin ikinci oturumunda kararlar almıştır.[31, s.15]

Rusya'nın, MAP için Ukrayna ve Gürcistan'ın adaylıklarına çok sert şekilde karşı çıkmıştır. Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'a birkaç kez NATO üyeliğinin gündeme gelmesi nedeniyle doğal gaz tedarikini azaltmıştır. NATO, Bükreş Zirvesinde enerji güvenliğini ele almış ve bazı Avrupa hükümetleri, ittifakın önce Gürcistan ve Ukrayna gibi enerji politikalarına karşı savunmasız olan devletlere yaklaşımadan önce enerji kesintilerine nasıl cevap verileceği konusunda anlaşmaya varmaları gerektiğine inandıklarını belirtmişlerdir. Bu tartışma, iki ülkenin zirvede MAP'e katılamamasında etkili olmuştur.[31, s.23]

5 Mart 2009'da NATO dışişleri bakanları toplantısında, Rusya ile ilişkilerin NATO-Rusya Konseyi aracılığıyla yeniden canlandırılması kararlaştırılmıştır. Bu kararın altında yatan sebeplerin başında ise özellikle terörizm, korsanlık, uyuşturucu trafiği, silah kaçakçılığı gibi yeni tehditlerle mücadele konusunda Rusya'ya duyulan ihtiyaç olmuştur. Haziran 2009'da, Rusya temsilcisi Sergey Lavrov NATO-Rusya Konseyi oturumuna katılmış ve askeri işbirliğinin yeniden canlandırılması kararlaştırılmıştır. Bunu takiben özellikle ABD ve NATO tarafından, Rusya ile ilişkileri canlandırmak adına 2009 yazından sonra önemli adımlar atıldığını

görmekteyiz. Bu adımlardan ilki ABD Başkanı Obama'nın Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ne kurulması planlanan füze kalkanlarından vazgeçmesi olmuştur. Bu olumlu havanın geri planında ise halen üstesinden gelinmesi gereken fikir ayrılıkları olmuştur. Zira bunların en başında Balistik Füze Kalkanı gelmekteydi. Her ne kadar NATO, kurulması hedeflenen füze kalkanı için doğrudan bir hedef ya da tehdit tanımlaması yapmamış olsa da, Rusya tarafından böyle görülmemiştir. NATO-Rusya arasında uzlaşma sağlanamayan bir diğer husus ise Rusya'nın Kosova'yı tanımamış olması ve halen Sırbistan'a tam destek veriyor olmasıydı. Rusya ayrıca NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan'a yönelik açık kapı politikasından rahatsızlık duymakta ve bunun yerine Avrupa Güvenlik Anlaşması yapılmasını önermekteydi. NATO'nun genişlemesinde gerçekten de bir işgal niyeti olmasa da, Ruslar NATO'nun her bir genişleme sürecini kendi güvenliklerine, egemenliklerine ve çıkarlarına bir tehdit olarak algılamışlardır.[16, s.112]

3.3.1. Gürcistan Faktörü

Gürcistan 1994 yılında NATO'nun BİO programına katılmıştır. Kasım 2002'de Prag'da yapılan NATO Zirvesi'nde Gürcistan, NATO üyeliğine kabul edilme isteğini belirtmiş ve birlikte çalışabilirliği ve askeri kuvvetlerinin kabiliyetini arttırmak için Bireysel Ortaklık Eylem Planı (BOEP) aracılığıyla NATO ile ilişkileri yoğunlaştırmaya karar vermiştir. 2003'ün sonlarında Gürcistan'da "gül devrimi"nden sonra, yeni bir reformist hükümet iktidara gelmiştir. Gürcistan, NATO ve Avrupa Birliği'nin de dahil olduğu Batı kurumları ile bütünleşmeye öncelik vermiştir. 2003 sonlarında yapılan cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası sırasında, aday Mikheil Saakashvili NATO üyeliğine yönelik bir çalışma sözü içeren bir platform üzerinde çalışmıştır. Gürcistan 1999'da Kosova'da NATO güçlerine yardım etmek için asker göndermeye ve 2001'de çok uluslu BİO askeri eğitim tatbikatlarına ev sahipliği yapmaya başlamış ve kısa bir süre sonra Afganistan'da ISAF'a yardımcı olmak için asker göndermeye söz vermiştir. 2004 sonlarında Gürcistan, İttifakın savunma teşkilatı ve politika reformları ve siyasi reformlar da dahil olmak üzere iç reformlar

konusunda daha fazla yardım etmesini sağlayan BOEP'e üye olmuştur. Kapsamlı bir kamuoyu tartışmasından sonra, Gürcistan hükümeti 2005'in sonlarında ülkenin BOEP tarafından özetlenen reformları gerçekleştirmesini taahhüt eden bir ulusal güvenlik konseptini onaylamıştır.[101, s.125]

Gürcistan söz konusu olduğunda, Rus seçkinler, Cumhurbaşkanı Saakaşvili'nin NATO'ya katılma planlarını kınasalar da, çoğunlukla Gürcistan'ın üyelik şansının ciddi olarak dikkate alınmayacak kadar uzak görüldüğünden pek rahatsız olmamışlardır. Gürcistan Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili'nin, NATO'ya erken katılım isteğini dile getirdiği bir röportajda, “bugün ülkemizin güvenliğinin tek garantörü ABD ve Batı ülkeleridir” şeklinde bir açıklama yapmıştır. 2004 yılının ikinci yarısında NATO, Gürcistan ile işbirliğini artırmaya başladığında Rus seçkinleri bu durumdan rahatsız olmaya başlamışlardır. NATO'nun Kafkasya ve Orta Asya özel temsilcisi Robert Simons, Nisan ayında Tiflis'i ziyaret ettiğinde, Gürcistan'ın sadece ilk adımları attığını söyleyerek bu ülkenin onda büyük umutlar uyandırdığını belirtmiştir.[21, ss.60-62]

BOEP'in 2005-2006 yıllarını kapsayan ilk iki yıllık döneminde Gürcistan, genellikle tatmin edici reform öncelikleri ile ittifakın takdirini kazanmıştır. Bunun sonucunda Gürcistan 2006 yılında, NATO'nun teklifi ile genişleme için gereken bir sonraki aşamaya “Yoğunlaştırılmış Diyalog” aşamasına geçiş yapmıştır. NATO Gürcistan'ın 2007-2008 yıllarını kapsayan BOEP hedefleri üzerindeki ilerleyişinin olumlu şekilde gerçekleştiğini değerlendirmiştir. NATO Genel Sekreteri Jaap de Hoop Scheffer ile 14 Şubat 2008 tarihinde yaptığı toplantıda, Gürcistan'ın NATO misyonu başkanı, Cumhurbaşkanı Saakaşvili'nin Genel Sekretere yaklaşmakta olan NATO zirvesinde Gürcistan'ı MAP'a katılmaya davet etmesini istediği notu vermiştir.[101, s.126] Gürcistan'ın Rusya ile olan olumsuz ilişkilerini müttefikler, Gürcistan'ın MAP için müzakerelerinde göz önünde bulundurmıştır. Bununla birlikte, ilke olarak ittifak üyeliği tüm Avrupalı adaylara açıktır ve tüm müttefikler, Rusya'nın Gürcistan'a üyelik sunma kararında “veto” hakkına sahip olmayacağını belirtmiştir.[31, s.40]

NATO Rusya'nın da etkisiyle Gürcistan'a 2008 Bükreş Zirvesi'nde MAP programına katılması için teklif yapmamıştır. Gürcistan'da MAP'e katılmasına karşı çıkan argümanlar arasında, ülkenin MAP için gerekli şartları yerine getiremediğini savunanlar olmuştur. Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier Gürcistan'daki siyasi istikrarsızlığın MAP için uygun olmadığını belirtmiştir. O ayrıca, Rusya ile ilişkilerinin pek çok Avrupa hükümeti tarafından Kosova'nın bağımsızlığının tanınmasını içeren politikalar nedeniyle "gerginlik" altında olduğunu ve Rusya'nın daha fazla gerilim oluşması halinde "yönetilemez" hale gelebileceğini savunmuştur. Fransa Başbakanı Francois Fillon, Fransa'nın Gürcistan'ın MAP'e katılımını düşünmeden önce güç dengesi konusunda Rusya ile bir "Avrupa diyalogu"na katılmak istediğini belirtmiştir. Bazı gözlemciler, Avrupa ile Rusya arasındaki enerji bağlarının kopması konusundaki endişelerinin Gürcistan'ın MAP'e katılmasına yönelik görüşleri etkilediğini öne sürmüşlerdir.[31, s.40]

Bükreş Zirve Deklarasyonu'nda müttefikler Gürcistan'ın (ve Ukrayna'nın) "İttifak operasyonlarına değerli katkıları"na övmüş ve bu ülkenin MAP için başvurularını desteklediklerini belirtmişlerdir. Eşi görülmemiş bir dilde ittifak, Gürcistan'ın (ve Ukrayna'nın) sonunda NATO üyesi olacağına taahhüt etmiştir. Deklarasyonda aynı zamanda Güney Kafkasya'daki bölgesel çatışmalar hakkındaki endişeler de dile getirilmiş ve Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın "toprak bütünlüğü, bağımsızlığı ve egemenliği dikkate alınarak" çatışmaların barışçıl yoldan çözülmesi istenmiştir.[31, ss.40-41]

7-16 Ağustos 2008'de yaşanan Rusya-Gürcistan savaşında Rusya'nın Gürcistan'a askeri müdahalede bulunması ve sonrasında Medvedyev'in Sarkozy ile yaptığı görüşmede Abhazya ve Güney Osetya'nın statüsünün uluslararası bir konferansla belirlenmesi mutabakatına rağmen, bu bölgelerin bağımsız ülkeler olarak tanınması Rusya-Batı ilişkilerini germiştir. ABD Dışişleri Bakanı Condelezza Rice Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesini 1968'de SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgaline benzetmiştir. NATO üyesi olmak isteyen Gürcistan'ın durumu Nisan 2008 NATO Zirvesi'nde ele alınmış ve zirveden Gürcistan'ın MAP'e alınmaması kararı çıkmıştır.

Bu durumun Rusya'yı Gürcistan'a müdahale konusunda cesaretlendirdiği yorumları yapılmıştır.[47, ss.134-139]

Rusya-Gürcistan çatışması, NATO'nun Rusya ile ilişkilerinde derin yaralara neden olmuştur. NATO, Rusya'nın Gürcistan'daki güçlerini çekenedek NATO-Rusya Konseyi'nin gelecekteki toplantılarını askıya aldığı açıklanmış ve Rusya da müttefiklerle olan işbirliğini süresiz olarak durdurma kararı verdiğini beyan etmiştir. Afganistan'da NATO-Rusya işbirliği, terörle mücadele ve diğer alanlarda ilişkiler bu aşamadan itibaren dondurulmuştur.[118, s.12]

Ağustos 2008'de Gürcistan'ın işgali sonrasında, Rusya ile Batı arasındaki ilişkiler, bazı gözlemciler göre Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana en düşük noktaya ulaşmıştır. Rusya'nın NATO'nun genişlemesi ve Kosova'nın bağımsızlık hareketine karşı çıkmasıyla ilgili yaşanan gerginliğe karşı, Avrupa'daki ve ABD'deki yetkililer ve gözlemciler, Rus hükümetinin giderek artan aşırı tepkileri otoriter karakterli olarak algılamışlardır.[57, s.9]

Rusya'nın NATO üyesi olmak isteyen ve Batı ile oldukça yakın ilişkileri olan Gürcistan'a karşı doğrudan askeri güç kullanması tüm Kafkasya'yı olduğu gibi Azerbaycan dış politikasını da etkilemiştir. Azerbaycan-Rusya ilişkilerinde Ağustos 2008 Rusya-Gürcistan çatışması sonrası uluslararası gelişmelerden kaynaklanan etkiler olmuştur. Öncelikle kısa vadede Azerbaycan dahil diğer ülkelerin Rusya'nın Kafkasya'da çok kolay silahlı güce başvurabileceğini görmeleri Rusya'ya yönelik daha temkinli veya daha kontrollü olunması gerektiğini göstermiştir. Rusya-Gürcistan savaşı Rusya'nın bölgedeki askeri gücünün tehlikeli olduğunu göstermiştir. Azerbaycan Rusya'nın kullandığı topraklarında yer alan Gebele radar istasyonunun faaliyetlerini durdurmuştur. Üssün süresinin uzatılması için Rusya ile yapılan görüşmeler sonuç vermemiştir. Azerbaycan topraklarında Rus askeri varlığını istememiştir.[47, ss.134-139]

3.3.2. Ukrayna Faktörü

NATO ve Ukrayna arasındaki artan işbirliği, Rus elitlerinin dikkatini anında üzerlerine çekmiştir. Vladimir Chizhov'a göre, Kiev'in NATO ile daha güçlü bir bütünleşmeyi kolaylaştırmak için 2004'te bir mutabakat anlaşması imzalanmıştır. Kiev'deki rejim değişikliği, Moskova ile Washington arasında bir sorun haline gelmiştir.[21, s.59]

Ukrayna NATO'nun BİO programına katılmış ve NATO ile gelecekteki muhtemel üyelik ve ilgili reformlar konusunda NATO ile "Yoğunlaştırılmış Diyalog" ilişkilerine girmiştir. 15 Ocak 2008'de Ukrayna, NATO Genel Sekreterine Bükreş Zirvesi'nde Ukrayna için MAP üyeliği talep eden bir mektup göndermiştir. Ukrayna için MAP'e üyeliğini destekleyenler, Kiev'deki Batı yanlısı hükümete Avrupa-Atlantik hedefleri için güçlü bir destek sinyali vermenin önemli olduğuna inanmışlardır. Onların fikrine göre, Ukrayna'nın üyeliği, NATO'nun "bütün ve özgür" Avrupa yaratma hedefinin önemli bir parçası olacak ve Ukrayna'yı Avrupa-Atlantik demokratik değerler topluluğuna dahil edecekti. Rusya'yı Avrupa güvenliğine karşı potansiyel bir tehdit olarak görenler, Ukrayna'nın gelecekteki üyeliğini Rusya'nın eski "imparatorluğu" yeniden canlandırma girişimlerine karşı bir garanti olarak görmüşlerdir. Ancak, Ukrayna'nın MAP adaylığı bir çok zorlukla karşı karşıya kalmıştır.[31, ss.41-42]

Ukrayna'nın bir MAP üyeliği için en önemli zorluk, Ukrayna toplumunda NATO üyeliği konusunda fikir birliği olmaması olmuştur. 2000'li yılların sonunda yapılan kamuoyu anketleri, nüfusun sadece dörtte birinden azının NATO üyeliğini desteklediğini göstermiştir. Ukrayna kamuoyu, diğer konularda olduğu gibi, bu konuda da büyük ölçüde bölgesel hatlara bölünmüştür. Güney ve Doğu Ukrayna'da yaşayan insanlar genelde NATO üyeliğini desteklememe eğiliminde olmuşlardır. Bu bölgelerdeki insanların geneli Rusça konuşup, ister Rusyalı ister Ukraynalı olsunlar, Ukrayna milliyetçiliğine kuşku duymuş ve Rusya ile yakın ilişkileri desteklemişlerdir. NATO üyeliğine büyük ölçüde karşı çıkmalarının en önemli nedeni de Rusya ile ilişkilerin daha da kötüleşireceğinden korkmaları olmuştur. NATO

üyeliğini destekçileri ise, Ukrayna dilinde konuşanların ağırlıklı olduğu, ve genelde Ukrayna için Batı'ya yönelimin desteklendiği batı Ukrayna bölgesi olmuştur.[31, s.42] Ukrayna üyelik yolunda muhtemelen Gürcistan'dan daha yavaş ilerlemiştir. Ukrayna'nın azımsanmayacak Rus nüfusu ve büyük ekonomik potansiyeli nedeniyle Rusya bu ülkenin kendi nüfuz alanından ayrılmasını istememiştir; Ukrayna'da yaşayan etnik Ruslar da genellikle NATO üyeliğine karşı çıkmıştır.[8, s.70]

Rusya, eski Sovyet cumhuriyetini, Batı ülkelerinin ve kurumlarının çok az rol oynaması gerektiğini ve bu ülkenin kendi nüfuz alanları içinde yer aldığını düşünmüştür. Özellikle, Ukrayna'nın her şeyden önce askeri bir ittifak olan NATO'ya üye olma ihtimali doğal olarak tedirginlik yaratmıştır. 14 Şubat 2008'de, olası Ukrayna'nın olası NATO üyeliği ile ilgili bir soruyu yanıtlayan Putin, Kiev'in yabancı üsleri barındırması veya ABD füze savunma projesine katılması halinde Rusya'nın füze başlıklarını Ukrayna'ya yöneltmek de dahil olmak üzere askeri tedbirler almaya zorlanabileceği konusunda uyarıda bulunmuştur.[8, s.44]

NATO, NATO-Rusya ilişkileri için ciddi etkileri olan 2014 krizinin başlangıcından Ukrayna'daki gelişmeleri takip etmiştir. Rusya'nın Mart 2014'te Kırım'ın yasadışı ve gayri meşru yollarla ilhakından sonra ittifak, Rusya ile olan ilişkileri açısından acil adımlar atmıştır. İlk olarak NATO-Rusya ortak misyonu askıya alınmış ve tüm NATO-Rusya işbirlikleri yeniden gözden geçirilmiştir. Nisan 2014'te, NATO dışişleri bakanları Rusya ile olan tüm sivil ve askeri işbirliğini askıya almaya karar vermiş, ancak büyükelçiler ve üst düzeydeki siyasi temasları sürdürmeye devam etmişlerdir. Rusya ile işbirliğinin askıya alınması bugün de devam ederken, siyasi diyalog ve askeri iletişim kanalları açık tutuluyor. NATO-Rusya Konseyi mütekabiliyet temelinde periyodik olarak toplanmaktadır - yanlış anlaşılmalara azaltmak ve öngörülebilirliği arttırmak için diyalog ve bilgi alışverişi için önemli bir forumdur. Eylül 2014'te Galler'deki NATO Zirvesinde, NATO liderleri Rusya'nın Ukrayna'daki askeri müdahalesini en sert şekilde kınamış ve Rusya'nın güçlerini Ukrayna'dan ve ülke sınırından çekmesi talep edilmiştir. NATO liderleri ayrıca Rusya'nın uluslararası hukuka ve uluslararası yükümlülük ve

sorumluluklarına uymasını talep etmişlerdir. Müttefikler NATO'nun, Rusya'nın Kırım'ın yasadışı ve gayri meşru "ilhakını" kabul etmediğini ve kabul etmeyeceklerini teyit etmişlerdir.[84]

NATO, yirmi yıldan uzun bir süredir Rusya ile ortaklık kurmaya, ilgi alanlarına yönelik diyalog ve pratik işbirliği geliştirmeye çalışmıştır. Günümüzde müttefiklerin en sert şekilde kınadığı Ukrayna'nın Rusya'daki askeri müdahalesine yanıt olarak işbirliği askıya alınsa da, siyasi ve askeri iletişim kanalları hala açık kalmaktadır. NATO, Rusya'nın Ukrayna'nın ötesine geçen askeri faaliyetlerin ve saldırgan söylemlerin istikrarı bozmasından sürekli endişe duymuştur.[84]

Rusya, hem Gürcistan'ı hem de Ukrayna'yı "yakın çevre"si olarak görmüş ve NATO'nun bu iki ülkeye genişlemesini güvenlik ve ulusal çıkarları için doğrudan bir tehdit olarak algılayacağını ısrarla belirtmiştir. Rusya'nın bu iki ülkeye bu kadar çok önem vermesi anlaşılabilir bir durumdur. Politik düşünür Sarwar Kashmeri, örnek olarak, Meksika ve Kanada'nın, Rusya'nın başkanlık ettiği bir askeri ittifaka katılmak üzere olduklarını açıklayacakları takdirde, ABD'nin buna nasıl tepki vereceğini düşündüğümüzde, Rusya'nın aşırı tepkilerinin de anlaşılabilir olduğunu öne sürmüştür. Ona göre, böyle bir durum ABD Hükümeti'nin bir yüzyıldan uzun bir süre ABD'nin "arka bahçesi"nde yapancı güçlerin bulunmaması için uygulamış olduğu Monroe Doktrini'nin yeniden çağrılması için yeterli bir sebep olacaktı. Baltık Devletleri'nden farklı olarak, Ukrayna ve Gürcistan SSCB'nin bir parçası olmuştur. Onlar Rus uydu değildi ve her iki ülkenin Rusya ile derin tarihi ilişkiler mevcuttur. Kiev, onüçüncü yüzyıldaki Moğol istilasına kadar "Rusya'nın kalbi" olmuştur.[46, s.59]

3.4. NATO-Azerbaycan İlişkileri

NATO'nun Azerbaycan ile ilk temasları Orta ve Doğu Avrupa'nın ve eski SSCB devletlerinin toplamda 37 devlet ile katılmış olduğu KAIK formuna tesadüf etmektedir. Gerçek anlamda NATO ile ikili ilişkilerin temeli ise Haydar Aliyev'in 4 Mayıs 1994 yılında BİO Çerçeve Senedi'ni imzalaması ile atılmıştır. NATO ile ikili

ilişkileri geliştirmesi Azerbaycan'ın Avro-Atlantik kurumlarına entegre etme amacına hizmet etmiştir.[9, s.25]

BİO programına katılımıyla beraber, Azerbaycan, NATO liderliğindeki barışı destek operasyonlarını destekleyerek Avrupa-Atlantik güvenliğine aktif olarak katkıda bulunmuştur. 1999'dan 2008'e kadar, Azerbaycan'dan gelen birlikler, Kosova'da NATO liderliğindeki operasyonun bir parçası olmuştur. Azerbaycan, 2002 yılında Afganistan'da NATO liderliğindeki ISAF operasyonunun sonuna kadar aktif olarak çeşitli desteklerde bulunmuştur. Ülke şu anda Afgan güvenlik güçlerini eğitmek, tavsiye vermek ve yardımcı olmak için oluşturulan Kararlı Destek Misyonu'na çeşitli katkılar sağlamaktadır. Azerbaycan ayrıca NATO-ANA (Afgan Ulusal Ordusu) Güven Fonu'na da katkıda bulunuyor.[80]

Azerbaycan'ın "Ulusal Güvenlik Kavramı"nda NATO'dan güvenliğinin temin edilmesinde ve demokrasiye destek verilmesinde önemli bir araç olarak bahs edilmektedir. Avrupa-Atlantik bölgesine entegrasyonun, NATO standartlarına uygun ordu gelişiminin, BİO Programı çerçevesinde NATO ile ilişkilerin önemine "Ulusal Güvenlik Kavramı"nda özenle vurgu yapılmıştır. Ayrıca, sınır güvenliği alanında ve olağanüstü hollere karşı tedbirler alınmasında NATO ile işbirliğinin önemine de dikkat çekilmiştir.[1]

Azerbaycan Bireysel Ortaklık Eylem Planı'na katılımı vasıtası ile teröre karşı mücadeleye katkıda bulunmaktadır. Bu, istihbarat ve analizlerin NATO ile paylaşılmasını ve müttefikler ile ulusal terörle mücadele yeteneklerini geliştirmek ve sınır ve altyapı güvenliğini iyileştirmek için işbirliği yapmayı içermektedir. NATO da terör tehdidine karşı istihbarat birimleri aracılığıyla Azerbaycan'la bilgi alışverişini geliştiriyor. Azerbaycan ayrıca Milli Güvenlik Bakanlığı Akademisinde bir Uluslararası Terörle Mücadele Eğitim Merkezi kurmuştur.

Azerbaycan, bazı NATO üyesi ülkeler ve bazı bölgesel ortak ülkelerle işbirliği yaparak deniz güvenliğini ve Hazar Denizi'ndeki yasadışı faaliyetleri azaltma konusundaki yeteneklerini geliştirmeyi hedeflemektedir. NATO ülkeleri de sınır güvenliğini artırma çabalarını destekliyorlar.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu çerçevesinde yürütülen Dağlık Karabağ sorununun çözümüne yönelik müzakerelerde NATO'nun doğrudan bir rolü yoktur. Ancak, NATO bu sürece ilgi duymakta ve tüm tarafları çatışmanın barışçıl bir çözümüne yönelik çabalarını sürdürmeye teşvik etmektedir. Çatışmanın barışçıl çözümü NATO'nun temel değeridir ve tüm ortak ülkelerin BİO'ya katılırken kabul ettikleri temel taahhütlerden biridir.[80]

Savunma ve güvenlik sektörü reformları, Azerbaycan'ın gelişimi ve Avrupa-Atlantik standartlarını yakalama hedefinin yanı sıra Avrupa-Atlantik işbirliğinin artması için çok önemli olmuştur. NATO'nun silahlı kuvvetler üzerinde demokratik ve sivil kontrolü güçlendirmek gibi kilit öncelikleri vardır. NATO, Azerbaycan'da yürütülen daha geniş demokratik ve kurumsal reform sürecini de bu yönden desteklemiştir. NATO'nun tavsiyesiyle, Azerbaycan savunma ve güvenlik konusunda stratejik belgeler geliştirmiş ve savunma planlaması gibi alanlarda iyileştirmeler yapmıştır.[80]

NATO ve bireysel müttefikleri, Azerbaycan'a diğer üyeler ile birlikte çalışabilmeleri için seçilmiş birimlerin geliştirilmesinde yardımcı olmaya devam etmektedirler. Azerbaycan'ın 1997'den bu yana BİO Planlama ve Gözden Geçirme Sürecine (PARP) katılımı bu süreçte etkili olmuştur.

Savunma Bakanlığı, ordunun NATO standartlarına uygun hale getirilmesiyle ilgilenmekte olduğundan Azerbaycan'ın askeri eğitim yapıları ve yöntemleri konusunda istişareler sürmektedir. NATO ve Azerbaycan, PARP sürecinin içinde ve dışında, birimleri NATO standartlarına uygun olarak yeniden organize etmek ve silahlı hizmetlerin her birinin komuta ve kontrol yeteneklerini geliştirmek ve lojistiği geliştirmek üzerine işbirliği yapmaktadır.

NATO ve Azerbaycan, 2008 yılında ortaklaşa kararlaştırılan Savunma Eğitimini Geliştirme Programı (DEEP) üzerinde çalışmaya başlamıştır. Program, Silahlı Kuvvetlerin Askeri Koleji'ne odaklanmış ve NATO standartlarının entegrasyonunu sürdürmek amacıyla öğretim metodolojisi ve yeni müfredat

geliştirmeyi hedeflemiştir. DEEP ayrıca yeni kurulmuş bir dil eğitim merkezini de desteklemektedir.

NATO ve Azerbaycan Ulusal Mayın Eylem Ajansı patlamamış mühimmatın etkisiz hale getirilmesi konusunda işbirliği yapmaya devam ediyor. 1991 yılında, Agstafa bölgesindeki eski Sovyet mühimmat tesisinde meydana gelen büyük patlamada, patlamamış mühimmatın geniş bir alana yayıldığı bildirilmiştir. NATO'nun teknik ve mali desteğiyle, hem yüzeyde hem de yeraltında 5.68 milyon metrekareden fazla kirlenmiş alan temizlenmiştir. Buna ek olarak, yaklaşık 640.000 parça patlamamış mühimmat temizlenmiştir. Beş buçuk yıllık proje Haziran 2011'de tamamlanmıştır.[80]

NATO ile işbirliği içinde ve NATO'nun Avrupa-Atlantik Afet Yardımı Koordinasyon Merkezi (EADRCC) tarafından düzenlenen etkinliklere katılımı, Azerbaycan ulusal sivil olağanüstü hal ve doğal felaket yönetimi yeteneklerini geliştirmektedir.[80]

Sonuç olarak, Azerbaycan-NATO ilişkilerinin genel çerçevesini işbirliği girişimleri, reform planları ve siyasi diyalog süreci belirlemektedir. İşbirliği bağlamında kilit alanlar olarak iyi yönetim, güvenlik sektörünün demokratik kontrolü, savunma planlaması ve silahlı kuvvetlerin NATO standartlarında yeniden organizasyonu tanımlanmıştır. Bu alanlarda işbirliği Azerbaycan'ın NATO ülkeleriyle ortak hareket edebilecek yetenek ve kapasiteye ulaştırılması anlamına gelmektedir ve işbirliğinin en üst seviyeye ulaştırılması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu amaç doğrultusunda Azerbaycan, 1999-2008 döneminde NATO'nun liderlik ettiği Kosova operasyonuna (KFOR) ve 2002'den itibaren de Afganistan'daki Barış Gücü'ne aktif katılım sağlamıştır. Azerbaycan ayrıca Afganistan Ulusal Ordusu Fonuna da katkı yapmaktadır. İkili işbirliğinin diğer gündem başlıkları ise bölgesel ve enerji güvenliği, terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi, yasadışı uyuşturucu, insan ve silah ticaretiyle mücadele, sınırların güvenceye alınması ve korunmasıdır. Bu çerçevede Azerbaycan, terörizmle mücadele ve sınır güvenliği önceliğiyle NATO ile istihbarat paylaşımı ve değerlendirilmesi alanında

işbirliği yürütmektedir. Bu ortaklığın Azerbaycan'ın güvenliğine, Hazar Denizi'nin güvenliği ve bu alandaki yasal olmayan trafiğin engellenmesi bağlamında katkı sağlaması beklenmektedir. Kısacası, Azerbaycan-NATO ilişkilerinin en somut sonuçları arasında savunma ve güvenlik dokümanlarının hazırlanması, acil durum yönetim sisteminin oluşturulması ve bu çerçevede Azerbaycan'ın uluslararası güvenlik ve savunma bağlamında işbirliği konusuna Batılı bir çereveden bakışının açıkça ortaya çıkması sayılabilir.[19, s.268]

Azerbaycan ve NATO ilk günlerden derin ve sıkı ilişkilere sahip olmuşlardır. Politik ilişkiler Azerbaycan ve NATO yetkililerinin devamlı temasları, Zirve toplantılarına katılım ve NATO+1 formatında yürütülen müzakereler ile hayata geçirilmektedir. 1994 yılından itibaren Azerbaycan Cumhuriyetinin Başkanı bir kaç kez NATO karargahına ziyaret etmiş ve NATO Zirve görüşlerine katılmıştır.[9, s.26] Son olarak, NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, İttifak'ın Azerbaycan ile ortaklığı ve Güney Kafkasya'da bölgesel güvenlik konulu müzakereler için 23 Ocak 2017'de Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'i NATO Karargahında memnuniyetle karşılamıştır. Cumhurbaşkanı Aliyev, görüş esnasında Kuzey Atlantik Konseyi'ndeki 29 Müttefik büyükelçisi ile de bir araya gelmiştir. Stoltenberg, Azerbaycan'ın Afganistan'daki NATO'nun Kararlı Destek Misyonu'na olan bağlılığını ve gelecek yıllarda asker katılımını artırma kararını övgü ile karşılamıştır. NATO'nun Azerbaycan'la uygulamalı işbirliğinin demokratik değerlere bağlılık üzerine kurulduğunun altını çizen Stoltenberg, ortaklıklarının askeri yeteneklerin geliştirilmesinden enerji güvenliğine kadar pek çok alanı kapsadığını belirtmiştir.[90]

SONUÇ

NATO'nun dördüncü genişlemesi 1999 yılında Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin ittifaka kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası daha iyi bir güvenlik arayışı içine girmesi bu üç ülkenin üyelik için önünü açmıştır. Soğuk Savaş bitmiş olsa da, bu ülkeler Almanya ile Rusya arasında oluşan "gri bölge"de konuşlanmışlardır. Almanya ve Rusya arasında oluşabilecek çıkar çatışmasından dolayı güvenliğine zarar gelebileceği için (Özellikle Polonya) NATO'yu güvenliklerini sağlamanın tek yolu olarak görmüşdürler.

NATO'nun beşinci genişlemesi yedi Orta ve Doğu Avrupa ülkesinin NATO'ya kabul edildiği 2004 yılında gerçekleşmiştir. Bu ülkeler Baltık ülkeleri, Slovakya, Slovenya, Romanya ve Bulgaristan'dır. Önceki genişlemeden farklı olarak bu genişleme sadece güvenlik nedenlerinden dolayı yapılmamıştır. Üyeliğin siyasi ve ekonomik faydaları, bazı ülkelerin ittifaka üyelik için başvurularının önemli nedenleri olmuştur. Baltık ülkeleri ve Slovakya ise ötekilere nazaran üyeliği daha çok güvenlik gereksinimleri için istemişlerdir.

NATO'nun altıncı genişlemesinde ise 2009 yılında, ittifaka Hırvatistan ve Arnavutluk'un katılmasıyla gerçekleşmiştir. Yapılan analizlere göre, bu genişleme güvenlik endişelerinden ziyade politik ve ekonomik çıkarların gerçekleşmesi için yapılmıştır. Bu iki ülke Soğuk Savaş esnasında hiçbir zaman bir paktın parçası olmamış ve herhangi bir tehditle karşı karşıya kalmamıştır. Hırvatistan ve Arnavutluk da, Avro-Atlantik örgütlerine üyeliğin sadece güvenlik alanında değil, aynı zamanda politik ve ekonomik alanda da onlara yardım edeceğini düşündüklerinden dolayı NATO'ya üye olmak istemişlerdir.

NATO'nun yedinci ve halihazırda sonuncu genişlemesiyle 2017 yılında, ittifaka Karadağ katılmışdır. Karadağ'ın ittifakın savunmasına yapabileceği katkının sınırlı olacağı çok bariz. Karadağ sadece 2000 kişilik mütevazı bir orduya sahip olmaktadır. NATO açısından Karadağ'ın üyeliği büyük kazanımlar getirmeyeceği gibi ittifakın görevlerini yerine getirmesi için önemli maliyetler de talep

etmemektedir. Sonuç olarak, bu üyelik ileriki dönemde hem Karadağ hem de NATO için küçük ama anlamlı kazançlar sağlayabilecektir.

Soğuk Savaş sonrası gerçekleşen NATO'nun dördüncü ve beşinci genişlemeleri ittifaka stratejik ve askeri açıdan önemli kazanımlar sağlamıştır. Son iki (altıncı ve yedinci) genişlemede ise NATO'nun çok önemli stratejik kazanımlar elde ettiği söylenemez. Fakat ileriki dönem için altıncı ve yedinci genişlemede ittifaka katılan Hırvatistan, Arnavutluk ve Karadağ'ın ittifaka ciddi faydalar sağlayabilmesi sözkonusudur.

NATO'nun altıncı genişlemesi Arnavutluk ve Hırvatistan, mütevazı askeri güce sahip olmaları ve ekonomik açıdan diğer Avrupa ülkelerine nazaran geride olmaları nedeniyle ittifaka dahil olmaları stratejik anlamda NATO'ya büyük kazanımlar sağlamamıştır. Ancak, gelecekte Güneydoğu Avrupa'da istikrarın sağlanması adına önemli rol oynayabilmeleri mümkündür.

NATO'ya son olarak üye olan Karadağ, ekonomik ve askeri açıdan Arnavutluk ve Hırvatistan'dan daha zayıf bir konumdadır. Buna rağmen, Rusya Karadağ'ın NATO üyeliğine, aralarındaki kültürel bağın da etkisiyle, karşı olduğunu defalarca açık şekilde dile getirmiştir. Rusya'nın NATO'nun Doğu ve Güney Avrupa'daki eski kommünist ülkelere doğru genişlemesine her zaman karşı çıktığı düşünülürse, Rusların bu genişlemeye de karşıt tavır sergilemesi doğal karşılanması gereken bir durumdur. Soğuk Savaş sonrasında Doğu ve Güney Avrupa'da Rusya ile yaşanan krizlerin çoğunun (özellikle Ukrayna krizinde) nedeninin de esas itibarıyla NATO ile nüfuz mücadelesinden kaynaklandığı bilinmektedir.

Her ne kadar katılan yeni üyeler stratejik olarak eskilere nazaran daha önemsiz olmuşlarsa da, NATO'nun genişleme stratejisi her yeni süreçte daha da zorlu engellerle karşılaşmıştır. Farklı tehdit olasılıkları büyük bir koalisyonun NATO'nun genişlemesi lehine karar kabul etmesine sebep olmuşsa da, bu tehdit olasılıklarının genişlemeyle beraber büyümesi de bir sonraki genişlemelerin zorlaşmasına neden olmuştur. Rusya da NATO'nun her genişleme evresinde tepkisini daha da sertleştirmiş, özellikle Ukrayna ve Gürcistan'ın üye olma çabalarına uluslararası

krizlere sebep olabilecek şekilde karşı çıkmıştır.Öyle ki, 2008’de patlak veren Rusya-Gürcistan savaşı ve 2014’te yaşanan Ukrayna krizi bu ülkelerin NATO’ya üyelik meseleleri gündemde olduğu bir döneme denk gelmiştir.

Halihazırda üyeliğe en yakın adaylar Makedonya ve Bosna-Hersek olmaktadır. Makedonya’nın Yunanistan ile yaşadığı “isim sorunu”, Bosna-Hersek’te ise NATO’nun gerçekleşmesini talep ettiği askeri reformlar bu ülkelerin üyeliğine engel olan önemli unsurlardır. Fakat halihazırda bu sorunların ortadan kalkması halinde bir sonraki olası NATO genişlemesinde en bariz üyelik adayları olmaktadırlar. Gürcistan ve Ukrayna ise NATO için stratejik açıdan daha mühim ülkeler olsalar da, Rusya faktörü bu ülkelerin yakın gelecekte üye olma ihtimalini azaltmıştır.

KAYNAKLAR

1. “Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası” (23 Mayıs 2007), <http://www.e-qanun.az/framework/13373> (erişim tarihi: 28 Nisan 2018)
2. “Bosna Hersek’in NATO Üyeliği İçin Tek Şart”, *İnternet Haber* (20 Ekim 2015), <http://www.internethaber.com/bosna-hersekin-nato-uyeligi-icin-tek-sart-501985h.htm> (erişim tarihi: 15 Nisan 2018)
3. “Spain and NATO”, <http://www.exteriores.gob.es/Portal/en/PoliticaExteriorCooperacion/ProyeccionAtlantica/Paginas/EspLaOTAN.aspx> (erişim tarihi: 3 Mayıs 2018)
4. “Yunanistan ve Makedonya Arasındaki ‘İsim Sorunu’ Sorunu” (30 Mart 2018), <https://www.haberler.com/yunanistan-ve-makedonya-arasindaki-isim-sorunu-10709711-haberi/> (erişim tarihi: 26 Nisan 2018)
5. Ackerman, David, “NATO Enlargement: Senate Advice and Consent”, Gruev, Daniel ve Dupont, Martin (der.), *NATO: Membership, Operations and Enlargement* (New York: Nova Science Publishers, 2012) içinde, ss. 1-14
6. Adams, John, “A Changing World For A Changing World” (21 Aralık 2011), <https://www.theatlantic.com/international/archive/2011/12/a-changing-nato-for-a-changing-world/249868/> (erişim tarihi: 12 Şubat 2018)
7. Aksu, Fuat, “Yunanistan’ın NATO Askeri Kanadına Dönüşü, NOTAM’ların Kaldırılması” (17 Aralık 2017), <http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/item/23-yunanistan-n-nato-askeri-kanad-na-doenuesue-notam-lar-n-kald-r-lmas> (erişim tarihi: 19 Nisan 2018)
8. Archick, Kristin ve Gallis, Paul, “NATO and the European Union”, Gruev, Daniel ve Dupont, Martin (der.), *NATO: Membership, Operations and Enlargement* (New York: Nova Science Publishers, 2012) içinde, ss. 57-88
9. Azərbaycan’ın NATO yanında nümayəndəliyi, *Azərbaycan-NATO: 15 İllik Tərəfdaşlıq*, 2009
10. Baker, Mark, “NATO: Investment Data Show Economic Benefits For New Members” (10 Mayıs 2002), <https://www.rferl.org/a/1099664.html> (erişim tarihi: 20 Şubat 2018)
11. Balcı, Ali, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar* (İstanbul: ALFA Yayımı, 2017)

12. *BBC News*, “Montenegro Approves NATO Membership as Russia Protests” (28 Nisan 2017), <http://www.bbc.com/news/world-europe-39738238> (erişim tarihi: 21 Mart 2018)
13. Bebler, Anton, *NATO at 60: The Post-Cold War Enlargement and the Alliance’s Future* (Amsterdam; Washington, DC: IOS Press, 2010)
14. Behnke, Andreas, *NATO’s Security Discourse After the Cold War* (London; New York: Routledge, 2013)
15. Belkin, Paul; Ek, Carl; Mages, Lisa ve Mix, Derek, “NATO’s 60th Anniversary Summit”, Parker, Liam (der.), *European Economic and Political Developments* (New York: Nova Science Publishers, 2011) içinde, ss. 251-270
16. Blank, Stephen, “The NATO-Russia Partnership: A Marriage of Convenience or a Troubled Relationship?”, Gruev, Daniel ve Dupont, Martin (der.), *NATO: Membership, Operations and Enlargement* (New York: Nova Science Publishers, 2012) içinde, ss. 89-156
17. Brzezinski, Zbigniew, “NATO: Genişlemenin İkilemleri”, Musa Ceylan (der.), *Yeni NATO: Soğuk Savaş’tan Sıcak Savaşa*, Musa Ceylan (ter.), (İstanbul: Ülke Yayınları, 1999), ss. 33-38
18. Cascone, Gabriele, “NATO Enlargement and the Western Balkans”, Aybet, Gülnur ve Moore, Rebecca (der.), *NATO in Search of a Vision* (Washington, DC: Georgetown University Press, 2010) içinde, ss. 175-200
19. Çelikpala, Mitat, “İlham Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası: Sorunlar, Öncelikler ve İlişkiler” (Erhan, Çağrı, “Kafkasyanın Yükselen Yıldızı Azerbaycan”), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013
20. Ceylan, Musa, “Soğuk Savaş’ın Sonu, Yeni NATO ve Türkiye”, Musa Ceylan (der.), *Yeni NATO: Soğuk Savaş’tan Sıcak Savaşa*, (İstanbul: Ülke Yayınları, 1999), ss. 9-26
21. Conrad, Matthias, *NATO-Russia Relations Under Putin: Emergence and Decay of a Security Community?: An Analysis of the Russian Discourse on NATO (2000-2008)* (Wien: Lit, 2011)
22. Delova, Gebriela, “Understanding NATO Enlargement” (Yaz 2009), <https://muep.mau.se/bitstream/handle/2043/9735/Master%20Thesis.pdf> (erişim tarihi: 20 Şubat 2018)

23. Demir, Sertif, “Stratejik Konseptler ve NATO’nun Dönüşümü”, Mehmet Seyfettin Erol (der.), *Sıcak Barış’ın Soğuk Örgütü: Yeni NATO* (Ankara; Barış Kitabevi, 2012), ss. 57-114
24. Duffield, John, “NATO’s Functions After The Cold War”, *Political Science Quarterly*, Cilt 109, Sayı 5, (Kış 1994-1995), ss. 763-787
25. **Edström, Håkan ve Matlary, Janne Haaland ve Petersson, Magnus, “Utility for NATO – Utility of NATO?” Håkan Edström, Janne Haaland Matlary ve Magnus Petersson (der.), *NATO: The Power of Partnerships* (New York; Palgrave Macmillan, 2011), ss. 1-16**
26. Ek, Carl, “NATO Common Funds Burdensharing: Background and Current Issues”, Gruev, Daniel ve Dupont, Martin (der.), *NATO: Membership, Operations and Enlargement* (New York: Nova Science Publishers, 2012) içinde, ss. 157-168
27. Ekici, Süleyman ve Baharçipek, Abdulkadir, “NATO’ya Üyelik Sürecinde Türkiye ABD İlişkileri”, *Birey ve Toplum*, Cilt 6, Sayı 11 (Bahar 2016), ss. 149-166
28. Erhan, Çağrı ve Özkoç, Özge, “Yirminci Yüzyılda Uluslararası Siyaset”, Kardaş, Şaban, ve Balcı, Ali, (der.), *Uluslararası İlişkilere Giriş* (İstanbul: Küre Yayınları, 2014) içinde, ss. 33-56
29. *Euractiv*, “Montenegro Becomes NATO’s 29th Member” (19 Mayıs 2016), <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/montenegro-becomes-natos-29th-member/> (erişim tarihi: 22 Mart 2018)
30. Farkas, Evelyn, “Montenegro Will Join NATO – and That Matters” (23 Aralık 2015), <https://www.defenseone.com/ideas/2015/12/montenegro-will-join-nato-and-matters/124733/> (erişim tarihi: 22 Mart 2018)
31. Gallis, Paul; Belkin, Paul; Ek, Carl; Kim, Julie; Nichol, Jim ve Woehrel, Steven, “Enlargement Issues at NATO’s Bucharest Summit”, Gruev, Daniel ve Dupont, Martin (der.), *NATO: Membership, Operations and Enlargement* (New York: Nova Science Publishers, 2012) içinde, ss. 15-56
32. Goldgeier, James, “A Realistic Reset with Russia: Practical Expectations for US-Russian Relations”, Germond, Basil; Hanhimaki, Jussi ve Soutou, Georges-Henri (der.), *The Routledge Handbook of Transatlantic Security* (Milton Park, Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2010) içinde, ss. 263-273
33. Goldgeier, James, *Not Whether But When: The US Decision to Enlarge NATO* (Washington, DC: Brookings Institution Press, 1999)

- 34.Gray, Colin S., *War, Peace And International Relations: An Introduction To Strategic History* (Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2012)
- 35.Guruli, Irina, “The Economic Effect Of NATO” (2016), <http://forbes.ge/news/1636/The-Economic-Effect-of-NATO> (erişim tarihi: 20 Şubat 2018)
- 36.Gvosdev, Nikolas, “There’s More to NATO Than Article Five” (2 Ağustos 2016), <http://nationalinterest.org/feature/theres-more-nato-article-five-17222> (erişim tarihi: 14 Şubat 2018)
- 37.Haftendorn, Helga, “Germany’s Accession to NATO: 50 Years on”, *NATO Dergisi* (2005), <https://www.nato.int/docu/review/2005/peace-building/Germany-accession-NATO/EN/index.htm> (erişim tarihi: 20 Nisan 2018)
- 38.Haltzel, Michael, “The Meaning of Montenegro’s NATO Membership” (8 Aralık 2016), https://www.huffingtonpost.com/michael-haltzel/the-meaning-of-montenegro_b_8751568.html (erişim tarihi: 23 Mart 2018)
- 39.Hanke, Steve, “On Montenegro’s March to NATO” (17 Aralık 2016), https://www.huffingtonpost.com/steve-h-hanke/on-montenegros-march-to-n_b_8830514.html (erişim tarihi: 23 Mart 2018)
- 40.Iatrides, John, “Failed Rampart: NATO’s Balkan Front”, Heiss, Mary Ann ve Papacosma, Victor (der.), *NATO and the Warsaw Pact: Intrabloc Conflicts* (Kent, Ohio: Kent State University Press, 2008) içinde, ss. 58-74
- 41.Ivanov, Ivan Dinev, *Transforming NATO: New Allies, Missions, and Capabilities* (Lanham, Md: Lexington Books, 2011)
- 42.Janzekovic, John, *The Use Of Force In Humanitarian Intervention: Morality And Practicalities* (New York: Taylor& Francis, 2017)
- 43.Kaplan, Lawrence, *NATO 1948: The Birth Of The Transatlantic Alliance* (New York: Rowman and Littlefield, 2007), <https://www.nato.int/docu/review/2008/03/ART8/TR/index.htm> (erişim tarihi: 12 Aralık 2017)
- 44.Kaplan, Lawrence, *NATO And The UN: A Peculiar Relationship* (Columbia: University of Missouri Press, 2010)
- 45.Karabulut, Bilal, “NATO’nun Dönüşüm Süreci: Askeri Savunma İttifakından Küresel Güvenlik Örgütüne”, Mehmet Seyfettin Erol (der.), *Sıcak Barış’ın Soğuk Örgütü: Yeni NATO* (Ankara: Barış Kitabevi, 2012), ss. 115-146
- 46.Kashmeri, Sarwar, *NATO 2.0: Reboot or Delete?* (Washington, DC: Potomac Books, 2011)

- 47.Kasım, Kamer, “İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan-Ermenistan İlişkileri” (Erhan, Çağrı, “Kafkasyanın Yükselen Yıldızı Azerbaycan”), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013
- 48.Kissinger, Henry, *Diplomasi*, İbrahim H. Kurt (ter.), 2. baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000)
- 49.Kissinger, Henry, *Does America Need A Foreign Policy: Toward A Diplomacy For The 21st Century* (New York: Simon & Schuster, 2002)
- 50.Kissinger, Henry, *Dünya Düzeni*, Sinem Sultan Gül (ter.), 2. baskı (İstanbul: Boyner Yayınları, 2016)
- 51.Kök, Havva, “NATO’nun Genişlemesi: Avrasya’da Rusya-ABD Nüfuz Mücadelesi”, Mehmet Seyfettin Erol (der.), *Sıcak Barış ’in Soğuk Örgütü: Yeni NATO* (Ankara: Barış Kitabevi, 2012), ss. 171-198
- 52.Kurecic, Petar, “NATO Enlargement: A ‘Geopolitical Victory’ of the United States in the post-Cold War Era? Results and Perspectives”, *Hrvatski Geografski Glasnik*, Cilt 25, Sayı 42 (2008), ss. 25-42
- 53.Kutelia, Batu; Evgenidze, Nino; Guruli, Irina ve Khurtsilava, Murtaz, *The NATO Effect: On The Economic Trends Of Its New Member Countries And Potential Projection On Georgian Context* (Tbilisi: Economic Policy Research Center, 2016)
- 54.Luelmo, Francisco Jose Rodrigo, “The Accession of Spain to NATO” (8 Temmuz 2016), https://www.cvce.eu/content/publication/2010/4/28/831ba342-0a7c-4ead-b35f-80fd52b01de9/publishable_en.pdf (erişim tarihi: 21 Nisan 2018)
- 55.Mankoff, Jeffrey, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics* (Lanham, Md: Rowman & Littlefield Publishers, 2012)
- 56.Medcalf, Jennifer, *NATO: A Beginner’s Guide* (Oxford: Oneworld, 2005)
- 57.Mix, Derek, “The United States and Europe: Current Issues”, Parker, Liam (der.), *European Economic and Political Developments* (New York: Nova Science Publishers, 2011) içinde, ss. 1-16
- 58.NATO resmi internet sitesi, “Aktif Katılım, Modern Savunma: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü Üyelerinin Savunması ve Güvenliği İçin Stratejik Kavram” (19-20 Kasım 2010), https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120207_strategic-concept-2010-tur.pdf (erişim tarihi: 23 Şubat 2018)

- 59.NATO resmi internet sitesi, “Bucharest Summit Declaration” (3 Nisan 2008), https://www.nato.int/cps/ua/natohq/official_texts_8443.htm (erişim tarihi: 26 Nisan 2018)
- 60.NATO resmi internet sitesi, “Chicago Summit Declaration” (20 Mayıs 2012), https://www.nato.int/cps/su/natohq/official_texts_87593.htm?selectedLocale=en (erişim tarihi: 15 Nisan 2018)
- 61.NATO resmi internet sitesi, “Doorstep Statement by NATO Secretary General Jens Stoltenberg” (25 Mayıs 2017), https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_144083.htm?selectedLocale=en (erişim tarihi: 24 Mart 2018)
- 62.NATO resmi internet sitesi, “Enlargement” (9 Mart 2018), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49212.htm (erişim tarihi: 16 Nisan 2018)
- 63.NATO resmi internet sitesi, “Enlarging the Alliance” (16 Eylül 2002), https://www.nato.int/docu/comm/2002/0211-prague/in_focus/enlargement/index.htm (erişim tarihi: 22 Nisan 2018)
- 64.NATO resmi internet sitesi, “Individual Partnership Action Plans” (9 Haziran 2017), https://www.nato.int/cps/ua/natohq/topics_49290.htm (erişim tarihi: 19 Şubat 2018)
- 65.NATO resmi internet sitesi, “International Staff” (4 Aralık 2017), https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_58110.htm (erişim tarihi: 15 Nisan 2018)
- 66.NATO resmi internet sitesi, “ISAF’s mission in Afghanistan (2001-2014)” (1 Eylül 2015), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm (erişim tarihi: 10 Mart 2018)
- 67.NATO resmi internet sitesi, “Istanbul Cooperation Initiative (ICI)” (18 Kasım 2011), https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_58787.htm? (erişim tarihi: 21 Şubat 2018)
- 68.NATO resmi internet sitesi, “Istanbul Summit Communique” (28 Haziran 2004), https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_21023.htm (erişim tarihi: 20 Nisan 2004)
- 69.NATO resmi internet sitesi, “Kuzey Atlantik Antlaşması” (4 Nisan 1949), https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr (erişim tarihi: 20 Şubat 2018)

- 70.NATO resmi internet sitesi, “Membership Action Plan (MAP)” (12 Haziran 2017), https://www.nato.int/cps/ua/natohq/topics_37356.htm (erişim tarihi: 22 Şubat 2018)
- 71.NATO resmi internet sitesi, “Military Committee” (7 Aralık 2017), https://www.nato.int/cps/su/natohq/topics_49633.htm (erişim tarihi: 15 Nisan 2018)
- 72.NATO resmi internet sitesi, “Montenegro Joins NATO as 29th Ally” (5 Haziran 2017), https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_144647.htm (erişim tarihi: 22 Mart 2018)
- 73.NATO resmi internet sitesi, “National Delegations to NATO” (14 Mart 2016), https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49205.htm (erişim tarihi: 15 Nisan 2018)
- 74.NATO resmi internet sitesi, “NATO Foreign Ministers Sign Accession Protocol with Montenegro” (19 Mayıs 2016), https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_131132.htm (erişim tarihi: 25 Mart 2018)
- 75.NATO resmi internet sitesi, “NATO Headquarters” (16 Mart 2018), https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49284.htm (erişim tarihi: 15 Nisan 2018)
- 76.NATO resmi internet sitesi, “NATO Mediterranean Dialogue” (13 Şubat 2015), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_60021.htm? (erişim tarihi: 20 Şubat 2018)
- 77.NATO resmi internet sitesi, “NATO Organization: Civilian Structure, Military Structure, Organisations and Agencies” (4 Ocak 2017), <https://www.nato.int/cps/su/natohq/structure.htm#CS> (erişim tarihi: 10 Aralık 2017)
- 78.NATO resmi internet sitesi, “NATO Welcomes Albania and Croatia at the Summit” (4 Nisan 2009), https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_52834.htm? (erişim tarihi: 24 Nisan 2018)
- 79.NATO resmi internet sitesi, “NATO’s Relations with Albania” (28 Ağustos 2014), https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_48891.htm (erişim tarihi: 24 Nisan 2018)
- 80.NATO resmi internet sitesi, “NATO’s Relations with Azerbaijan” (4 Mayıs 2017), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49111.htm (erişim tarihi: 27 Nisan 2018)

- 81.NATO resmi internet sitesi, “NATO’s Relations with Bosnia and Herzegovina” (23 Haziran 2017), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49127.htm (erişim tarihi: 14 Nisan 2018)
- 82.NATO resmi internet sitesi, “NATO’s Relations with Croatia” (5 Ekim 2012), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_31803.htm (erişim tarihi: 28 Nisan 2018)
- 83.NATO resmi internet sitesi, “NATO’s Relations with the Former Yugoslav Republic of Macedonia” (14 Mart 2018), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48830.htm# (erişim tarihi: 25 Nisan 2018)
- 84.NATO resmi internet sitesi, “NATO’s Relations with Ukraine” (9 Mart 2018), https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37750.htm (erişim tarihi: 22 Nisan 2018)
- 85.NATO resmi internet sitesi, “Operations And Missions: Past And Present” (21 Aralık 2016), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52060.htm (erişim tarihi: 18 Şubat 2018)
- 86.NATO resmi internet sitesi, “Partnership For Peace Programme” (7 Haziran 2017), https://www.nato.int/cps/su/natohq/topics_50349.htm# (erişim tarihi: 20 Şubat 2018)
- 87.NATO resmi internet sitesi, “Press Conference by NATO Secretary General Andres Fogh Rasmussen” (5 Eylül 2014), https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_112871.htm (erişim tarihi: 24 Mart 2018)
- 88.NATO resmi internet sitesi, “Press Conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg” (24 Mayıs 2017), https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_144081.htm?selectedLocale=en (erişim tarihi: 24 Mart 2018)
- 89.NATO resmi internet sitesi, “Riga Summit Declaration” (29 Kasım 2006), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_37920.htm?selectedLocale=en (erişim tarihi: 23 Nisan 2018)
- 90.NATO resmi internet sitesi, “Secretary General Welcomes President of Azerbaijan to NATO Headquarters” (23 Kasım 2017), https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_149072.htm (erişim tarihi: 28 Nisan 2018)

- 91.NATO resmi internet sitesi, “Seven New Members Join NATO” (29 Mart 2004), <https://www.nato.int/docu/update/2004/03-march/e0329a.htm> (erişim tarihi: 18 Şubat 2018)
- 92.NATO resmi internet sitesi, “Statement By The NATO Secretary General On The 20th Anniversary Of The Partnership For Peace” (11 Ocak 2014), https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_106125.htm (erişim tarihi: 19 Şubat 2018)
- 93.NATO resmi internet sitesi, “Strasbourg/Kehl Summit Declaration” (4 Nisan 2009), https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_52837.htm?mode=pressrelease (erişim tarihi: 24 Nisan 2018)
- 94.NATO resmi internet sitesi, “The Accession of the Czech Republic, Hungary and Poland” (1999), <https://www.nato.int/docu/comm/1999/9904-wsh/press-eng/03acce.pdf> (erişim tarihi: 4 Mart 2018)
- 95.NATO resmi internet sitesi, “The Alliance’s Strategic Concept” (24 Nisan 1999), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm (erişim tarihi: 5 Mart 2018)
- 96.NATO resmi internet sitesi, “The Secretary General’s Annual Report: 2017” (15 Mart 2018), https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_03/20180315_SG_AnnualReport_en.pdf (erişim tarihi: 4 Mayıs 2018)
- 97.NATO resmi internet sitesi, “Wales Summit Declaration” (5 Eylül 2014), https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_112964.htm (erişim tarihi: 20 Mart 2018)
- 98.NATO resmi internet sitesi, “Warsaw Summit Communique” (9 Temmuz 2016), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (erişim tarihi: 20 Mart 2018)
- 99.NATO resmi internet sitesi, “Collective Defence – Article 5”(22 Mart 2017), https://www.nato.int/cps/ua/natohq/topics_110496.htm (erişim tarihi: 14 Şubat 2018)
100. *New Europe*, “Đukanović Wins Elections and Montenegro’s NATO Membership Remains on Track” (17 Ekim 2016), <https://www.neweurope.eu/article/dukanovic-wins-elections-montenegros-nato-membership-remains-track/> (erişim tarihi: 20 Mart 2018)

101. Nichol, Jim, “Georgia [Republic] and NATO Enlargement: Issues and Implications”, Haro, Fran (der.), *Georgia and the Caucasus Region* (New York: Nova Science Publishers, 2010) içinde, ss. 125-130
102. Nye Jr., Joseph ve Welch, David, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, Renan Akman (ter.), 4. baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015)
103. Oğuzlu, Tarık, “ABD’nin Transatlantik Politikası”, Ramazan Gözen (der.), *Amerikan Dış Politikası* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013) içinde, ss. 132-163
104. Oğuzlu, Tarık, “NATO’nun Dönüşümü ve Geleceği”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 40 (Nisan 2012), ss. 8-18
105. Oğuzlu, Tarık, *NATO Ortaklıkları Ve Türkiye: Barış İçin Ortaklık, Akdeniz Diyalogu, İstanbul İşbirliği Girişimi* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013)
106. Pawlak, Justyna ve Szary, Wiktor, “Ukraine Crisis Boosts Montenegro’s NATO Membership Case: Polish Defence Minister” (24 Eylül 2015), <https://in.reuters.com/article/us-poland-siemoniak/ukraine-crisis-boosts-montenegros-nato-membership-case-polish-defence-minister-idINKCN0RO22D20150924> (erişim tarihi: 22 Mart 2018)
107. Rice, Mark, “NATO’s New Order: The Alliance After the Cold War”, *Origins*, Cilt 9, Sayı 7 (Nisan 2016), <http://origins.osu.edu/article/natos-new-order-alliance-after-cold-war/page/0/1> (erişim tarihi: 20 Nisan 2018)
108. Şahin, Güngör, *Küresel Güvenlik Ve NATO; Teori, Aktör, Tehdit, Risk* (Ankara: Detay Yayıncılık, 2016)
109. Şahin, Yeliz, “Küresel Gündem: NATO’nun Yeni Müttefiki Karadağ” (Haziran 2017), http://bulten.ikv.org.tr/icerik_print.asp?ust_id=7952&id=8061 (erişim tarihi: 18 Mart 2018)
110. Sandler, Todd ve Hartley, Keith, *The Political Economy of NATO: Past, Present, and into the 21st Century* (Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 1999)
111. Şenyuva, Özgehan ve Üstün, Çiğdem, *NATO-Türkiye İlişkileri: Türkiye Kamuoyu ve Elit Alguları* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013)
112. Sezgin, Esra, “Karadağ’ın NATO Üyelik Süreci ve Güvenlik Eksenli Dış Politikası” (25 Ağustos 2016), <http://www.tuicakademi.org/karadag-nato-uyelik-sureci/> (erişim tarihi: 17 Mart 2018)

113. Simon, Jeffrey, “NATO Enlargement and Russia”, Braun, Aurel (der.), *NATO-Russia Relations in the Twenty-First Century* (New York, NY: Routledge, 2008) içinde, ss. 91-110
114. Simon, Jeffrey, “NATO’s Membership Action Plan (MAP) and Prospects for the Next Round of Enlargement” (Kasım 2000), <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ACF45B.pdf> (erişim tarihi: 22 Şubat 2018)
115. Sloan, Stanley, “5. Madde ile İlgili Görüşmeler”, *NATO Dergisi* (yaz 2006), <https://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/turkish/art4.html> (erişim tarihi: 2 Nisan 2018)
116. Sloan, Stanley, “Step on the Gas: Montenegro’s Road to NATO Membership” (21 Haziran 2016), <https://warontherocks.com/2016/06/step-on-the-gas-montenegros-road-to-nato-membership/> (erişim tarihi: 19 Mart 2018)
117. Sloan, Stanley, *Permanent Alliance?: NATO and the Transatlantic Bargain from Truman to Obama* (New York: Continuum, 2010)
118. Smith, Julianne, *The NATO-Russia Relationship: Defining Moment or Deja Vu?* (Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2008)
119. Stadtmuller, Habil Elzbieta, “The Issue of NATO Enlargement in Polish – Russian Relations” (2001), <https://www.nato.int/acad/fellow/99-01/stadtmuller.pdf>(erişim tarihi: 4 Mart 2018)
120. Staff, Wotr, “Open Letter to President Obama and the US Congress Urging Quick Action on Montenegro’s Entry into NATO” (20 Haziran 2016), <https://warontherocks.com/2016/06/open-letter-to-president-obama-and-the-u-s-congress-urging-quick-action-on-montenegros-entry-into-nato/> (erişim tarihi: 25 Mart 2018)
121. Tavares, Rodrigo, *Regional Security: The Capacity of International Organizations* (London; New York: Routledge, 2010)
122. Tomovic, Dusica, “US Senators to Vote on Montenegro’s NATO Bid” (11 Ocak 2017), <http://www.balkaninsight.com/en/article/us-senators-set-to-vote-montenegro-s-nato-bid-01-10-2017> (erişim tarihi: 20 Mart 2018)
123. US Diplomatic Mission to Germany, “Treaty on the Final Settlement with Respect to Germany” (12 Eylül 1990), <https://usa.usembassy.de/etexts/2plusfour8994e.htm> (erişim tarihi: 21 Nisan 2018)
124. Vejvoda, Ivan, “Montenegro to Walk Through NATO’s Open Door: Can More of the Balkans Follow?” (3 Aralık 2015),

<http://www.gmfus.org/blog/2015/12/03/montenegro-walk-through-nato%E2%80%99s-open-door-can-more-balkans-follow> (erişim tarihi: 17 Mart 2018)

125. Yapıcı, Merve İrem, “Rusya-NATO İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, Dilek, Zeki; Akbulut, Mustafa; Arda, Zeki Cemil; Özer, Zeynep Bağlan; Gürses, Reşide ve Taşkın, Banu Karababa (der.), 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2011) içinde, ss. 1451-1474
126. Yiğittepe, Levent, *NATO: Güvenlik Politikaları Ve Terörle Mücadele Stratejileri* (İstanbul: Cinius Yayınları, 2017)
127. Yost, David, “The New NATO And Collective Security”, Musa Ceylan (der.), *Yeni NATO: Soğuk Savaş’tan Sıcak Savaşa*, (İstanbul: Ülke Yayınları, 1999), ss. 39-65